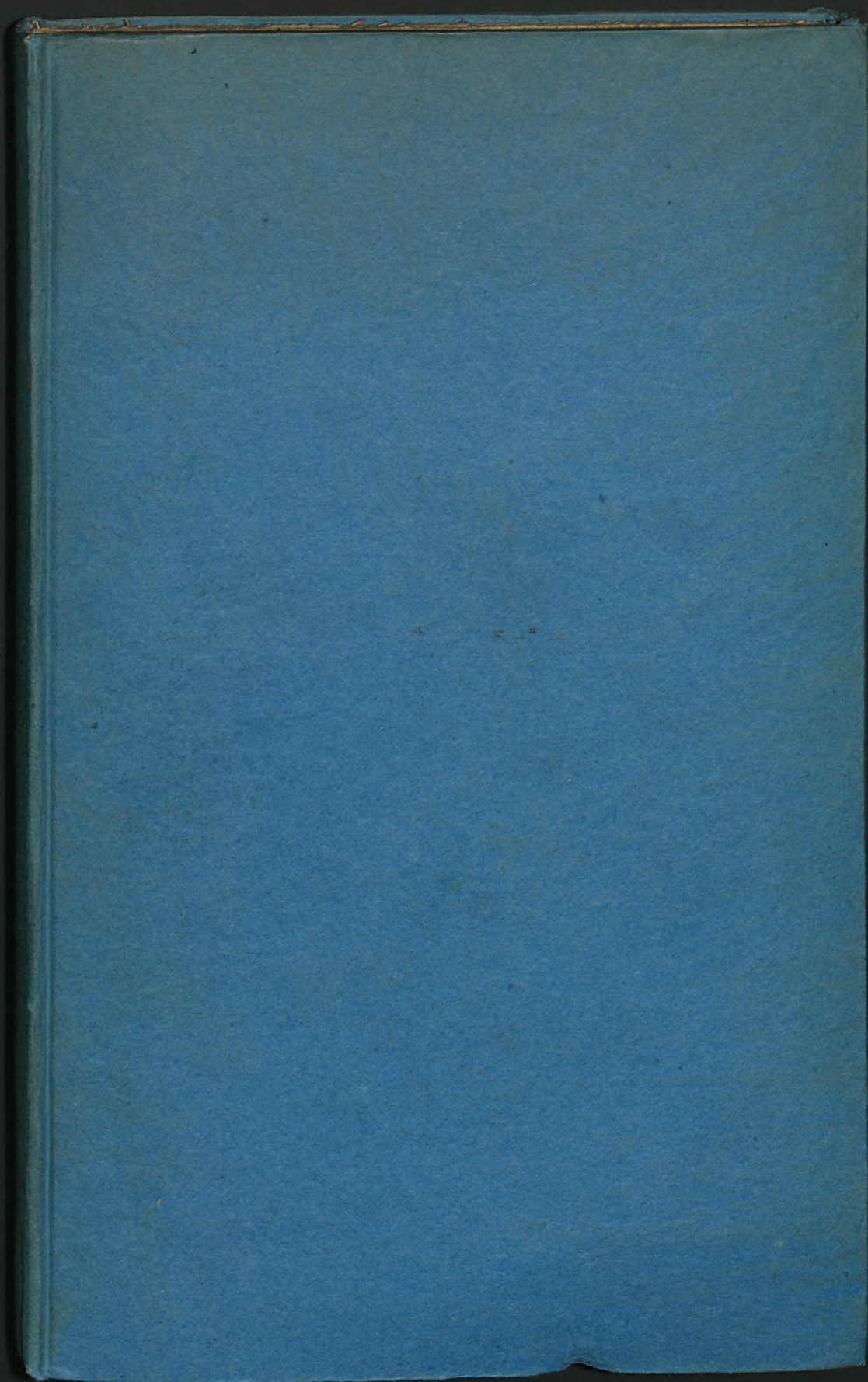

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Lpsgr.

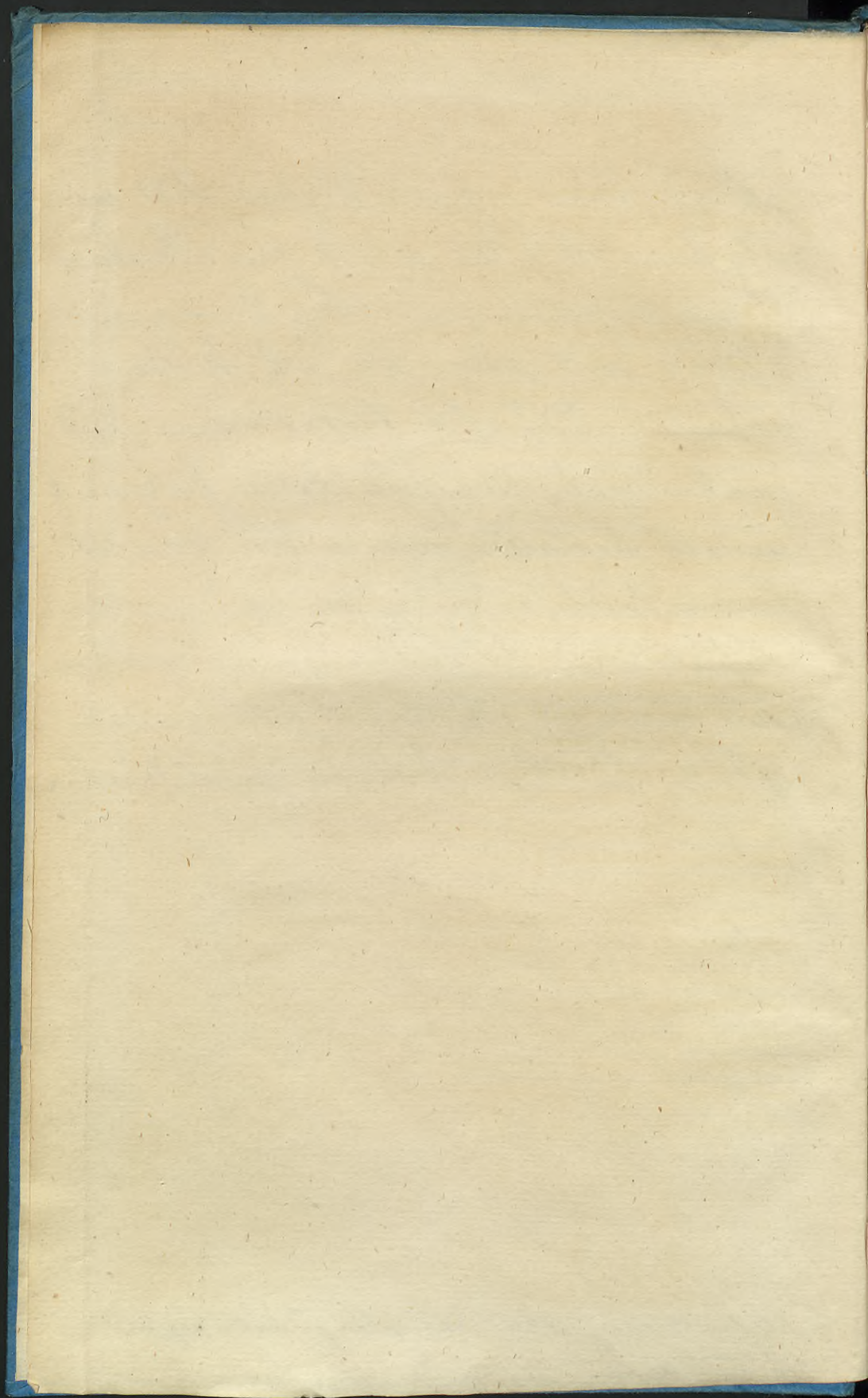
Zuruf.

Reskow, B. um

Carl Inckelby

Desse blad utgöra början till en
utgifven III^{de} del af P. von Beskows
"Vandringssninnen". Tryckningen
afbröts med sidan 160 och hela
uplagan blef efter författarens död
makulerad, hvarför detta fragment
är att betrakta som en stor raritet.
Exemplaren är en gåfva af Expeditions-
Sekreteraren, O. de cem virin Dahlgren,
som hade sig uppdraget att genom-
gå v. Beskows litterära kvarlämnings-
skap.

ROM. April 1820.

Med ljuden af den olyckliga nunnans invignings-sång i våra öron, företogo vi oss läsningen af påfvarnes historia — ett i sanning icke ointeressant studium, då man är i Rom. När man alltjemt hör kyrkoregenters namn och oupphörligt ser vårdtecken, i både godt och ondt, af dem, är det nyttigt, att uppfreska sitt minne med en hastig återblick på deras för mången ofglömda häfder. Det närvarandes omgifningar blifva alltid betydelsefullare, då man erinrar sig deras anor, och en jemnförelse mellan Påfvedömet fordom, och nu, erbjuder sig lättare, då man går rakt från det ena till det andra. Åtskilliga karaktersdrag af Christi Ståthållares snart aderton sekler gamla regering, hvaruti några *curiosa* för omvexlingens skull må finna en plats, torde därför här, för en och annan läsare, icke vara ovälkomne. Den härmed närmare bekante kan lätt förbigå dessa sider.

Hvad som först fäster uppmärksamheten är, att ett andligt-politiskt system kunnat under så många sekler fortfara aldeles oförändradt. I våra tider ser man ett politiskt system räcka kanske några dagar; här har det räckt mång-hundrade år. Regenten må vara god eller elak, skicklig eller oskicklig: systemet är alltid detsamma. Också har det bragt en Fiskares arfvinge till den enda varaktiga universal-monarki, som någonsin funnits, och gifvit «tjenares tjenare» makt, att af- och tillsätta konungar, låta scepterbärare kalla sig furstar genom «Guds och Påfvens nåd,» monarker kyssa sin toffel och kejsare hålla i stig-

bygeln, o. s. v. Scenen är förändrad, men systemet står quar, och ledde, när allt var förloradt och Kyrkofursten fången, till och med kättare, (Preussare, Engelsmän och Ryssar) att åter sätta opp påfven på sin thron. Den nyare tidens lärdom och upplysning har sin vaggå i Rom, och der är verdens Antiquitets-museum. Allt detta ha vi ej så litet att tacka Påfvarne.

Man har derföre svårt att öfvertyga sig, oakadt allt hvad Voltaire skrifvit qvickt och argt, samt andra vanligen endast det sednare mot Gregorius VII (Hildebrand), att denna man, Romerska politikens egentliga stiftare, hos hvilken nutidens statsmän och regenter kunna gå i skola, varit blott en lumpen hycklare och skurk. Hans verldsbeherrskande själ, hans oförvittliga seder och hans stränga fordringar både emot andra och sig sjelf visa honom i ett annat ljus. Det torde äfven kunna betviflas, att ärelystnaden var enda driffjedern för hans handlingar. Han hade i sådant fall ej lyftat två eller tre andra påfvar på Sit Petri stol, innan han sjelf satte sig dit. Troligen arbetade han, enligt *sin* öfvertygelse, hvilken äfven var tidens, i den Christna lärans anda och för ett högre mål, då han gjorde kyrkan sjelfständig och skänkte henne den största makt, som förvaltats af dödligt. Men han hade ett stort fel i deras ögon, som hvarken tåla kyrka eller religion — såsom fallet till en del väl var med Voltaire och hans skola — nemligen, att han *lyckades*. Hvilka män voro icke äfven Innocentius III, Julius II, Leo X, Sixtus V, Clemens XIV, m. fl.? Sannerligen, Påfvarnes historia är icke så rent af dålig, som mången bläckuddare påstår.

Å andra sidan finnas deruti, särdeles under medeltiden, drag, som väcka ömsom löje och fasa. När

Stephan VI hade efterträdt Formosus, lät han uppgräfvat sin företrädare och anställde med honom förhör, huru han kunnat understå sig, att utbyta Biskopsstolen i Porto mot den i Rom? Formosus svarade härpå naturligtvis ingenting, och till straff blef hans lik, i dess påfliga skrud, kastadt uti Tibern, men då han blifvit uppfiskad igen, och förd till S:t Peter, bockade sig (såsom tidens historieskrifvare påstå) helgona-bilderna för honom, hvar-
 emot Romarne funno för godt att strypa Stephan. — Såsom legitim Påfve skulle man på sitt sätt kunna räkna Johan XI, emedan han var son till Påfven Sergius III, gift med Mad. *Marosia*. — Johan XII blef Påfve vid 48 års ålder, och det var således icke så underligt, om i visst fall naturen hos honom gjorde sig gällande, trots purpurn. Emedlertid började en mängd husfäder i Rom, att beklaga sig, och Kejsar Otto, som var en alfvarsam man, gaf Hans Helighet en duktig skrapa, hvartill Hans Helighet svarade, att han väl ej kunde neka, det han ägt några, hans ålder tillhörande, ungdomsförvillelser; men som han nu snart skulle blifva en stadig man, lofvade han all bättring för framtiden. Då han emellertid icke höll ord blef han afsatt och Leo VIII valdes i hans ställe, men Johan återkallades snart och lät till en början skära näsan och tungan af sin medtäflare. Han dog kort derpå och erhöi till efterträdare Benedictus V, men detta lät den då ännu lefvande Leo VIII sig icke behaga, utan afsatte *sans façon* den nya Påfven och regerade sjelf utan tunga och näsa intill sin död. Det vill synas, såsom ett sådant lemlästade den tiden varit på modet, då man ville hämnas på en S:t Peters efterträdare, ty Johan XVI stympades af folket på samma sätt, men mistade derjemte ögonen.

Omkring år 1030-talet såg man ett besynnerligt skådespel. Benedictus IX hade blifvit Páfve vid tio års ålder och fördrefs vid 16 år, då Sylvester III nämndes; men han regerade ej längre än 5 månader och erhöll till efterträdare Gregorius VI, hvilken tog till medhjelpare i regeringen Clemens, så att man hade fyra påfvar på en gång.

Öfvannämnde drag ur Páfve-historien, och åtskilliga andra som kunde tilläggas, visa väl icke dessa herrskare i den vackraste dager, men öfverhufvud taget voro den tidens världsliga furstar icke bättre.

Ett fenomen i Páfve-historien kunna vi här ej aldeles förbigå, nemligen det föregifna uppträdandet af Páfven *Johanna*. En mängd historic-skrifvare neka och andra intyga hennes tillvaro *). De som bestrida, att hon någonsin funnits, taga hufvudsakligen till skäl, sjelfva orimligheten af ett sådant faktum. Denna vederläggning gör ej ensamt tillfyllest. Vi hafva sett, att Benedictus IX valdes till Páfve vid 10 års ålder och Johan XII då han var 13 år. Är det så otänkbart, att en själsstor, skarpsynt och karaktersfast qvinna kan spela en ynglings roll? — En gammal krönika öfver Páfvarne innehåller vid året 855:

«*Hic obüt Leo IV, cujus tamen anni usque ad Benedictum III computantur, eo quod mulier in papam promotä fuit;*» och vid året 855:

«*Johannes. Iste non computatur, quia femina fuit. Benedictus III, &c.* — Hon skulle således hafva regerat tvenne år, eller från 853 till 855. Man anser, att hon varit af Engelsk börd.

*) T. ex. *Marianus Scott, Anastasius* (hennes samtida) *Colomesius*, m. fl.

Med den beryktade Hildebrands (Greg. VII) uppträdande på S:t Petri thron började en annan regentföljd, icke sällan utmärkt genom de rikast begåfvade män och de största karakterer, som någonsin burit en krona. Att sådant icke kunde vara förhållandet med alla de 96 Regenter, som efterträd honom, är dock naturligt. Alexander VI (*Borghia*) står som en skräckbild ibland dem, men med sin infernaliska grymbet och med alla sina laster var han dock född, att regera. *) — Ädel, kraftfull och stor visar sig Julius II, som kallade till Rom Michael Angelo, Rafael, Bramante, m. fl. Hans porträtt af Rafaël (i Florens) inger vördnad. Han älskade friheten och hans stora plan var, att befria Italien från barbarerna (hvarmed han menade inflytandet af alla de nationer, som bodde norr om Alperna.) Hade han, vid en längre lefnad, lyckats utföra denna plan, så ägde Italien nu ett annat utscende. Leo X, som året förut, i spetsen för rytteriet, kämpat med fransmännen vid Ravenna (der han blef tillfångatagen) valdes till efterträdare, och red sin kröningsdag samma häst, som burit honom i striden. Oförskräckt, sullrik och praktälskande förde han den mest lysande regering och såg med glädje sitt land och sitt tidevarf prydas af sådana män, som Leonardo da Vinci, Rafaël, Correggio, Michel Angelo, Giulio Romano, Ariosto, Macchiavelli, m. fl. Hans död var en stor förlust för konsterna, och vi Protestanter, ehuru vi ej kunna älska Luthers motståndare, böra dock crinra oss, att Påfvens förhållande mot den

*) Till *Byrons* egenheter räknas, att han förskaffat sig, och som amulet bevarade, en hårlock af den för sin skönhet liksom för sin infernaliska natur lika beryktade *Lucretia Borghia*, Påfvens naturliga dottär.

affälliga munk, som gick att skaka hans egen thron, långt ifrån att påminna om Huss' och Savonarolas öde, tvertom visar en storsinhet i tänkesätt, då det onekligen blott kostat Leo ett ord, att åtminstone hemligen röja Luther ur vägen *). Sjelf icke hämdgirig, dog han dock förgifven. När hans efterträdare, en beskedlig Holländare (Adrian VI), som aldrig förr varit uti Italien, fick se antikerna i Rom, ryste han öfver sin företrädares ogudaktighet, som kunnat vårda hedniska afgudabilder! Öckså tackade Romarne honom för hans konstkrälek derigenom, att de morgonen, då hans död blef bekant, prydde hans förste läkares hus med blomster och följande inskrift: *At fäderneslandets befriare, af Romerska folket.*

Vi förbigå några Tiar-bärare, hvilkas tillvaro man endast lär af de praktfulla minnesvårdarne i S:t Peter, och stanna vid Svinherden Sixtus V, som statsman och regent en Napoleon i munk-kåpa. De fem åren af hans regering voro för Påfve-dömet värde ett sekel. Om af flera bland hans efterträdare icke mycket uträttats, så bör man å andra sidan medge, att en och annan af dem icke haft särdeles tid, att utföra stora ting, såsom t. ex. Leo XI, hvilken regerade 27 dagar, Pius III, som styrde i 26 och Urban VII, som herrskade i 15 dagar. Det sista seklets Påfvar hafva i allmänhet varit toleranta, fromma och hederlige män. Det berättas om den beskedlige *Benedictus XIV (Lambertini)*, att han skulle sagt i konklaven: *Se volete un buon C pigliatemi.* Lambertini var i öfrigt en man af mycken upplysning

*) Sednare, 1572, lät deremot Gregorius XIII slå en medalj i glädjen öfver Barthelemi-natten. Minnespenningen föreställer å ena sidan Påfvens bröstbild, och å den andra Mordengeln, som dräper Hugenotterna. Omskriften är: *Ugonottorum Strages, MDLXXII.*

och var känd för qvickhet. — Ryktet om *Ganganellis* (*Clemens XIV*) förgifvande genom Jesuiterna är så allmänt, att det antagit nära historisk visshet. Här gifves dock opartiska och väl underrättade personer, som betvifla dess sannfärdighet. Visst är, att då denna frisinnade och upplyste furste undertecknade bullan om Jesuiter-Ordens upphäfvande, ansåg han sig underskrifva sin egen dödsdom, och sade det högt. Intagen af en stundlig fruktan för en hemlig förgifning irrade han natt och dag, utan ro, uti sina tillslutna rum. Den enda människa för hvilken han ännu ägde något förtroende, var hans gamla upppassare, som följde honom ifrån klostret och den han altjemnt bestormade med frågor, om han ej såg de vilddjur, som förföljde honom. En beständig sömnlöshet förtärde hans krafter och han dog af aftyning. Måhända kunde en längre regering hafva fäst en fläck vid hans nu så vörnadsvärda minne, ty denna fromme och upplyste man hade af sin sjukdom blifvit försatt uti ett sådant förvirrings-tillstånd, att föga feltes det han utfärdat proskriptions-listor mot dem han misstänkte för afsigter mot hans lif. Det sägs, att man bland hans papper funnit förteckning på dem, han ämnade inspärta på *Castel S. Angelo* och andra personers namn utmärkta genom en chiffer, som betydde, att de skulle mista hufvudet. Lyckligt, om så var, att hans död förekom allt detta *).

*) "Hvilka barbariska tider!" utropar läsaren, då han genomgånat denna korta merit-förteckning af en mängd Påfvar. "Nej, lefve vår tids mildhet och upplysning!" — Aldeles. När man inom en kvartsida, som utgör en Påfves historia, finner att han utpressat skatter af sina underhafvande, lät rödja ur vägen sin medtäflare, bröt sin ed, o. s. v., så är det visserligen

Af olika tänkesätt med *Ganganelli*, i fråga om Jesuiternas behandling, var hans efterträdare *Pius VI* (*Braschi*) «den skönaste man i sina stater,» såsom han

icke särdeles uppbyggligt. Men det skulle vara besynnerligt att veta, huru man om 100 år — för att icke taga längre till — dömmar om *vår* tids upplysning och milda seder. Man finner der t. ex., i korthet, att det bildade folket *par excellence*, Fransmännen, släpar sitt eget Konungahus och de mest upphöjda, de dygdigaste i samhället, till stupstocken, hvar efter medborgare föra hvarann, tusentals till guillotinen, till små *noyader*, fusillader, "republikanska bröllop;" o. s. v. under det man i ett annat land roar sig med att skjuta ihjel sin Kung på en maskerad, och uti ännu ett annat insprär en ung, älskvärd drottning, som lifstids-arrestant, samt hugger hufvudet af hennes älskare och hans vän; vidare ser man en soldat sätta sig på Capets thron, samt låta bortröfva och fusillera en ung man af det förra furstehuset; under det i ett annat land ett par Autokrater, efter hvarannan strypas, samt småningom, efter hand och i flera länder, 10 Konungar och en Påfve drifvas i landsflykt, af hvilka den ena monarken, sedan han återkommit, skickar till galgen och bålet dem, som åter försatt honom på thronen, och en annan låter skjuta, som röfvare, sin företrädare, hvilken gjort mycket godt åt hans land; vidare ser man ed och tro, regeringarne och folken emellan, brytas rätt så obesväradt, som i forna dagar, och man får äfven skåda, huru tidens största Sjö-hjelte, tvert emot afslutad traktat och gifvet heders-ord, för att behaga en frilla, låter hänga upp en sjutti-årig furste, samt huru seklets märkvärdigaste man kastas af den regering, åt hvilken han själfmant öfverlemnar sig, på en klippa i Oceanen, att marteras till döds, o. s. v. Ännu kunde tilläggas, att en af de återkomna furstarne bröt sin ed, lät skjuta på folket, drefs i landsflykt, hans son mördades, hans sonhustru blef en visa för hela Europa; ett stort folks premier-minister skär halsen af sig och hans efterträdare tros förgiftad; tvenne bröder föra, om kronan, det gräsligaste brödrakrig; en annan Pretendent tänder i sitt fosterland borgarkrigets fackla, för att stöta sina brorsbarn från thronen, o. s. v. — Den, som hundrade år härefter i korthet memorerar allt detta, torde kauske äfven utropa: "Dessa tider voro bra Kannibaliska!"

sjelf gern hörde sig benämnas, och till hvilken benämning han äfven lär gifvit allt skäl. Att höra dem, som sett och kände honom, kan icke något på en gång mera majestätiskt skönt och intagande tänkas, än Pius VI, antingen han visade sig i det enskilda lifvet, eller i sin skrud såsom Kyrkans öfverhufvud. Med hvilken uppbyggelse skådade icke de rätt-trogne hans upplyftande och rörande gestalt, då han firade kyrkans heliga ceremonier och då han till en fullkomlighet, som de största mimiska artister icke hunnit, med åtbördernas värdighet och natursanning, anletets lefvande och vexlande uttryck af de olika själs-rörelserna under bönen och lofsången, samt andaktens varma tårar, med hvilka han suktade den heliga Petri fötter, väckte Romarenas beundran, stolthet och förtjusning öfver deras Påfve! Äfven i det enskilda umgänget visste han så väl intaga och vinna hvar och en, som nalkades honom, att man gaf honom tillnamnet *il Persuasore*. Mindre aktad var han som regent och begick såsom sådan icke få misstag; men man måste äfven erinra sig, att tiden af hans styrelse (från 1775 till 1798) var en bland de svåraste, som någonsin för en Påfve funnits, då Atheismen och Franska revolutionen hotade kyrkan och kyrkostaten med både inre och yttre upplösning. Troligen var detta orsaken hvarför han sökte ett hemligt stöd hos Jesuiterna, eller i *Zelanti* (de mest nitiska kyrkobroder) i allmänhet. Också står han ännu ganska väl anskrifven hos Jesuiterna och deras häfdlatecknare, hvilket icke är fallet hvarken med *Ganganelli*, eller med den nuvarande Påfven, hvilka båda visat sig som frihetens och upplysningens vänner, så mycket Romerska kyrkans öfverhufvud får vara det. När omsider de Franska härarne öfversvämmade Italien, Rom

förvandlades till republik och den öfver 80-åriga kyrkofadren, under Jakobinernas begabbelser, släpades i fängelse till citadellet i *Valence*, der han korrt derefter afled, bar han sin olycka med en värdighet och en mild undergifvenhet för försynens skickelse, som tillvann honom allas aktning och deltagande. Bland hans regeringsåtgärder bör ej förgätas det vackra företaget, att genom de giftiga Pontinska träskens uttorkande förvandla denna fordom fruktade och öde nejd till en af de herrligaste, i afscende på naturskönhet, uti Italien.

Ödet synes hafva upplyftat på Petri stol den nuvarande Päfven Pius VII *) — *felicemente regnante*, såsom det heter öfverallt der han nämnes, — för att lemna en lefvande vederläggning af intoleransen hos Tiarens innehafvare. Om han äfven någon gång nödgats, och ännu nödgas, återgå till de Gregorianska styrelse-grunderna, har detta mera varit för att undvika ett större ondt och för att rädda det hela, än för att uttrycka sin egen åsigt, hvilken han ofta uppoffrat, der sådant af det allmänna bästa varit påfordradt. I grunden är han mera liberal, än både kabinetterna och hans eget folk vilja tillåta honom vara; men varnad af *Ganganellis* och Josef II:s efterdömen har han insett, att tiden icke alltid är mogen äfven för den bästa och rättvisaste sak. Det är sannt, han har dagtingat med tiden och med de makt-ägande; men om han det icke gjort, hade ofelbart hans stat varit upplöst. Man börjar inse, att sjelfva hans inkonsequenser och

*) *Chiaromonti*, ett slags öfversättning af *Clermont (Tonnère)*, från hvilken Franska ätt en utgrening lärer spridt sig till Italien. Förnamnet *Barnabas*, som den värdiga kyrkofadren ursprungligen burit, är billigtvis bortlagdt.

ömsom i ögonen fallande eftergifvenhet och halsstarrighet, äro mera följderna af en långväga beräknad politik, än af en svag och vacklande karakter. Man hade väl svårligen väntat af en Prelat, som sedan blifvit Páfve, ett sådant herdabref, som *il Cittadino* (medborgaren) *Chiaramonti*, *Vescovo d'Imola* (Biskop af Imola) år 1797 utfärdade, der han icke allenast predikar frihet och jemlikhet, utan äfven med en mängd bibelspråk söker visa, att demokratin är Christendomens egentliga politiska uppenbarelse. Då de Franska republikanerna sedan (1800) ombestyrde Páfve-valet, var det temligen naturligt, att «medborgaren» *Chiaramonti* utrustades med Petri nycklar. Uppgiften, att från quasi-jakobin i hast öfvergå till Páfve, var icke så lätt; men *Chiaramonti* drog sig skickligt ur spelet. Några timmars samtal med Konsuln Bonaparte hade lätt öfvertygat honom, att när denna fält-herre äfven blefve herrskare i politiken, skulle frihetsmanteln blifva tillskuren litet snäfvare, än den republikanska rundkappan. De båda männen förstodo hvarannan, att nemligen de monarkiska principerna (hvarmed Bonaparte då redan umgicks) icke kunde bestå utan kyrkan, och kyrkan icke utan de monarkiska principerna, till följe hvaraf äfven det bekanta Concordatet afslöts. Papisterna skrekro, att kyrkan skänkt efter flera af sina heligaste rättigheter, men Pius VII visste ganska väl, att hon vunnit hufvudsaken, nemligen säkerheten om sin egen tillvaro, som då stod på högt spel. Samma motiv — nitet för kyrkans interessen — förde honom till kejsarkröningen i Paris; men då de honom gifna löften icke uppfylldes, vägrade han bestämdt, att i Milano kröna kejsaren till konung af Italien. Hans förhållande, då Fransmännen under *Miollis* intogo Rom (1809) och Ge-

neral *Radel* stormade hans eget palats, var fullt af värdighet och kraft. De Franska soldaterna funno Kyrkofursten lugn, sittande framför sitt skrifbord. Icke ens under bajonetterna kunde man förmå honom, att under-teckna något, som stridde mot kyrkans bästa och han ljungade tvertom bann-strålen mot dem, som med svärd i hand beträdt kyrko-staten, och mot Napoleon sjelf. Då den Franska generalen förklarade honom fånge och frågade honom, om han icke ville medtaga sina dyrbarheter, tog den vördnadsvärda Patriarken sitt krucifix och sin lilla bönbok, och geck med desamma, stolt som en segrare, ned till vagnen. Ankommen till *Porta del Popolo* befallte han vagnen stanna, steg opp och välsignade Rom. Öfverallt hvar han framfor störtade oräkneliga folk-skaror på knä, för att med böjda hjessor emottaga, af hans hand, det heliga korsstecknet. Sålunda anlände han, mera som triumfator, än som fånge, till sitt fängelse i Savona. Man erbjöd honom en furstlig hofhållning, men han afslog det, betraktande sig såsom arrestant, icke såsom furste. Hvarken i Savona, eller i Fontainebleau, dit han sedan fördes, kunde Napoleon genom list eller våld — man har tillagt »handgripligheter» *) — förmå honom att ingå på det nya Concordatet, och de fem år, Pius VII tillbragte i fängelset, äro för hans lefnad mera en prydnad, än en förnedring. Äfven det skräckmedel man nyttjade, att han hemligen skulle förgifvas för att lemna rum åt en annan, medgörligare Påfve, kom honom aldrig ett ögonblick att vackla. Åter-

*) Legendan förmäler (*se non è vero &c.*) att då Kejsaren först, för att beveckla kyrko-fadren, begråtit sina felsteg, hade denna blott sagt: »*Commedia!*» och då Imperatorn i vredesmode deröfver säges kindpustat honom, ropade han: »*Tragedia!*»

kommen till Rom har han, biträdd af den utmärkte Kardinal *Consalvi*, oupphörligt arbetat på, att ordna de, genom krigets skakningar, rubbade inre angelägenheterna, samt att befästa kyrkans anseende och kyrko-statens sjelfständighet.

Såsom enskild man är Pius VII lärd, upplyst, frisinnig *) och välgörande. Man skulle kunna kalla hans seder ett helgons, ty man har aldrig funnit en fläck i hans enskilda vandel. Af den största stränghet mot sig sjelf i uppfyllandet af religionens inre och yttre föreskrifter, är han mild och undseende mot andra. De olyckor, han genomgått, och de fördelar han tillskyndat staten, som han mer än en gång räddat från undergång, hafva gjort honom till föremål för Romarnes vördnad och tillgifvenhet, och han är en af de få Påfvar, som icke gifvit folket anledning, att önska något ombyte.

Vi kunde icke motstå Påfliga kammarherren, markisen *Pentini's* anbud, att få blifva den helige fadren föreställde. Den 7 April var af Hans Helighet utsatt till vår audiens. Utom *Pentini*, som presenterade oss, bestod sällskapet af K **, E ***, *Don Desiderio* **) och författaren till dessa anteckningar. Vi voro uppstämde till kl. $\frac{1}{2}$ 11. Det Quirinaliska palatset, hvars salar vi genomgingo för att komma till Påfvens sängkammare, förrådde ingen lyx, tvertom voro de utmärkta af mycken enkelhet och sparsamhet i anordning och möbler. Vi funno i de yttre rummen några Schweitzare på vakt och

*) *Hobhouse* berättar att Pius VII en gång sagt åt en Engelman, tillhörande hans kyrka: "J ären goda Catholiker i England. Här är det bara prat (*Grido*)." 11

**) Så kallade vi skämtvis en af våra bekanta — en man af förträffligt hjerta och mångfaldiga kunskaper, men som i umgängessättet ägde många likheter med nämnde personage. 11

några civilklädda betjenter, men ingen uppvaktnig af hof-folk. I förmaket, som gränsade till Påfvens kabinet, blefvo vi förste Påfliga kammarherren *Ariano* föreställde och sedan han underrättat sig om våra namn, befattningar o. s. v., gick han in, att anmäla oss. Dubbeldörrarne slogos strax derefter opp och *Pentini* kastade sig vid tröskeln på knä samt nalkades sålunda Hans Helighet, hvars toffel han kysste. På en vink af Hans Helighet inträdde vi och gjorde, efter förut meddelad föreskrift, en djup bugning, som på samma gång var en half knäböjning. Påfven stod vid sitt skrifbord, lutad mot en stol, och höll i ena handen sin snusdosa, samt i den andra en blårandig näsduk. Han bar en liten röd kalott på det sköna, mörka, lockiga håret, och var klädd i en tarflig grå flanells-nattroch, samt i gråa ylle-tofflor, på hvilka voro broderade ett rödt kors af silke. Olyekorna och hans 80 år hade väl höjt hans hjässa och bleknat hans kinder, men ansigtsdragen hade behållit sin adelhet, blicken var liflig, rösten väljudande och stark. Han tilltalade oss på Italienska och var hela tiden af vår audiens — ungefär en half timma — stående, samt glad och språksam. Han lät först hvar och en af oss blifva särskildt presenterad och samtalade i vanliga ämnen, eller hvad som rörde den föreställda personens yrke, och gjorde samtalet sedermera allmänt. Vår Konung hade han lärt känna under de Italienska fälttågen och talade om honom med synnerlig aktning, äfvensom han noga underrättade sig om vår älskade Kronprins, på hvars egenskaper han ansåg Sverges hela hopp för framtiden hvila. Derefter talade han om fördelarne af föreningen med Norge och tillade: «För mig var denna förening icke oväntad; jag har blott undrat, att ingen

af edra fordnå regenter utfört Carl X:s plan, — dock det var Försynens vilja, att förenandet af tvenne folk, af samma stam, icke borde ske med svärd i hand, utan, såsom nu, på fridens och öfvertygelsens väg.» Äfven talade han om våra olika trosbekännelser och slutade sina högst toleranta yttranden om Protestantismen med dessa ord, sagda med det mest hjertliga och intagande uttryck: «dock hvad talar jag om olika religioner? — Vi äro ju alla Christna och bröder. Den enda skillnaden är, att J icke tron på Jungfru Maria och på mig.» — Stundom fick talet en skämtsam vändning. Då *Don Desiderio* presenterades och *Pentini* nämnde, att han kom ifrån Algier, sade Påfven: «Algiererne äro ett ledsamt sällskap. Jag var en gång nära, att under en segling blifva bortröfvad af en Algierisk kapare, och jag var rätt glad, att slippa göra deras närmare bekantskap.» Den menniskoälskande kosmopoliten *Don Desiderio* fann sig här befogad, att bringa Hans Helighet på bättre tankar om dessa hedningar och utvecklade, på sin *lingua franca*, alla deras goda egenskaper samt tillade slutligen: «Med ett ord, Ers Helighet, de äro mycket bättre, än Romarne,» — hvilken kompliment kom Hans Helighet, att skratta rätt hjertligt. Då audiensen var slut framräckte han sin hand, hvilken vi, hvar efter annan, vördnadsfullt kysste. Derunder tillade han: «J tron icke på Påfven, men en gammal mans välsignelse bringar alltid lycka för ungdomen. Jag välsignar er, och såsom ett minne af mig skall jag låta tillstålla er, genom min kammarherre, hvar sitt radband, som må påminna er om mig, när J en gång lyckligen återvändt till edert fädernesland. Farväl!» — Äfven nu förnekade *Don Desiderio* icke sin öfversvinnerliga originalitet. Ruappt hade Påfven slutat, förrän *Don*

Desiderio, med den mest bedjande mine i världen, frågade: «Vore det icke möjligt, att få dessa radband nu genast, ty sådana små löften kunna lätt bortglömmas.» — «Gerna,» svarade Påfven leende, «skulle jag gifva er dem nu, men de äro icke till hands.» — Vi andra voro ledsna, att det högtidliga intryck Pius väckt hos oss, skulle för ett ögonblick störas af detta löjliga *intermezzo* utaf vår vän. —

Om Påfve-staten onckligen är skyldig *Pius* mycket, så hafva deremot både han och det nuvarande Rom lika mycket att tacka Kardinal-Stats-Sekreteraren *Consalvi*, hvilken ända från begynnelsen af den nuvarande Påfvens regering varit andan och ledaren af Roms politik *). Vi blefvo följande dagen honom föreställd. Han har varit *Chiaromontis* sekreterare redan innan denna blef Påfve, och upphöjdes genast till kardinal, så snart *Pius* uppstigit på thronen. Det är han, hvilken — såsom Romersk ambassadör i Paris, der hans sköna yttre, hans djupa kunskaper och hans intagande väsen tillvunno honom allmän uppmärksamhet — med Napoleon afslöt det bekanta Concordatet, som då förvissade kyrkans inflytande i Frankrike och Italien. Vid kongressen i Wien frälsade han andra gången Påfve-statens oberoende, och den skicklighet med hvilken han vet undvika den Österrikiska maktens inflytande under det han dock påräknar

stöd

*) Man kan göra sig en föreställning, om denna statsmans verksamhet, då han, oberäknadt den yttre politiken, är sysselsatt med planer för förbättringar i alla styrelsens grenar, hvilka äfven till en del äro utförde, såsom inrättandet af en jordbok (en sådan har ännu ej funnits här), organisation af en betydlig stående armé, Finansernas reglering, Feodal-rättens upphäfvande, Tortyrens afskaffande, förbättring af Polisen och fångvården, m. m.

stöd derifrån i kritiska fall, är ett mästestycke af diplomatik. Han vill bland annat icke rätt tro på alla de Carbonari-sammansvärjningar, som Österrikiska kabinettet påstår skola finnas i Rom, och han visar ingen lust, att låta topphugga alla de liberala, som M*** önskade se ett hufvud kortare. Besynnerlig minister i en Påfvestat! — Också säga de rätt-trogne, att han skall vara särdeles rädd för Belzebub, och att han hvarje natt anfäktas af mannen med bockfoten. Förmodligen äro *gli Zelanti* på vänskapligare fot med den «store okände.»

Oss kättare förefaller *Consalvi* särdeles upplyst och älskvärd. Han är bland annat stor musikälskare — hvilket Blockbergs-kandidaterna sällan äro — och var en innerlig vän af den förträfflige Cimarosa, hvars byst i marmor han beställt af *Canova*, för att pryda Pantheon. Det påstås, att *Rossini*, ännu såsom helt ung, tillvunnit sig den mäktige Premier-ministerns gynnande uppmärksamhet hufvudsakligen genom sitt förträffliga sätt att sjunga Cimarosa's arier.

En gammal spådom lyder: *Non videbis annos Petri*, det vill med andra ord säga, att ingen Påfve skall regera så länge, som den förste. Den nuvarande är hardt när detta tidsbelopp, och om han kom S:t Petri spådom på skam, då förmenar den vidskepliga massan, att hela Rom ovillkorligen skulle förgås genom en jordbäfning*).

*) Romarne blefvo förhjelpte ur denna dilemma genom Påfvens död, som inträffade 1823, då han herrskat 23 år, 5 månader och 6 dagar. Såsom bevis för hans likgiltighet för detta jordiska goda kan nämnas, det Pius VII dog så fattig, att hans kvarlåtenskap ej lemnade medel till uppresande af det öfver Påfvar vanliga monumentet i S:t Peter. Dock äfven detta hade hans ädle vän och rådgifvare *Consalvi* (nu äfven afliden)

En mängd främlingar skulle intet ha deremot, att Pius kunde blifva *beatificato* (förklarad helgon) nu genast, på det de måtte få tillfälle, att öfvervara det nya påfve-valet, med alla dess ceremonier. Fransmännen, som älska skådespel, äro i synnerhet af denna tanka, hvilken äfven delas af en mängd sysslolöse Romare, för hvilka ombyte af påfve hvarje halfår skulle medföra ett alltför angenämt tidsfördrif. Det måste emedlertid vara en sorglig känsla för en regent, att icke allenast dagligen se alla kardinaler, hvilka afvakta hans saliga hädanfärd, för att blifva hans efterträdare, men att äfven under sina sista stunder på dödsbädden oroas af den föreställning, att en nyfiken folkmassa utanför den döendes palats med otålighet afbidar det ögonblick, då klockorna från Capitolium tillkännagifva hans frånfalle och de förestående begrafnings- val- och krönings-ceremonierna *).

Det är något så eget i tilldragelserna vid denna regent-förändring, att några upplysningar derom, meddelade af trovärdiga personer, här må erhålla ett rum, helst de, i visst fall, kunna lämpas till förhållandet med valregenter i allmänhet.

Det är högst sällsynt, att icke ryktet om ett dödligt sjukdoms-anfall hos påfven sprider en allmän glädtighet på mängdens anleten. Hos de mäktige väckas genast förhoppningarne om de fördelar, de kunna äga af det

föresett, och därför i sitt testamente anslagit en summa för nämnde ändamål. Thorwaldsen har erhållit uppdrag, att förfärdiga minnesvården. Den utgöres, såsom för det mesta detta slags monumenter, af tre figurer: Den allidne, samt tvenne Dygder, hvilka här föreställa *Visheten* och *Själs-styrkan*.

*) *Benedictus XIV* sade åt en kardinal, som önskade honom en lång lefnad: "Ni har läst Er messa i dag, och vågar komma fram för mig med en sådan osanning?" —

nya Påfve-valet. En Påfves slägt, vänner och anhängare utmärkas och befordras, en mängd ledigheter uppkomma genom hans egen och hans anhörigas upphöjelse, o. s. v. Således stort fält för intrigen, egennyttan och lycksökeriet *). De missnöjde — vanligen största antalet — hoppas på ombytta åsikter hos den nya styrelsen; arbetaren hoppas på vidsträcktare frihet och mildrade skattebördor, och den sysslolöse längtar efter åskådandet af de under flera månader fortsatta högtidligheterna.

En bland de första åtgärderna är, att sätta vakt vid *Pasquinos* bild, ty hvarken den afgående, eller den tillträdande Påfven, än mindre Påfve-kandidaterna skonas från de mest bitande epigrammer, som sedan löpa från mun till mun **). Detta är Romarnes tryckfrihet. Förhöner göras i kyrkorna *Pro infirmo Pontifice*, och det heliga Sakramentet utställes. Så snart Påfven erhållit *il Viatico* ***) (sista smörjelsen) och afsomnat, anmäles sådant hos *il Cardinale Camarlingo* (Chefen för *la Camera Apostolica*, Skattkammaren), hvilken under den tid, som förflyter mellan Påfvens död och ett nytt val, regerar med oinskränkt makt och myndighet, omgifver sig med den Påfliga livvakten och kan, om han så behagar, låta slå mynt i sitt namn och med sitt vapen †).

*) En Påfves brors-söner (ty egna bör han ej ha, åtminstone till namnet) blifva Prinsar. Derifrån husen *Rezzonico*, *Borghese*, *Barberini*, *Chigi*, m. fl. Alla hans vänner bli betydande män. Man kan tänka, hvad en sådan qvintern i lyckans lotteri sätter hufvuden i rörelse!

***) Vid nästan hvarje biskops-val hos oss komma ju äfven satiriska qväden i dagen.

***) Den sednast aflidne Påfven *Leo XII* lärar tagit den 19 gånger.

†) Presidenten *De Broses* berättar, att under hans vistande i Rom, vid ett interregnum, hade *il Cardinale Camarlingo* Al-

dinalen begifver sig genast till den aflidne Påfvens rum. Efter en kort bön drager han slöjan från den dödes anlete och förklarar sig igenkänna honom. Derefter knacker han, enligt gammal plägsed, den döde i pannan med en liten hammare och ropar hans namn. Då intet svar följer, tager han ifrån den aflidnes finger «Fiskarens ring» (en bland insignierna för kyrkans öfverhufvud) och krossar den. Nu börjas klockringningen från Capitolium, hvilken besvaras af Roms alla 540 kyrkor. Detta är ett högtidligt ögonblick. Begravnings-högtidligheterna räcka 9 dagar. Påfvens lik uppställes till allmänt åskådande på ett *Castrum doloris* uti S:t Peter. Stundom är anletet betäckt med en fullkomligt liknande vax-mask, på det ansigtsdragen ej må synas förändrade. Uti kistan nedläggas alla mynt, som blifvit slagna under Påfvens regering, samt en pergamentsrulle, innehållande hans levernesbeskrifning. Katafalken är prydd med bas-reliefs, föreställande de märkligaste händelserna under hans styrelse. Messor, latinska loftal, sänger af *Miserere* o. s. v. höra till ordningen för dagen. Sista dagen af begravnings-ceremonien komma snickare för att igenspika kistan, som utan särdeles högtidlighet nedflyttas till sitt *hvilorum*. — Man har anmärkt, att under de dagar, som föregå det nya valet, ha flera kardinaler vanligen ett mycket sjukt och döende utseende, ungefär som Sixtus V, då han letade efter Petri nycklar.

Nu öppnas konklaven. Till en början lotta kardinalerna om hvilken Celle de skola bebo. Derefter begifva de sig uti en högtidlig procession till *Monte Ca-*

bani skickat ned till myntet och tillsagt, att om icke inom en viss tid en stor summa penningar preglades för honom, skulle han låta hänga Direktören.

vallo, hvar och en åtföljd af en konklavist, som vid konklavens slut vanligen upphöjes till baron. Så snart konklaven är tillsluten mottager prins *Chigi* (enligt ärfslig rättighet i hans släkt) vakten om densamma och låter på det nogaste visitera kardinalernas betjenter, af hvilka mat aflemnas till deras herrar, att de ej medföra bref eller biljetter. En biskop emottager anrättningarna utanför konklaven och lemnar dem till en underordnad prest, som bär in dem. Ohöfligt vore det dock, att öppna en pastej för att se, om deruti någon liten *billet-doux* låge förborgad *). Emellertid börja Engelsmännen att slå vad om oerhörda summor, i anledning af valet. Ryktet, om hvad som tilldrager sig uti konklaven, omvexlar nästan hvarje timma om dagen. Än är det den ena kandidaten, än den andra, som tros erhålla majoritet, och hvad som nästan alltid gör omöjligt, att på förhand bestämma utgången af ett påfve-val, är den omständighet, att fyra kardinaler, nemligen de, som representera Österrikes, Frankrikes, Spaniens och Portugals interessen, äga hvar sitt *veto*, hvilket kan begagnas en gång vid hvarje påfve-utnämning. Man finner här af, hvilket inflytande den yttre politiken således äger jemväl inom konklavernas stängda portar. Det inträffar äfven, att om ingen af dessa maktens representanter äger ett bestämdt

*) Utom detta medel, att i konklaven erhålla nyttiga upplysningar utifrån, gifvas andra. En resande såg en gång en lapp räckas ut från konklaven, med begäran, att de på papperet tecknade tvenne numror — 25 och 17 — skulle tagas på lotteriet. Dessa numror kunde äfven betyda, att kardinalen uti cellen N:o 25 erhållit 17 röster. Samma resande märkte äfven huru, sedan det mörknat, ihåliga piastrar kastades ut från fönstren af val-palatset, hvilka mynt genast upphemtades af en påpasslig person. De innehölle troligen under rättelser från konklaven.

interesse, att afböja valet utaf någon kardinal, kan en särskild fraktion af det egentliga prest-väldet begagna sig af hans *veto*, för att utesluta en medlem af motsatta partiet. Sålunda kan t. ex. ultra-partiet af presterna vinna den kardinal, som äger Spaniens *veto*, för att utesluta den liberala fraktionens kandidat, och denna fraktion åter kan vända sig till den Fransyska regeringens representant, för att tillintetgöra valet af en ultra. Följden blir vanligen, att rösterna till slut falla på en man, som är maktlös och *nul*, på det intetdera partiet må äga något att befara. Dock äfven denna kan gå miste om valet, i händelse han, på tillfrågan, hvilken Kardinal-Stats-Sekreterare han ämnade välja, råkade att nämna någon person med bestämd och tilltagsen karakter *). Alla dessa intriger och tillställningar ske under ledning af «den Helige Ande,» så vidt man skall tro den Romerska ritualen, enligt hvilken konklaven omedelbart styres af Honom.

*) Vid valet efter Pius VII uteslöts det ultraistiska och det liberala partiets hufvud-kandidater. Derefter tänkte man på den 80-åriga, bräckliga kardinalen *Somaglia*. En af *i Zelanti* frågade honom, hvem han skulle kalla till Kardinal-Stats-Sekreterare, i händelse han blef Påfve. "Kardinal Albani," svarade denne. "*Albani!*" utropade ultraisten: "han är dubbelt värre, än *Consalvi!*" — Derefter valdes *della Genga*, bekant för sitt hat till *Consalvi*, och som redan 17 gånger varit för döden. *Annibale della Genga* (sedermera Leo XII) hade som barn blifvit spådd, att han skulle blifva Påfve. Anekdoten är denna. I den skola, der den unge Markisen *della Genga* vistades, hade gossarna en gång anställt en procession till Madonnans ära. Den spåde *Genga*, som ägde ett utmärkt fint och vackert ansigte, valdes att föreställa *Madonnan* och bars i triumf, då oförmodadt en af lärarne inträdde och gossarne kastade ifrån sig både bärstolen och Madonnan. Enligt de antagna spådoms-reglorna föresades nu, att det fallna barnet skulle blifva Påfve, hvilket ock inträffade.

Valen ske tvenne gånger om dagen, morgon och afton. Hvar och en bland de väljande tecknar efter en kort bön på valsedeln *Accedo Domini N. N.*, hvarunder skrives ett språk ur Bibeln, samt den väljandes namn. Om aftonen brytas alla de förseglade valsedlar, som föregående morgonen blifvit lagda i val-urnan, och i händelse ingen af kandidaterna erhållit pluralitet, uppbrännas de uti en liten ugn, hvars dragrör går ut genom ett fönster af palatset. Denna lilla skorsten är under konklaven ett synnerligt föremål för Romarenas uppmärksamhet. Folket, som med otålighet afvaktar Påfvevalets utgång, samlar sig i massa på platsen utanför palatset, och underlåter ej att utropa, hvarje afton då *la fumata* (röken) tillkännager, att de nyfikne åter fruktlöst tillbragt väntningstiden: «Se, så! Intet heller i dag någon Påfve!» — hvarest de misslynte begifva sig hem.

Så mycket större är glädjen, som följer på upptäckten: *Non v'e fumata!* — «der syns ingen rök,» hvilket med andra ord vill säga: «vi hafva en Påfve! — Nu riktas alla blickar mot det igenmurade fönstret, öfver balkonen, som leder till konklaven. Vid hvarje sten, som slås ned för att öppna fönstret, genljuder lusten af jubelskri. Ändtligen framträder en kardinal på balkonen och säger: *Annuntio vobis gaudium magnum! Papam habemus eminentissimum et reverendissimum, Dominum N. N., qui sibi nomen imposuit, N. N.!* derefter nedkastar han bland folket ett papper, innehållande de ord han yttrat och klappar händerna, hvilket bifalls- och glädjetecken under fröjderop besvaras af folkmassan, och i detsamma dundra kanonerna från kastellet *S:t Angelo*, att för stad och land tillkännagifva den otåligt afvaktade nyheten*).

*) Vid Påfven *Pius VIII:s* val räckte konklaven 36 dagar.

Inom konklaven föregår hyllningen naturligtvis med mera tysthet, men med betygande af den djupaste vördnad. Så snart, genom antalet af röster, den nya Påfvens val är bestämdt, störta alla kardinalerna på knä, för att tillbedja honom såsom Christi Ståthållare på jorden. Derefter iklädes han den påfliga skruden (hvaraf åtskilliga exemplar, för större och mindre personer, finnas på förhand förfärdigade), och han föres till *Capella Paulina*, der han emottager «Fiskarens ring,» sätter sig på altaret, samt undfar den andra hyllningen. Följande dagen begifver han sig, i högtidlig procession, från Quirinalen till Vaticanen, och helsas då af folket med de mer eller mindre lifliga glädje-ytringar, som hans val kunnat framkalla. Vid detta tillfälle hyllas han äfven — och för tredje gången — i S:t Peters kyrka, der han jemväl sättes på altaret. *Te Deum* afsjunges och staden illumineras tvenne dagar å rad. En mängd utnämningar ske och almosor utdelas åt folket. Glädjen är allmän, åtminstone i synlig mätto. Några dagar derefter krönes Påfven i S:t Peter. Så snart sista lampan af glädjeeldarna är släckt, begynna epigrammerna att kringlöpa, *Pasquino* öppnar sin språklåda, och de nyss utnämnda Dignitärernas hus, samt sjelfva det Påfliga palatsets väggar, fullskrifvas och fullritas med infällen och förlöjligande emblemer. Sällan varar en Påfves popularitet längre, än de dagar, som förflyta mellan valet och kröningen.

Antalet af Påfvar, ifrån Sanct Pehr till den nuvarande, Pius VII, är, om jag icke missräknat mig, 255 *).

*) Antalet af Kejsare, som herrskat i Rom är blott 62. Förteckningen af stora målare, ifrån *Cimabue* till *Raphaël Mengs*, upptager jemnt 100. Af dessa säges *Rafaël (d'Urbino)* ensam

Påfvelängdens samtliga konterfej finnas i kyrkan *S. Paolo*. Af dessa Christi så kallade ståthållare finner man 105 Romare, 14 Greker, 11 Toskanare, 10 Neapolitanare, 6 Syrier, 5 Tyskar (hvaraf en Båyrare och en Sachsare), 5 Limosinare, 5 Afrikanare, 2 Spaniorer, 1 Sardinare, 1 Savoyard, 1 Portugisare, 1 Gascognare, 1 Holländare (Adrian VI från Utrecht), 1 Engelsman (Adrian IV, *Breakspeare*), 1 Israëlit, nemligen S:t Pehr sjelf, samt i öfrigt en och en utaf en mängd Italienska landskap. Representanter af trenne verldsdelar — Europa, Asien och Afrika — hafva således innehaft den högsta andliga värdighet. Det är endast Norden — om dermed förstås de Skandinaviska rikena, samt Skottland, Irland, Ryssland och Polen — som aldrig sett någon af sina söner lyftas på den heliga stolen. Hädanefter blifva troligen endast Italienare Petri efterträdare.

Af skäl, som läsaren utan svårighet torde gissa, har vandraren i Rom ofta tankarne fästade vid två så olika folk, som "Munkar" och "Göther." De förre anses såsom "den eviga stadens" vårdare, de sednare som dess förstörare, och båda hafva af ryktet fått mer, än de förtjent. I synnerhet kan Göthen, i bemälte fall, säga med Schillers Maria Stuart, till sina förtalare: *«Ich bin besser als mein Ruf.»* Det är en allmän sägen, att de Göthiska, till en del från Scandinavien härstammande folken, härjat Rom; men af Scandinaver voro troligen ej så många med, för att störta Romerska väldet, som nu af dem finnas här, för att besöka ruinerna, d. v. s. ett halft

ha målat 300 tafvor. De stora målarne uti Italien äro, som Gudarne hos de gamle, skapare af underverk, och hvad de ej sjelfva gjort, tillägger man dem.

dussin). Det var *Jornandes*, uti sin skrift *de rebus Geticis*, som först framkastade den hypothes, att Roms härjare skulle kommit från Norden, och kallar dessa då efter all anledning obetydligt befolkade nejder: *officina gentium & vagina nationum*. Uppgiften, smickrande national-fäfan, blef antagen af äldre Svenska häfdatecknare, och *Hugo Grotius*, för att behaga Christina, tillade äfven sitt namns vittnesbörd. Derpå kommo *Gibbon*, *Voltaire* m. fl., och gån utan vidare undersökning «*les barbares du Nord*» både hedern och skulden af Roms förstöring. Långt ifrån att Scandinavien skulle skickat en så stor befolkning vid ifrågavarande tid emot Söder, erhöill den troligen just då sjelf förstärkningen af den Schytiska stam, som kom under Odens anförande, och hvilken, förjagad af barbarerna, sökte en fristad der han vore, som en gammal häfdatecknare säger: *Ab omni notitia barbarorum remotus*. Så fattar man af *Ammianus*, och flera de här mest ansedda häfdatecknare i dessa ämnen, förhållandet. Den allmänna sägen och tron är ungefär tvertom. Ämnet är högst interessant, och vi torde vid något annat tillfälle få framlägga några små noter, vi samlat dertill. Nu vända vi oss från de Nordiska till de Romerska fornforskningarna, hvilka lemna anledning till icke mindre tvister och olika omdömen.

*) Vår landsman *Gråberg af Hemsö* har äfven i en skrift, kallad *la Scandinavie vengée de l'accusation d'avoir produit les peuples qui détruisirent l'Empire de Rome*, sökt högtidligen frikänna oss från beskyllningen, att kunna räknas bland Roms besegrare. Det historiska af denna skrift lemna vi i dess värde, men onekligen har förf. dermed gjort de Göthiska kraftskalderna en stor otjenst, ty hvilka kämpa-anor kunna väl jemnföras dermed, att "Roms besegrare bodde i våra kojor," "att vi smidde Roma's bojer," o. s. v.

Det är illa beställt, att vid en sådan rikedom af häfdatecknare och fornforskare, som detta land företer, och hvartill kommer en mängd andra länders författare, som kommentera samma ämnen, man skall befinna sig uti en sådan villrådighet, då man vill med historisk viss-
 het känna de förvandlingar, som flera af de berömdaste och mest verldskunniga af Roms fornlemningar under-
 gått, och man blir nästan mer och mer osäker i sin giss-
 ning med hvarje ny författare, man rådfrågar. Man fin-
 ner en oändlig massa af data och citationer, men ingen
 synpunkt, intet system. Winckelmann kallade Italiens
 samtliga antiquarier kort och godt "åsnor." Sannt är,
 att på den väg de öppnat och fortgått, för antiqviteter-
 nas studium, der stundom med den grundligaste lärdom
 förenar sig det småaktigaste, kortsyntaste pedanteri, hade
 de, och vi efter dem, kunnat gå snart sagdt i evighet,
 utan att ana det ljus, som Winckelmann spridde öf-
 ver den klassiska fornåldern, nemligen i fråga om skön
 konst, — ty det historiska var hos honom hjälprea, ej
 hufvudsak. Men äfven han förhastade och misstog sig.*)
 I den nya verld, han skulle ordna och förklara, måste
 mycket lemnas ovidrördt och outredt, och på det hela
 har — några förtjenstfulla kommentarier till Winckel-
 manns egna åsigter oberäknade — fornforskningens rå-
 märken blifvit obetydligt framryckta efter hans död, ehuru

*) Uti flere brochyren, som härstädes utkommit emot W., an-
 klagas han för "*giudizi storti e parziali — bugie — igno-
 ranza — ogni sorta d'errori*" &c. (förvridna och ensidiga om-
 dömen — lögnen — okunnighet — misstag af alla slag, o. s.
 v.) Nu återopas dock af Italiens bästa antiquarer "*il dotto
 Abbate — il celebre Winkelman! Roma e tutta l'Europa
 piangono ancora un Antiquario così grande!*"

rikedomen af källor så väsendtligen ökats, genom fynd i Grekland och Italien.

En kritik af Roms, eller snarare hela Italiens, Ciceroner och Itinerarier återstår att göra*). Visserligen finner man uti dessa arbeten hvarje fornlemning, från den största till den minsta, beskrifven till längd, bredd, höjd och tjocklek; stenarne, för att icke säga sandkornen, äro vederbörligen räknade, man får veta om det är *travertino*, *peperino*, *reticolato* o. s. v., allting är *celebre*, *anticho*, *stupendo*, m. m., samt beledsagadt af hundraåtals namn och årtal; men en karakteristik af föremålet, en historisk blick på den tid det tillhörde, en gnista af lif eller intresse, eller en pragmatisk framställning af ämnet, — allt sådant söker man förgäfvets. Man går icke på en banad väg; man vadar i skol-sand, till knäna.

Ingen fornlemning uti Italien slår åskådaren med en sådan förvåning, som Colossén. Det vore ändamålslost, att beskrifva det intryck, som dess första anblick skänker; man behöfver blott säga, att verkan deraf är ibland de få ting, om hvilka man ej hört olika meningar. Man önskar veta, när och huru denna minnesvård af den Romerska storheten blifvit förvandlad från det praktfullaste verk till en mer än halft störtad ruin. Så länge man söker dess häfd hos de gamla auktorerna, är allt klart, upplysande, hänförande. *Ammianus* kallar det en byggnad, «hvars höjd det menckliga ögat knappast kan nå.»

*) Förf. af *Cronaca Veneta* gifver sin stad följande uppbyggliga titlar: *L'Ida del Catolicismo*; *l'unica Vergine del Mondo* (— Än Jungfru Maria?), *la Regina del Mare* (utan skepp), *la fonte delle Leggi* (utan lagar), *la Norma del Vero Kivere* (utan seder) o. s. v.

Dess fyra gigantiska våningar voro prydda med pelarader af Dorisk, Jonisk och Corinthisk ordning. Skådebanan rymde 87,000 sittande och 22,000 stående åskåpare. Vid dess invigning (af Titus åt Vespasianus) dödades 5,000 lejon, tigrar och andra vilddjur, på en dag. Derefter förvandlades Arenan till ett haf, hvarest en sjödrabbning mellan tvenne flottor utfördes. För att bibehålla atmosfären angenäm (berättar en annan förf.), stänktes välluktande vatten öfver folket. Romarena ansågo denna och Pompeji theater såsom de yppersta i denna byggnads-art. Oaktadt sina jettelika proportioner, ser Colossén lätt ut. Skådebanan kunde inom några ögonblick utrymmas, då hela folkmängden störtade ut genom åttio stora hvalf-portar, karakteristiskt benämnda *Vomitorü* *).

Byggnadens förstöring tillskrifves af en del Romerska Antiquarier «i *Barbari*» och af andra «*lingurie del tempo, o per qualche terremoto*» **). Dessa *barbari* voro, som vi snart få tillfälle se, fastmer några påfvar, och jordbäfningarne hade den besynnerliga egenskap, att bilda palatser af de bortflugna stenarne.

«Så länge Colossén står, skall Rom bestå; när Colossén faller, störtar Rom; och när Rom störtar, faller verden» ***). *Gibbon* antager dessa ord, såsom ett bevis, att Colossén ännu var fullkomligt bibehållen vid de Anglosaxiske Pilgrimernas besök, i början af 8:de århundradet; således långt efter Göthernas härjningar. Han

*) Hvad *Lady Morgan* menar med Galer-slafvarne, som skulle bo under Colossén och de af Fransmännen derstädes anlagda trädgårdar, är svårt att förstå. Af hvarken det ena eller det andra sågo vi en skymt.

***) «Barbarerna», samt «tidens åverkan, eller någon jordbäfning.»

****) *Quamdiu stabit Colysæus, stabit Roma; quando cadet Colysæus cadet et Roma; quando cadet Roma, cadet et mundus.*

går längre: Han yttrar bestämdt, att ännu i medlet af sextonde århundradet hade hela den yttre architekturen befunnits oförderfvad, och att förstörarne egentligen varit Påfven Paul III:s Nepoter *). Om så är, kan knappt nesligare läggas Romerska *Grandezza'n*, i hvad antiquiteter angår, till last.

Egentligen torde man, med någon historisk visshet, kunna indela förstöringen af denna ojemnförliga fornlemning i följande tidskiften. En eldsvåda härjade den öfre delen (år 219), men detta återställes fullkomligt under Heliogabalus, A. Severus och Gordianus. Under Probus (270) var byggnaden i full glans och öppen för kämpalekar. Åskan slog in under Constantin's regering, men skadan ersattes lätt. Enligt *Maffei* skulle tidens och människors åverkan mot byggnaden ha börjat först under Justiniani regering **). I sjunde seklet lära jordskalk orsakat remnor och skada. Emedlertid var byggnaden, under 11:e och 12:e seklerna, begagnad såsom fästningsverk af familjen *Francipani*. Den stormades af Robert Guiscard, hvilken vid samma tid fulländade förstöringen af Capitolium. Innocentius II tog sin tillflykt dit, såsom uti en ordentlig fästning (år 1150). År 1532 blef byggnaden åter hemfallen till *Senatus Populusque Romanus*, och tjurfäktningar började på Arenan, till folkets förlustelse, hvaraf man tror sig kunna sluta, att Amfiteatern var i brukbart skick. År 1549 inträffade

*) — — "In the middle of the sixteenth century the exterior circumference was still entire and inviolate. Of the present ruin the nephews of Paul III are the guilty agents." — Decline and Fall LXXI p. 424. N. 63.

***) *Allora fu, che il grand' anfiteatro di Tito, reso inutile, cominciò a soffrir gl'insulti e del tempo e degli uomini.* (Verona illustr.)

en jordbäfning, hvilken tros skadat några yttre arkader. Ut i 15:de seklet spelades en hop heliga komedier ut i denna amfiteater. *Barthélemy* (förf. till *Anacharsis*) för-måler sig hafva sett ut i Vatikanen ett tillståndsbref, att sälja stenar från Colossén, hvaraf flere sig begagnat, till uppbyggnad af enskilda hus *). År 1671 uppläts åter Arenan till tjurfäktningar, men något senare, vid 1675 års jubileum förklarades stället på en gång för *heligt*, i anseende till alla de martyrs blod, som der flutit. Nu upprestes altaren, kapell och kors. En helig eremit fick här sin boning; men Romarne, som tyckte mer om tjurfäktningar, än eremiter, ämnade en vacker natt mörda den heliga väktaren. För att betrygga stället för ytterligare ohägn, af alla slag, upprestes ännu flera altaren och kors. Jordbäfningen år 1705 hotade dock, att om-intetgöra dessa försigtighetsmått. Den enda åtgärd, ländande till Colosséns bevarande, hvaraf denna byggnad under en tid af 17 eller 18 Sekler ägt att fagna sig, är den stödjemur, som af nuvarande Påfven blifvit uppförd, för att hindra en sida af amfiteatern att ramla. Den vanpryder såsom allt modernt bredvid antiken, men gör nytta. Äfven har kardinal *Consalvi* utfunnit, att till förekommande af ohägn, i stället för kors, ditsätta skildtvakter.

Sammanfatta vi nu ut i få ord slutföljden af denna undersökning, så finna vi, att de barbariska folken äro så godt som oskyldiga i förstöringen af denna den skö-

*) *Marangoni* intygar, att auktioner derå varit hållne 1531. Ehuru han vill försvara Påfvarne, medger han dock, att *Paul III* och *Riario* brutit ned en hel mängd arkader. Så när hade vi glömt anföra en annan historieskrifvare, *Donatus*, hvilken äfven omförmäler, att *Paul II* plundrat Colossén, för att af dess rudera uppföra moderna byggnader.

naste fornlemning uti Europa, och att (med undantag af Pius VII) om Tiar-bärarne det omdöme kan fällas, att hvad de ej skadat, hafva de vanvårdat. Om tid och kunskaper medgäfvos, att öfver alla fornlemningar i Rom anställa historiskt-kritiska betraktelser, skulle man måhända få ett klarare begrepp derom, än nu genom rådfrågandet af *Itinerariū* och *Trattati* (ehuru lärda de synas) är möjligt. Men till ett sådant arbete skulle fordras en hel lefnad.

Colossén är, enligt vår tanka, skönare som ruin, än i sin första prakt. Då var den blott en theater; nu är den en Romersk minnesvård. Någon beskrifning öfver dess utseende är deremot säkerligen öfverflödigt, då denna ruin varit så ofta afbildad, och kopior deraf uti mosaik nu till och med skimrar i fruntimmernas prydnader, i kråsnålar, eller på snus-dosor. Man kan i denna form äfven betrakta den mera ostörd, än på sjelfva stället, der man jemnt förföljes af trasiga ungar som tigga, eller afbrytes i sina betraktelser genom anblicken utaf Munk-processioner, som tåga emellan de på Arenan uppförda kapell.

«*Des prêtres fortunés foulent d'un pied tranquille
Les tombeaux des Catons & la cendre d'Emile.*»

Sanningen att säga, äro dessa processioner mera stötande för det historiska ögat, än för målare-ögat; ty de äro icke sällan af en pittoresk effekt, särdeles i mån-sken. Under ett sådant befunno vi oss, ett större antal Svenskar, der en afton, och då kapuciner-munkarne i ena ändan af Colossén uppstämde «*Oremus,*» intonerade vi på andra sidan «*Götherna forlomodags,*» hvilket målaren R^z, som var ibland oss, fann vara af en ypperlig verkan.

I förbigående kan man anmärka, att det ständiga full-klättrande af kors på alla fornlemningar, och det inbakande af kapell och vigvattens-funter, i hvart hörn af en ruin, der ett sådant kan få rum, icke stämmer en konstfälskande Protestant fördelaktigt för det Katholska presterskapet. Det kan visserligen i religiös mening försvaras, såsom betecknande Christendomens triumf öfver äfven den högsta verldsliga storhet, såsom det gamla Roms; och ur den politiska synpunkten är det ännu klockare handladt, ty öfver massan af våra dagars Romare, som ännu äro till en stor del hedningar, ger det munkarne intet ringa anseende, att plantera deras segerfana, korset, öfverallt; men, fiskaren Petrus på Trajani segerkolonn*), Jupiter Capitolinus i S:t Peters kyrka, och tiggarmunkars besittningstagande af Titi Colossé, kunde undvaras, utan att hvarken religionen eller antiken dervid förlorade något.

Det vanliga sättet, att rena och helga en hednisk fornlemning, sker medelst inbyggande af ett stort kors på densamma, hvarunder läses hvad denna byggnad, eller detta tempel, fordom varit för en ogudaktig ting, men nu genom Påfven N. N:s försorg är *ab omni impietate expurgata*. Om det stannat härvid, tyckes ändamålet vara vunnet. I sådant fall hade man haft de hundrade antika tempel i behåll, som blifvit ombygda till fula moderna kyrkor, eller plundrade på alla prydnader

*) En legend förmäler, att Påfven Gregorius den store, då han en gång gick förbi den ädla kejsarens minnesvård, och tyckte det vara synd med en sådan man, att han jemnt skulle pinas i skärselden, bedt för honom så att han blifvit lösgifven ur lågorna.

för klostrens och de nya templens räkning *). Ännu mer: hade ej dessa öfverträffligt sköna tempel kunnat invigas till kyrkor, och från alla Gudars upphöjas till den enda sanna Gudens? Vi se nu de Christnas Gud åkallas och lofsjungas på Arenan, der kämpalekar fordom firades; hvarför icke så gerna i de gamla templen? Så har skett med Pantheon. Hvarför ej med flera? — **).

Då emedlertid Colossén nu sägs omgifva en så helig fläck, att enligt Påfven Pius V:s yttrande, den, som önskar en relik, endast behöfver taga en handfull sand af Arenan, emedan den är fuktad af så många martyrs blod, och Kardinal *Carpegna* aldrig kunde åka der förbi, utan att låta vagnen stanna och uppräknat alla dessa martyrs namn: då stället är så heligt, säga vi, röjer det en motsägelse, att hafva gjort intet för dess bevarande? —

Midt uti Colossén står korset, med spjut och svamp, samt påskrift: *Bacciando la croce si acquista indulgenza per 200 giorni*. Flera fremlingar hafva förundrat sig öfver denna frikostighet på syndaförlåtelse, hvarigenom presternas mellankomst äfven blefve öfverflödigt, då man blott genom läpparnes vidrörande af detta kors kunde få synda frött under 200 dagar. I sådant fall borde det äfven förundra, att korset ej redan vore snart sagdt sönderkyst, hvaremot man nu blott sällan ser någon

*) Femtiosex kyrkor äro uppbyggda på grunden af nedrifna tempel. (Se *De templis gentilitium in templa divorum mutatis*) Den sköna konstens oblida stjerna ville, att de första Christna föredrog formen af *Basilica* framför rotundan, såsom de gamles tempel oftast voro. Eljest hade troligen flere af de sistnämnde byggnaderna blifvit bibehållne i deras ursprungliga form, i stället att nedrifvas och sedan åter uppbyggas enligt den nyare tidens smak.

***) Förutsatt nemligen, att det presterliga nitet ej skulle förstöra det konst-sköna, såsom till en del händt med sistnämnde byggnad.

pilgrim nalkas det. Men förhållandet är, att den indulgens, som ifrågavarande och dermed likartade botöfningar medföra, icke är någon syndaförlåtelse, men endast en afknappning på själens lidande i skärselden. En munk, med hvilken vi samtalade, förklarade denna likgiltighet hos mängden för indulgenser i skärselden sålunda, att en arm syndare, som trodde sig i alla fall få brinna der i evighet, om Guds nåd icke mellankom, ansåg några veckors eller månaders asprutning knappt löna mödan.

Denna tiggarmunk var den enda dödlige vi sågo på det verldsberömda *Forum Romanum*, hvars fält vi drömde oss beskuggadt af lemningar utaf Cesarernas palats, hvars omkrets återspeglat glansen af Cesars och Pompeji triumftåg, och som genljudad af Catos och Ciceros tal. Barfota-brodern bar på sin tiggbössa ett *memento mori*, afmåladt. Det, som omgaf oss, var vida vältaligare! En högst vemodig känsla är den första man erfar af denna anblick. På afstånd synas några triumfbågar, här och der en bruten façad, eller ett par arkader af nedstörtade tempel, en ensam kolonn, trotsande tjugu seklers härjningar, — och i öfrigt tystnad, förstöring, död *).

Vi besökte *Forum* flere dagar, och sysselsatte oss hemma att rådföra oss med de både äldre och nyare författare, samt rese-beskrifvare, som vi kunnat öfverkomma, för att söka erhålla en på historisk visshet grundad föreställning, huru denna den mest beryktade fläck

*) Den bekante *Du Paty* slutar sitt besök på *Forum* med dessa ord: "Det förnöjde mig, att trampa under fötterna den Romerska storheten; det roade mig, att gå på *Rom*."

af jorden, med dess omgifningar, ungefärligen skulle ha sett ut, på den tid då den civiliserade världens domslut härifrån utgingo, men — förgäfves. Den ena «tryckta hyrlakejen» (som *Forsyth* kallade de lärda afhandlingarne af Roms antiquarier) förklarar den andra för lögnare, den ena häfdatecknarn upphäfver hvad den andra sagt, och på detta sätt befinner man sig, efter slutad läro-kurs, ungefär lika klok, som då man började, med den skillnad likväl, att då man förut trodde hvarje *itinerario* officielt tillförlitlig, anser man nu ingen äga auktoritet.

Man önskar nu t. ex. lära känna en fornlemning på detta *Forum*. Ett halft dussin Antiquarier gifva den, med ungefär enahanda sannolikhet, hvar sitt namn. En bonde lägger ett dertill, och detta blir vanligen det mest gängse. Nu vill man se, om man icke skall kunna få rätt åtminstone på sjelfva gränsoarna af *Forum*, för att derefter bedömma, hvar *Comitierna*, *Senatens palats*, *Rostra*, *Via Sacra* m. m. varit belägna. Äfven här äro fornforskarnes, åberopande gamla författare till stöd, icke ense. *Fulvius* förlägger det endast emellan *Capitolinska* och *Palatinska* kullarne. *Marlianus* utsträcker det till *Titi triumfbåge*, och *Baronius* ända till *Chiesa J. Nicola in Carcere*. *Donatus* åter vill sammandraga det och efter honom *Nardini*. *Vasi* säger, att *Augusti Forum* och *Nervas* kunde anses utgöra ett tillsammans med *Forum Romanum*, i anseende till granskapet, hvarigenom således lokaliteterna blifva ännu svårare att bestämma.

Den Romerska Antiquarien *Fea* låg hela förlidne sommar här på torget, för att ordentligen afmätta triumfatorernas väg upp till *Capitolium*. Sedan han fått reda

på dess gång, kom han under fund dermed, att de tju-
ge elefanterna och de fyra hjortarne i bredd, framför
Aureliani char, icke kunde få rum emellan *Septimii*
Severi triumfbåge och *Templum Concordiæ*, der de
skulle fram, hvadan plan-ritningen till vägen åter måste
kasseras *).

Se här en vacker lemning af ett tempel. «Det har
tillhört *Esculapius* och *Hygieia*,» säger *Pomponius*. «Visst
icke! Det är *Solens* och *Månans*, eller *Serapis* och
Isis,» invänder *Marlianus*. «Hvilken galenskap! Det
tillhör *Esculapius* och *Apollo*,» invänder *Blondus*. «All-
deles intet. Det har varit egnadt åt *Castor* och *Pollux*,»
genmäter *Poggio*. «Misstag! Det är ju helt tydligt hel-
gadt åt *Venus* och *Roma*,» infaller *Nardini*. — Dervid
har det nu stannat. Fornlemningen i fråga — af hvilken
obetydligt återstår — finnes nära Kyrkan *S. Francesca*
Romana, som äfven redan haft 5 namn **). Denna myc-
kenhet af benämningar — minst en för de lärda, som
ombyter, och en för *plebs*, som är mera beståndande, —
ökar svårigheten, att vägleda sig i Rom.

Oaktadt denna ovisshet i de antiquariska förutsätt-
ningarne, eller kanske just till följd af dessa, är man
ingenstädes så frestad, som här, att blifva en riktig Dok-
tor *Syntax*, sättande sig till häst efter lärdomen. Här
återstår så mycket att göra; ty hvad som under sekler är

*) I allmänhet har man svårt att göra sig ett riktigt begrepp
om de gamles gator. Man läser om deras omätliga triumftåg,
och efter hvad man af fornlemningar kan sluta, måste vägen,
der dessa skolat framgå, varit ganska smal. I *Pompeji* t. ex.
äro gatorna i allmänhet så trånga, att tvenne personer ej kun-
na rida i bredd med hvarann.

***) Nemligen först *S. Pietro e S. Paolo*, sedan ombyggd *S. Ma-
ria Nuova*, och nu *S. Francesca Romana*.

gjordt, kan, äfven hos de bästa, blott kallas samling af materialer. System, kritiskt förstånd och lefvande framställning — för att icke tala om snille, som vore det bästa — saknas merendels helt och hållet. Ja, skulle man tro det? Hos detta lifliga folk, der dagsverkaren, med hvilken man talar, under det han hvilar sin spade, framställer de mest hänförande taflor af hvad han hört, sett och känt, äro författarne i skön konst och klassisk fornkunskap af en tråkighet, för att ej säga dumhet, som inger förtviflan hos läsaren. En ursäkt för de Romerska författarne kan möjligen ligga deruti, att de lefva i ett land, der läsningen af *Breviarium* förer till kardinalshatten, och filosofi, kritik och forskning möjligen till *Castel S. Angelo*; men undran måste det väcka, att Franska, Tyska och Engelska Antiquarier ej kasta sig öfver detta klassiska rof och söka att dela eröfringen af konstfilosofiens, konsthistoriens och konstkritikens gyllne skinn*).

Bland de hundradetal nöddop, som de Romerska Antiquarierna måst gifva härvarande forulemningar — och af hvilka *Nero* fått stå fadder åt ingalunda det minsta antalet**) — kan man likväl fägna sig åt omkring trettio monumenter af det gamla Rom, hvilka man anser med historisk helgd kunna bära de namn, som blifvit dem

*) Det är förf. icke obekant, att åtskilliga nyare Fransyska och Tyska konstdomare — hvilka han ej nämner, då utrymmet ej medger en granskning af deras verk och han ej vill beskyllas för ogrundadt klander — behandlat den store Winckelmann äfvensom (i åtskilliga delar) Lessing, såsom man säger *de haut en bas*, som en urmodig pedant. En och annan sten, upphittad efter en stor byggnad, ger dock icke upphittaren rätt, att tro sig rikare, än byggmästaren.

**) Under *Nero* byggdes mycket, och detta har troligen föranledt Antiquarierne, att hugga till med hans namn, då tiden för någon tvetydig ruin skulle angifvas.

tillagda. Äfven detta är icke obetydligt, ty det är ingen likgiltig känsla, då man ej anser det vara en dröm, att man lägger handen på Scipio's grafvård eller Titi triumfbåge. Dessa äkta minnesvårdar äro: Colossén, Pantheon; Titi, Septimii Severi och Constantini triumfbågar, samt de som äro egnade åt Drusus, Gallienus och Consulerna Dolabella och Silanus; Trojani och Antonini kolonner; Titi, Diocletiani, Constantini och Caracalla's bad; de båda brolemningarne vid Tiberstranden; kvarlefvorna af Pompeji och Marcelli theatrar; Augusti och Adriani Mausoléer; grunden af Pons Elius (nu bron *S. Angelo*); Scipio's graf samt de minnesvårdar, som bära Cesti och Bubuli namn; Phocas kolonn; triumfbågen vid Velabrum, egnad åt Sept. Severus, Julia, Caracalla och Geta; de obelisker, hvilkas inskrift utvisar deras börd; samt slutligen lemningarne af *Cloaca Maxima*. Vi tvifla, att, i fråga om byggnader och minnesvårdar, några flera uti Rom kunna företes, om hvilkas identitet man är fullt förvissad. Hvad som nämnes om *Bagni di Livia, di Agrippina, Horatiernas, Curiatiernas* och Pompeji grafvar, en mängd lemningar af tempel, som tillegnas än den ena än den andra, är hypotetiskt. Emedlertid förnöter man tid och möda, för att upplysas om de missstag man gjort, och det vore väl, om de hundrade Antiquarier, hvaraf Rom hvimlar, det Archeologiska Sällskap, som här är inrättadt, enkom för att befordra antiquiteternas kännedom, och de många Ciceroner, hvilkas födkrok det är, att valla resande bland dessa minnesmärken, ville åstadkomma, hvad man nu icke äger, en tillförlitlig och läsbar beskrifning öfver denna stad. Huru illa härmed är bestäldt, synes bäst, då det kunnat vara lönande, att omtrycka *Nardini*, hvilken skref i dessa

ämnen för ungefär 150 år sedan och ännu är den, som visat mesta hufvud och kunskaper. Men vi nämnde Ciceronerna, och troligt är, att ett sådant verk, som det ifrågavarande, blefve deras död; ty det är endast i brist af en tryckt hjälpredda, som man måste vända sig till de lefvande, hvilka monopolisera med sina archeologiska smulor, som kornjudar med mjölgryn i missvextår*).

Det gifves måhända blott ett sätt för närvarande, att komma på spåren af de vandalismer, som under de sednare seklerna blifvit föröfvade emot en del fornlemningar; och detta är, att icke studera antiquiteternas, men de nya kyrkornas historia. En Romersk archeolog vågar väl icke säga: detta Forum, eller tempel, blef plundradt, för att lemna prydnader till kyrkan N. N.; men kyrkans historiograf kan rätt väl säga, och säger icke sällan också af förlätlig fåfänga: «Vår kyrka är så mycket oöfverträffligare, som kolonnerne äro tagne från den triumfbågen, marmorgolfvet från de Thermerna, obeliskan från det Forum,» o. s. v. Om man samlade samlade uppgifter ur byggnadshistorien från alla de 540 kyrkor, af hvilka Rom prålar, och bland hvilka S. Peter ensam troligen tagit för sig mer, än Alariks här, skulle man bättre, än nu, kunna bedömma förhållandet emellan de förstöringsgrader, som Rom undergått.

Oupphörligt i denna härjade verld, bland forntidens brutna altaren och throner, vänder sig tanken tillbaka, för att söka fatta bilden af så mycket stort och skönt.

*) Vi kunna i förbigående nämna, att en lefvande *Cicerone* oftast distraherar mer, än han gagnar. Hans icke sällan af honom sjelf oförstådda utanlexa är odräglig. Man gör bäst, att väl studera sig in i det ämne, hvarom är fråga, och sedan söka sjelf draga sina slutsatser.

Men hvad man finner, är några ensamma spillror efter ett skeppsbrott. Hvad icke tiden undergräft, hafva jordbäfningar brutit; hvad icke vålddar härjat, hafva öfversvämningar förstört: och hvad sekler, jordskalf, brand och vågor skonat, hafva menniskor med eld och svärd, af roflystnad eller fanatism, tillintetgjort, utplånat icke blott från jorden, men ur sjelfva minnet.

Det nya Rom är till större delen redan en ruin; föga är quar af det gamla; men hvad känna vi då af det äldsta? *) — Ty under den verld, som Påfvarnes palats betäcka, ligger Cesarernas, och under Cesarernas ligger Republikens. Det nuvarande Rom är det femtonde seklets. Det är icke blott på gruset af Pompeji och Herculanium, man uppfört nya städer; äfven det Rom vi nu beträda, är till en stor del bokstafligen byggt ofvanpå det gamla. På nästan alla platser inom denna stad, der man kunnat gräfvä ned några alnar, har man funnit antiquariska skatter. Huru stor skulle skörden ej blifva, om man kunde ransaka jordens innandöme utåt hela den rymd, som nu betäckes af hus och gator? **) — Roms olycka är, att der fins — hus och menniskor.

*) Uti Kejsar Justiniani Codex återopas en gammal lag, som börjas med dessa ord: "*Intra urbem Romam veterem et novam*" — hvaraf vill synas, att redan då fanns ett gammalt och ett nytt Rom. (Vid. Cod. Justin. Lib. VIII. T. II. p. 471.)

**) Förf. hade en gång med Påfvens Architect Antonini ett samtal i detta ämne, hvarvid han delade nämnde åsigt. Antonini (Architetto Camerale di Sua Santità) har en förträfflig samling af Roms gamla byggnader, sådana de anses varit i deras ursprungliga skick. Man kan ej tänka sig något vackrare! Och hvad de antika drägterna, hvarmed han prydt torgen och templen, väl kläde taffan! Han visade oss äfven en fullständig samling antika kapiteler, cornicher och pelare,

Likväl, bland denna verld af grus och glömska, hur ljust är det ej att *drömma* sig tillbaka till dess gyllne ålder! Man trampar dock samma jord, der verdens besegrare gingo, man njuter samma luft, som andades af dem. Med inbillningen uppfylld af fordnas dagars minnen, gå vi tillbaka till Forum. I denna stumma omkrets, der intet lefver utom de bilder man sjelf medför, och der sjelfva naturen synes död, skapar man en verld i sina egna tankar och befolkar dermed den öde rymden. Vi sätta oss på en mossig ruin och söka i månskenet de ömsom ljusa, ömsom hemska skuggorna. Här gingo Regulus och Scipio, Cesar och Pompejus, Cato och Cicero. Denna jordfläck kunde rymma «det gamla Rom med alla dess dygder, men icke Nero's gyllne hus, med de laster det inneslöt.» Mer än trehundra gånger hafva triumftågens oräkneliga skaror tågat häröfver, till Capitolium, medförande segerbyten af en verld. Men ögat söker förgäfves det Martis tempel, der Senaten samlades att besluta om den hemtågande fältherren skulle njuta triumfens ära, eller icke. — Hvilka ögonblick för Rom och dess härar! — Här utropar Cicero om Republikens fiender: «De hafva lefvat!» — och på detta torg stötte Virginus det mordiska jernet i sin dotters bröst, invigande hennes förföljares hufvud åt underjordens Gudar *).

— som han ämnade låta gravera. Antalet af olika slag i dessa konstarter var omkring hundra. Han hade såsom Cicerone fört K. Gustaf III och Kejsar Josef, hvilka han högt värderade för deras snillrika och älskvärda väsende.

*) Med all denna storhet, detta mod, denna republikanska dygd, inneslutes Roms historia inom *sex* ord, betecknande detta folks uppkomst, höghet och fall. Dessa ord äro: "Frihet — Ära

En Italiensk vörnatt bland Colosséns skuggor är bland de lågkomster, som kunna uppvärma äfven ålderdomens is. Den gryende morgonstjernen lyser oss hem. Vi taga farväl af de minnen, som här hopat sig. Vi stanna vid denna triumfbåge, den skönaste bland fornlemningar af denna art, och läsa vid månstrålarnes glimmer:

Senatus Populusque Romanus

Divo Tito, Divi Vespasiani Filio.

Romerska folket egnade den åt Titus, sedan han intagit Jerusalem. Dessa tvenne andra triumf-portaler, pryddes af talrika bildverk, äro helgade åt segervinnarne S. Severus och Constantin den store. Af de heliga tempelbyggnaderna framskynta endast spridda kolonner och arkader; vi veta ej hvilka Gudar inom dessa murar åkallats, men

«sista pelarn än för vandrarn bådars,

att högre väsen hafva gästade här.»

Vår fot beträder *Capitolium*. Här tog Romulus sina första auspicer. Här låg den Capitolska Jupiters tempel, det yppersta i den verldsbeherrskande staden, och *Jupiter Feretrii* helgedom, uti hvilken segervinnarnes *spolia opima* upphängdes. Der framskyntas den Tarpejanska klippan, från hvilken Manlius, som sjelf en gång räddat *Capitolium*, störtades. Nära härintill fördref den ädle Camillus Gallerna. — Vi nedstiga och befinna oss snart på det gamla *Forum Trajani*, af hvars prakt, såsom fordna häfdatecknare berätta, äfven världens dåvarande herrskare kunde blifva slagen med förvåning, och

— Rikedom — Laster — Upplösning — Barbari.” Hela det gamla Europa synes nu stafva på femte ordet af denna *lexa*. Det är blott det sjette som återstår.

hvilket ansågs såsom det yppersta af denna art uti Rom. Här stod Trajani berömda tempel*), hans tvenne praktfulla bibliothek (ett grekiskt och ett latinskt), om hvilka Dion förmäler; hans stora Basilica, en mängd marmorstoder af berömda män, samt hans egen kolossala bild till häst, af förgylld bronz. Af allt detta har en enda lemning trotsat sjutton seklers härjningar, och vi stanna med häpnad och beundran framför densamma, såsom den skönaste segerkolonn verden skådat. Högden af *Colonna Trajana* är lika med den af *Mons Quirinalis*. Basreliefen, hvars like ännu icke funnits, föreställer Trajani seger öfver Dacierna, och räknar öfver 2,500 figurer, af omkring 5 Rom. fots höjd och alla tecknade af samma mästarhand, — hvantill kommer den mängd hästar, elefanter, troféer m. m. som synas uti de här afbildade strider. Detta arbete har utgjort en rik källa af studier för *Rafaël* och *Giulio Romano*. Uti kolonnens fot förvarades fordom den gyllne urna, som gömde Trajani stoft**), och på spetsen höjde sig segrarens kolossala staty, af förgylld bronz. Nu synes der nyckelbäraren Petrus, ditlyftad af Sixtus V.

Då vi vilja fortsätta vår vandring, öppna sig tvenne vägar; den ena till *Mons Quirinalis****), som prydes af

*) Förvandladt till Tullhus, af Påfven *Innocentius XII.* — Fornlemningen består af elfva kolonner och en corniche, af det skönaste grekiska arbete i marmor.

**) Detta var ett undantag, ty ända till Kejsartiden begrofs ingen inom sjelfva Rom. Det var *Adrianus*, som här lät nedsätta sin företrädares aska.

***) Nu *Monte Cavallo*. Ehuru de båda hästarne, af hvilka den nya benämningen är tagen, äro grekiska mästerverk, kunna de ej med visshet tilläggas *Phidias* och *Praxiteles*. In-

de tvenne kolossal hästarne, på hvilkas fot läsas namnen *Phidias* och *Praxiteles*; och den andra, som leder oss öfver *Antonini Pii Forum* till Pantheon, till *Campus Martius* och Augusti Mausolé, öfver Tibern till Adriani ryktbara grafvård. Vi välja denna sednare.

Det första föremål, som talar, för att nyttja Ossians uttryck, «*of other times,*» är den segerkolonn, som Romerska folket låtit här uppresa åt *Marcus Aurelius*, för att bevara minnet af hans segrar öfver Markomannerna och andra Germaniska folkslag. Denna kolonn är mindre skön, än Trajani, men i anscende till piedestalen något högre. Den bar fordom Kejsarens kolossala bild af förgylld bronz och bär nu Apostlen Pauli staty, upprest af Sixtus V.

Icke långt härifrån höjer sig Augusti Sol-Obelisk (*Obelisco Solare*), förd af denne Kejsare från Heliopolis, upprest på *Campus Martius* och, såsom orden i inskriften lyda:

«*Soli donum dedit,*»

helgad åt solen. Påfven Pius VI har låtit uppresa den på dess nya rum*), hvars upphöjning tros hafva uppkommit genom ruinerna af *Statilii Tauri* här belägna Amfi-

skriptionen är nemligen ej äldre än sedan Constantini tid. De gissningar Antiquarierna vågat, att de båda hästtämjarne skulle vara *Castor* och *Pollux*, eller (som *Vasi* menar), att det skulle vara en tvenne gånger utförd behandling af gruppen «*Alexander* och *Bucephalus,*» hafva föga sannolikhet. —

*) *Monte Citorio*, hvilken benämning *Vasi* tror vara härledd från *Mons Citatorius*, emedan Centurierne här blifvit sammankallade. (T. 2: p. 487.) Troligen hafva lemningar af *Statilii Amphitheater* äfven blifvit använda vid uppförandet af det utaf *Bernini* här byggda palats, på hvars balkon drages lotteri tvenne gånger i veckan.

theater. Den åt *Antoninus Pius* helgade obelisk, som blifvit funnen i denna nejd, är förd af *Pius VI* till Vatikanska trädgården.

Vi ville besöka *Campus Martius*, men en vandring dit skulle vara den mest fruktlösa, emedan detta fält nu är den tätast bebyggda del af Rom. Vi veta blott, då vi beträda dessa smutsiga gator, som sträcka sig längs och tvärs emellan *Quirinalen*, *Capitolium* och *Tibern*, att härunder det *Marsfält* varit beläget, der *Cesar* samlade sina legioner. Vi böra dock först kasta en blick på det ställe, icke långt härifrån, som kallades *Nerva's Forum* och der *Kejsar Septimus Severus* gaf ett eget efterdöme genom en hofmans bestraffning*). Detta fordom så praktfulla *Forum* var äfven prydt med tempel, basilikor och portiker. Endast tre kolonner och lemningen af en architrav återstå. Vi vilja ej fördjupa oss i fornforskarnes tvister om namnet på den byggnad, hvilken de tillhört. För konstvännen är det nog att beundra deras klassiska skönhet och vördnadsbjudande storhet, hvarigenom de, såsom arkitektoniskt fragment, kunna försvara nästan samma rum, som blifvit inrymdt af skulptörer åt *il Torso*. De äro af *Parisk marmor*, af kolossala dimensioner och tillhörande den *Corinthiska ordningen*. Midt emot stod (såsom gamla gravyrer ännu utvisa) en herrlig portik, af hvilken ännu under *Påfven Paul V* sju kolonner och en utmärkt skön fronton återstodo; men nämnde kyrkofader lät nedrifva denna fornlemning, för

*) Hans favorit *Vetronius Turinus* hade af egennyttiga gifvit några löften i *Kejsarens* namn. Denne lät, till straff därför, qväfva gästlingen uti halmrök på torget, under det en här-old utropade: "*Fumo punitur qui vendidit fumum*" (den, som säljer rök, skall straffas med rök).

att med marmörn pryda *la fontana di S. Pietro Montorio*.

Rom hade ännu ingen Mausolé, förtjent af detta namn, när världens dåvarande beherrskare, *Divus Augustus*, beslöt uppföra en sådan, hvars rudera vi der se, och hvilken skulle blifva jemförlig med den af Drottning Artemisia åt sin gemål egnade minnesvård, hvilken räknades bland världens sju underverk. Vi föreställa oss den Romerska Mausolén i tankarne, sådan den är beskrifven af forntida häfdateknare. Byggnaden, beklädd af marmor, ägde pyramidalform och var delad uti trenne på hvarannan stigande kolonnader, jemväl af marmor. Emellan pelarne voro nicher, uppfyllda af statyer, och på den jättelika kupolen höjde sig Augusti egen bildstod. Anblicken af detta, utaf konsten ordnade, marmorberg, beskuggadt af evigt gröna Cypresser, måtte hafva varit utomordentligt praktfull. Uti midten var ett hvalf, i likhet med det herrliga Pantheon. Inom helgedomen förvarades stoftet af *Augustus, Agrippa, Livia, Octavia, Marcellus, Germanicus* och *Drusus*.

Och nu — är deras aska skingrad*); grafvården plundrad och härjad, har varit ett fäste för råa kriga-

*) *Du Paty* måste hafva varit lycklig nog, att få rätt på den, ty han säger: "Det roade mig, att trampa de upplösta delarne af detta fåfänga och kalla stoft, som för omkring 2000 år sedan utgjorde *Augustus!*" (62 Brefvet). — Ehvad tidens åverkan, barbarernas härjningar och krigsolyckor bidragit, att förstöra fornlemningar, kunna grafvårdarne mindre, än annat, anses hafva varit fridlysta för de Christnas och de gamla Påfvarnas egen plundring. Troligen sökte de äfven relikier af helgon eller martyrer, öfverallt, efter hvilka de (såsom en gammal förf. säger) "i jernåldern voro alldeles rasande." (*Era dunque incredibile in que' secoli di ferro l'avidità delle sacre reliquie.* (Dissert. sopra le Antich. It. T. III. p. 245) Man

re; sednare har bland dess ruiner landtmannen vårdat sina vinstockar, och sist är omkretsen öppnad för nutidens Romare, att skåda tjurfäktingar och fyrverkerier; de hvalf, der den store *Augusti*, der *Germanici* och *Marcelli* hen hvilade, äro förvandlade till kolkällare, och den marmorsarkofag, uti hvilken *Agrippina* hvilade och som bär följande, i hvarje bildad dödligs ögon, fridlyssande, inskrift:

Ossa.

Agrippinae. M. Agrippae.

Divi. Aug. Neptis. Uxoris

Germanici. Caesaris.

Matris. C. Caesaris. Aug.

Germanici. Principis.

— har af ättlingar utaf de Romare, som knäböjde för *Augustus*, blifvit begagnad såsom ett mått, att mäta spannmål *).

Men

finner äfven icke sällan kyrkofäder begrafna i sarkofager, som tillhört hedningar. *Pietr. Mantius* (uti *Opusc. hist. sacr. Alex. III. P. M., Tom. VII p. 37.*) berättar, att Påfven *Innocentius II* är begrafven i Kejsar *Adriani* porfyr-sarkofag, och Påfven *Clemens XII* ligger uti en porfyrkista tagen från *Agrippas* Pantheon; flere andra exempel att förtiga. Att vida betydligare lemningar af *Augusti* mausolé, än som nu förefinnas, kvarstått efter både fremmande härars intåg i Rom och de inbördes krigen, vitsordas af flere skriftställare. — Såsom hedrande för nuvarande Påfven *Pius VII* och för *Canova*, som är hans rådgifvare i afseende på de sköna konsterna, kan dock nämnas, att åtskilliga monumenter (t. ex. *Servilianska* ättens grafsten) blifvit åter flyttade dit, der de varit funna.

*) Jemför *Hobhouse* p. 175. — De båda obeliskerna, som funnos vid *Augusti* Mausolé, äro äfven borttagna, den ena flyttad af *Sixtus V* till Kyrkan *Maria Maggiore*, och den andra af *Pius VI* uppställd på *Monte Cavallo*. — I allmänhet kan man, vid den rubbning af alla minnesmärken, som har ägt rum,

Men lemnom detta rum, hvars bilder äro så nedslående för drömmen om mänsklig storhet, och sök om Ihusare föremål. Der höjer sig en byggnad, enkel och majestätisk. Från dess panna, hvilken tvenne årtusenden med vördnad förbigått, återspeglas ännu samma lugn, hvarmed den sett triumfbågar och throner, kejsardömen och folkvålden falla, och deras spillror spridas såsom leksaker för fullvuxna barn. Det var fordom alla Gudars boning, och är nu alla helgons; välsignad af Kristus, liksom af Jupiter; alltid fromhetens och konstens helgedom. Det är *Pantheon*.

Då vi uttalat dess namn, hafva vi nämnt det skönaste, som finnes i Rom. Byggnadens former äro så ofta aftecknade och beskrifna, att hvarje ord mer derom vore öfverflödigt. Man har plundrat, utan att kunna förstöra den; man har ändrat, utan att kunna förderfva dess skapnad*). *Pantheon* — lik hjertesjälen — kan försvinna, men aldrig beröfvas sin ädelhet, så länge den är till.

Ville man om denna fornlemning tala i Ehrensvärds stil, skulle man yttra sig ungefär på följande sätt: «Det är vid föreningen af en vis sparsamhet med en sann skönhetskänsla, som åskådaren stannar i en tjusande förnöjelse, och undrar, att det som är så enkelt tillika kan vara så vackert.»

Hvad har då *Pantheon*, som gör denna byggnad så skön? — Den har hvalfformen och peristilen — se der

säga lika väl i Rom, som Ehrensvärd sade i Potsdam: "Colonner hyad gören J här?" Ty hvad hafva väl t. ex. kolonnerna från *Forum Trajani* att göra i kyrkan *S. Giovanni*?

*) De under Urban VIII uppförda klocktorn — förtjente att kallas Berninis Midas-öron — äro väl störande, men hindra dock ej att bedömma byggnadens ursprungliga form.

hela källan till dess klassiska fägring. Antiken sökte blott *en idé, en tanke*, i arbetet. När denna var funnen, ordnade sig tillbehöret (accessoirerna) endast för att uttrycka denna tanke. På idealet, en gång erkänt, vågade, hos de gamle, hvarken modet eller nyhetsbegäret, att förgripa sig.

Man inträder i templet och förtrollningen är borta. Åskådaren känner genast, att den Ijusström, som flödar ned från kupolen, varit ämnad att bestråla gudar; nu upplyser den blott dödlige. Dessa må hafva varit hvilka som helst; förgängelsen hänger fast vid deras verk, liksom vid deras anletsdrag*). När man uti inbillningen flyttar sig tillbaka till den tid, då alla gudars bilder, framtröllade af den grekiska mejseln, blickade ned från nicherna i denna sal, hvilka nu fyllas med grafvar och helgonaben, skyndar man åter ut, att beundra de yttre lemningarne, skonade af tiden.

Till höjd af förgripelse mot smakens gudom, är templet äfven vitlimmadt invändigt. En tvåtusennårig antik, med modern hvitmening! Dertill komma en mängd nymodiga prydnader, förgyllning och dåliga tafvor**). En undergörande Madonnabild omtalas äfven. I hvad

*) Att *Rafaël* och *Winckelmann* finnas här, är i sin ordning. Men *Metastasio* och *Angelika Kaufmann*? — Ännu mer: Stensnidaren *Pichler*, Violinspelaren *Corelli*, Antiquarien *Venuti* och Matematikern *Pessuti* voro hedersmän; men hvad hafva de egentligen i *Agrippas*, *Roms* och *Verldens Pantheon* att göra? — Vidare: dessa män hade åtminstone ett namn för sin tid, och kanske några år efter densamma; men hvarför är detta odödliga tempel prydt med monumenter af prester, som hvarken varit helgon eller snillen?

***) De äro af *Mattia de Majo*, *Clemente Majoli*, *Paolo Gobbo*, *L. Ottone* och *Labruzzi*. Hvem har väl hört dessa målare omtalas?

mån är den vidskepelse, som knäböjd under flera timmar här afvaktar en blinkning på ögonen af ett oljefärgs-porträtt, ädlare än den, som för aderton sekler sedan på samma ställe offrade åt vishetens och skönhetens gudabilder?

Golfvet har genom förbättringsbegäret blifvit något upphöjdt. Det hör till de många dragen af antikens konst, till väckande af ett stort intryck, utan att medlen dertill märkas, att man *steg ned* några trappsteg, då man gick in i helgedomen. Vi behöfva blott tänka oss hvad känslan skulle vara, om vi nedstego i templet, i stället att såsom nu gå rakt in. Ofelbart skulle vi tycka, att dommen höjde sig med hvarje steg, och denna känsla skulle gifva ett större och högtidligare begrepp om rummets storhet, än om konstnären byggt hvalfvet många alnar högre.

Pantheon utgör ofta föremålet för de Påfliga regeringarnes loftalare, såsom ett bevis på omvårdnaden för klassiska fornlemningar. Vi vilja ej fördjupa oss i detta ämne, af farhåga att blifva försatte i en sinnesstämning, helt olika med den, som fordras för att njuta af konstens skatter. Hvad betyda tillsatsen af två eller tre pelare och rotundans hvitlimning, emot templets plundring och förstöring, jemnt opp så mycket som ske kunnat, utan dess nedrivande*)?

*) Se här med några ord, historien af denna högst märkvärdiga fornlemning.

Templet har tvenne gånger varit rördt af åskan — nemligen kort efter Augusti död och under Trajani regering — samt har under Titi tid varit hemsökt af våld. Men hvad som derigenom skadats blef, tid efter annan, återställt af *Domitianus, Sept. Severus* och *Caracalla*, så att byggnaden under den sistnämnde var aldeles bevarad; såsom äfven inskriften säger om dem, att de: *Pantheum vetustate corruptum cum*

Det tyckes vara afgjordt, att hvarje njutning för konstsinnet här skall förbittras, i samma mån man genomlöper historien af det föremål, som man har för ögonen. Skyndom således härifrån medan vår själ ännu gömmer några drag af det storartade intryck, som den första anblicken af Pantheon måste göra på hvarje åskådare, vore det äfven en vilde.

«Englabryggan» *) der nere bjuder oss en vandring

omni cultu restituerunt. (Detta var således omkring år 200 e. C.) Af Göthernas härjningar torde templet hafva lidit, likväl säger en Romersk historieskrifvare, att Kejsar Constantin på 7 dagar plundrade det värre, än Götherna under 258 år. (*Georg Fabricius, Descr. Romæ, C. II.*) År 608 blef det af Focas skänkt till Bonifacius IV, som förvandlade det till Kyrka, då naturligtvis alla Gudabilderna, och de af *Plinius* så mycket berömda Caryatiderna, försvunno. (Constantii plundring skedde äfven sedan byggnaden blifvit förvandlad till Kyrka). Under Gregorius VII förbyttes templet, oaktadt dess helgedom, till citadell och fick namnet *S. Maria in turribus*. I trots af alla spolieringar funnos likväl ännu år 1632 så mycket bronsprydnader kvar, att *Urban VIII* kunde taga (som Vasi berättar, I T. I p. 288) icke mindre än 45 millioner skålpund derifrån, för att deraf låta Bernini gjuta en sängställning (så ser Baldachinen ut) i S:t Peter, samt kanoner åt fästet *S. Angelo*. *Urban* fann denna bedrift så berömlig, att han förevigat minnet deraf genom en inskription på sjelfva Portiken af Pantheon. — *Benedictus XIV* förderfvade Attiken, skämde proportionen af nicherna och lät hvitmena hvalfvet. Härmed var de Påfliga styrelsernas vård om Pantheon i det närmaste fullbordad. — Bättre hade varit, om de lemnat byggnaden, alldeles som de mottogo den, och endast utvidgat platsen omkring densamma något mer, så att den ägde ett friare läge, och bättre kunde ses från olika sidor. — Bakom Pantheon lågo Agrippas thermer, eller bad, hvilka han vid sin död skänkte, tillika med templet, åt Romerska folket. — Äldre häfdatecknare antaga, att det ställe, der de voro belägne, var det gamla *Palus Capreae*, der Romulus mördades af sitt råd, eller som det hette, upptogs till Gudarne.

*) *Ponte S. Angelo.*

öfver Tibern. Hon kallades fordom *Pons Elius*, och är, såsom det heter, återställd af *Bernini*. Man hör icke utan häfvan hans namn såsom «återställare» af antika konstverk, men lyckligtvis lärer här icke varit för honom mycket att förderfva. På denna brygga vandrade de gamle Romare, att beskåda praktin af Kejsar *Adriani* mausolé, ett motstycke till den ofvannämnde *Augusti*, af samma storhet och prakt. *Benvenuto Cellini* (om vi icke missminna oss) har uppgjort den ritning af *Adriani* grafvård i dess ursprungliga skick, hvaraf tusendetal kopior blifvit gjorda och som hvarje fremling i Rom säkerligen sett, åtminstone aftryckt uti någon *Itinerario*. Den nya världen har icke en sådan byggnad. Det var en ringa ting, att denna massa, som hvälfde sig mot skyarna, var af Parisk marmor *); att den var prydd af trenne öfver hvarandra stigande kolonnader, och att uti hvarje nich mellan dessa marmorpelare gömdes en marmorstaty; men om vi kunna sluta af den enda utaf dessa bilder, som är funnen — den beundrade *Faunen* uti *Vaticanen* —, till de öfrigas skönhet, så skulle hvarje konungastad anse sig rik med en sådan samling plastiska mästerverk, hvaraf större delen nu — derom äro häfdatecknarne temligen ense — blifvit nedkastade, i brist af gråstenar, på den anstormande fienden, utaf *Belisarii* *Grekiska* och *Romerska* krigare.

Att skrifva historien af *Adriani Mausolé*, eller af *Castel S:t Angelo*, som den nu kallas, vore att författa *Roms* egna häfder under de sednare 15 seklerna. Alltsedan *Göthernas* infall har denna punkt varit den vigtigaste

*) *Procopius* tillägger, att marmorblocken slöto tillsammans och voro fullkomligt fasta, utan cement.

af alla. Den som var herre deraf, var herre öfver Rom. «Vill du befästa dig i Rom, så befästa dig i *Castel S. Angelo*,» sade en Romare till Påfven *Bonifacius IX*. Han gjorde det liksom hans efterträdare, och den eviga staden blef deras egendom. Underbara skickelse, att en graf skulle blifva ett fäste, och derefter lefvandes graf! *Adriani mausolé* är nu ett läkte för statsfångar och banditer *).

Det var en söndagsmorgon **). *Galerslafvarne* voro fria, det vill säga från tvångsarbete. De voro samlade på ett litet gårdsrum, der de tvättade och lagade mat åt sig. Af några alnar jord hade de bildat en liten trädgård,

*) Romarne sjelfva hafva haft all möda ospard, att förstöra denna fornlemning, men de hafva dock endast lyckats till en del. Då de stormade fästet under *Urban VI* (år 1378), hade de fattat förmligt beslut, att nedrifva det, hvilket de dock icke förmådde, i anseende till byggnadens otroliga fasthet. Flere författare, såsom *Poggio*, *Tiraboschi* och efter dem *Gibbon*, bekräfta detta för Romarne föga uppbyggliga förhållande. Men om de endast stycketals lyckades förstöra sjelfva byggnaden, hafva de så mycket fullständigare utplundrat den på de konstskatter, som efter krig och härjningar återstodo. Man är icke ense, huruvida de största marmorkolonnerna blifvit använda uti portiken utanför *S:t Peter*, eller i sjelfva kyrkan, men *Winckelmanns* Italienska utgifvare anser båda händelserna troliga. Enligt *Vasi* äro 24 dyrbara pelare af *pavonazetto* släpade härifrån till *S. Paolo*. Den gigantiska, flera alnar höga, talkotten (*Pina*) af förgylld bronz, som prydde spetsen af *Mausolén*, förvaras nu uti *Vaticanens* trädgård *del Belvedere*. — De flesta konstprydnaderne hafva dock försvunnit, utan att man bestämdt känner när och hvarthän.

***) Förf. hade efter en månskenskväll, tillbragt på *Forum*, vandrat hela natten omkring, för att i stjernornas skimmer njuta anblicken af Roms största fornlemningar. De böra ej ses uti dagsljus. Den gryende morgonen fann oss på spetsen af *Castel S. Angelo*, hvarifrån man äger en herrlig utsigt.

eller rättare ett blomsterland i Holländsk stil. Att döma af deras utseende, voro de ganska förnöjda, och sanningen att säga tycktes de må bättre, än mången utfattig Romersk landtman. Detta erinrade oss om en Fransmans yttrande, att i hans land funnes tio millioner människor, som skulle vara lyckliga att få komma på gallererna, endast de ej voro dömda dertill.» Och detta är dock *la belle France — le premier pays du monde* — och vi lefva uti *le meilleur des mondes possibles*!

Bland beryktade fångar, som förvarats uti denna Roms Bastille, är äfven *Cagliostro*. Han dömdes till döden «såsom frimurare och erkekeättare» (hans världsliga bedrägerier kommo ej i fråga), men domen förändrades till lifstidsfängelse. Det rum, hvaruti han inneslöts, var ett ibland dem, som icke äga dörrar och fönster, men likna en stor, opp- och nedvänd stentunna. Något meddelande utifrån med fången är härigenom betydligt försvåradt. Lifsmedlen nedhissades uti en korg genom ett hål i taket. Korgen med matvarorna, som några dagar å rad uppkom orörd, tillkännagaf fångens död. — Andra säga, att *Cagliostro* blifvit flyttad härifrån till fästet *S. Leo*, der han aflidit.

Men vi hafva sett nog af denna lefvande graf — ett Rom i miniatur. De lodrätt nedskjutande solstrålarne påminna oss, att det är tid att söka hvilan; ty den som uti Italien bäst vill indela sin tid, «under kräftans glödande himlafält,» gör rättast, att begagna den tidiga morgonen, aftonen och en del af natten, samt hvila under de hetaste timmarne af dagen.

En vandring uti Rom är en vandring i historien *). Äfven för den, hos hvilken häfderna icke alltid varit ett älsklingsstudium, blifva de det säkert bland denna omgifning.

Att läsa Roms historia i Roms ruiner, vore ett afundsvärdt nöje. Men hvem skingrar de tvifvel, de motsägelser, de irringar, som här möta vid nästan hvarje steg? Med otrolig möda samlar man af olika tiders och länders häfdatecknare det sannolikaste, och när man ordnat dessa trosartiklar till ett system, stöter man på en rad, som störta hela byggnaden, och man befinner sig i samma belägenhet, som gossarne i våra skolor, sedan de läst den af våra häfdatecknare under sekler meddelade uppgift, att *Forniother* var den första konung i Norden, och helt oförmodadt blifva underrättade, att *Forniother* icke var någon person, följaktligen icke någon konung, utan ett folk — «forngöther.»

Med all denna skymning, i den verld han beträder, skall fremligen, lik författaren af *La divina Commedia*, finna en njutning i sjelfva tviflet. Det är med kärleken till fornforskningen, som med all annan kärlek. Äfven den villa, som bedrager, är ljuf.

Man forskar. Finner man sina frågor besvarade, är man nöjd. Tror man sig hafva kommit på spåren af föregående misstag, eller hafva gjort en äfven aldrig så obetydlig upptäckt, eller ny slutsats, är man stolt. Står man efter allt sträfvande, i samma dunkel, som förut, så tröstar man sig med vinsten af åtminstone den visshet, att i denna sak någon visshet ej kan ernås.

*) Cicero sade redan: *Quacumque ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.* Och huru många minnen har icke historien sedan lagt till de förra?

Att, såsom vi nyss yttrade oss, försöka läsa Roms häfder i Roms ruiner, har här varit vår käraste sysselsättning. Det är, vid första anblicken af en fornlemning, som här spår af människors härjningar, en så naturlig fråga: hvem har lagt sin förstörande hand på detta mästerverk?

Slutsatserna af alla forskningar i denna del torde blifva, att, af det gamla Roms byggnader, tiden jemförelsevis härjat minst, barbarerna mera och fanatismen mest.

De gamla Romare byggde för evigheten. Äfven de minst massiva byggnader — vattuledningarna — hafva endast genom yttre våld kunnat förstöras. De lemnigar af sådane verk, som ännu skådas på flere ställen uti Italien, bibehålla ofta, oaktadt de utan omvårdnad varit blottställda för stormarnes, tidens, luftens och regnets åverkan, sin ursprungliga friskhet. Vida mera kraft, att motstå förstörelsen hade templen, minnesvårdarne, teatrarna, emedan de ofta voro sammansatta af stora quadernstenar och block, då de förstnämnde vanligen blott voro byggde af lätt tegel.

Barbarernas härjningar torde, såsom vi här ofvan nämnt, kunna indelas i flere slag. Alarik t. ex. besegrade Rom, men förstörde, enligt hvad till och med en Italiensk häfdatecknare påstår, *intet* af de offentliga byggnaderna*). Den brand uti en del af staden, som oförmäles, rörde

*) *Angelio Pietro da Barga*, Tassos vän, säger: "*sed tamen quod ad publicorum ædificiorum & substructionum ruinas pertinet nihil omnino incommodi passa est.* (De privatorum publicorumque ædificiorum urbis Romæ eversoribus epistola.) Han tillägger, högst anmärkningsvärdt, att, ända från Alarik ända till Arnulphus (år 896), samtliga de Barbarer, som härjat Italien, *icke* skadat de offentliga byggnaderna.

troligen boningshus *). Att deremot en icke ringa del af fästningsvallarne nedbrötos, är naturligt.

Att Alarik och hans efterföljare borttogo hvad de kunde finna af guld, silfver och i allmänhet af metall, i templen och boningshusen, lär väl ej ifrågasättas, men templen och gudabilderna stodo qvar.

Skalden *Rutilius*, som var Prefekt år 417, omnämner mängden af qvarstående byggnader, och förespar stadens fullkomliga återställande från dess förstöring. Deri kan vara öfverdrift, men väl icke endast dikt.

Om Genserik och Ricimer förmäles icke, att de bränt. Då ordet «Vandalism» uppkommit, för att beteckna härjning i konstverlden, måste Vandalerna dertill gifvit anledning. Vi läsa äfven, att konstskatter inpackades af Genserik, för att öfverföras till Afrika. Huru mycket, som öfverblifvit, visa likväl sednare häfder.

Det måste äfven vitsordas af den förväning och beundran, uti hvilken Theodorik förföll, då han först fick skåda Roms byggnader och konstverk. Prakten af uppgången till Capitolium var då ännu, enligt hvad Cassiodorus berättar, så stor, att den öfversteg all menskelig inbillning!

Vitiges kom, «som ett rytande lejon,» säger en gammal historie-skrifvare **). Vid jemnförelsen af hvad flera häfdatecknare anført, rörande hans härjningar, finner man, att han förstört en stor del af vattuleddningarna, plundrat *Campagna Romana*, samt bränt en del af

*) *Procopius* inskränker elden till ett af de 14 Qvarteren, hvar af Rom då bestod. — *Olympiodorus* talar mest om de skatter, som bortfördes.

**) *Jornandes, de rebus Geticis.*

staden, på Transtiberinska sidan, den minst utmärkta af byggnader.

Icke utan förvåning finner man hos *Anastasius* *) det uttryck om Totila, att «sedan han inryckt i staden, hade han lefvat som en fader med sina barn.» Detta torde hafva varit då han intog Rom andra gången, ty den första lärer han hafva plundrat under 40 dagar.

Vi taga här afsked af Barbarerna samt tillägga blott, att under förstörings-perioderna äfven kraftiga åtgärder vidtogos, att åter uppbygga det förstörda. Härvid utmärkte sig i synnerhet Honorius och Theodorik **). Belisarius iståndsatte hvad Totila förstört af vallarne, och äfven Narses gjorde sig känd såsom en nitisk återställare af de brutna fornlemningarne.

Tänka vi oss tillbaka till denna tidpunkt, så torde mer än hälften af det gamla Roms offentliga byggnader ännu qvarstått. Dessa voro så utmärkta, att förstöringen af någon dylik verldsbekant fornlemning säkerligen blifvit fästad vid härjarens namn, liksom Totila anklagas, att hafva bränt Cesarernas palats, och förstört Villa Adriana. De verldsberyktade Templens, Triumfbågarnes, Theatrarnes, Amfiteatrarnes, Cirkernas, Thermernas, Obeliskernas, Kolonnernas och Grafvårdarnes rusande tillägges icke bestämdt, så vidt vi kunnat erfara, någon af ifrågavarande Vandaler.

En ungefärlig föreställning, af hvad Rom ännu ägde att förlora efter år 900, kan man erhålla, då man erinrar sig allt hvad staden efter denna tid undergått genom härj-

*) *In vit. Vigili.*

***) Man har ett vackert yttrande af Theodorik: "*Propositi nostri est nova construere, sed amplius vetusta servare.*" (Vår föresatts är att bygga nytt, men ännu mer, att värda det gamla).

ningar och plundringar af Lombarder och Normander — flera seklers inbördes krig, hvarunder de antika byggnaderna förvandlades till fästen, belägrades, stormades och nedrefvos — fejden emellan kejsar Henrik VII och hans medtäflare Johan, då man stridde i hvarje kvarter från Vaticanen till Lateranen — Ladislai af Neapel stormning af staden och blodbad utåt alla dess gator — Kejsar Carl V:s plundring af Rom, hvilken af en Italiensk skriftställare benämnes värre, än sjelfva Göthernas; — jordbäfningar — eldsvådor — och slutligen Tiberns öfversvämningar *) — för att icke nämna flere härjningar af Pesten, som medförde ödesmål och vanhäfd — samt sluligen fanatismen, hvilken gjorde till en lag och en dygd, att förstöra antiqviteter, såsom hedniska qvarlefvor.

Innan vi öfvergå till denna sednare del af våra betraktelser, bedja vi läsaren icke tro, att hela denna episod varit ämnad innebära ett slags beslöjadt försvar för våra stamfäder, Götherna, och deras onekligen ganska oskickliga och obehfvade uppförande i den gamla världens hufvudstad. Det gör oss, tvertom rätt ondt, att deras synda-register skall vara så stort i detta afseende. Ännu mindre ligger här någon Lutherans ofta ensidiga bedömande af det Katholska prestnitet förborgadt. Ganganelli, Pius VII och Consalvi kunna försona hvar-

*) Huru talrika och fruktansvärda dessa varit hade man svårt att tro, om det ej bekräftades af häfderna. De åtta största inträffade åren 367, 680, 685, 715, 717, 791, 797 och 1530. År 717 stod en stor del af staden 7 dagar under vatten, hvilket steg till 6 alnars höjd. År 1530 skadade öfversvämningen så mycket hus, att olyckan ansågs jernförlig med Göthernas härjningar. (*Annali d'Italia*). Sednare öfversvämningar — åren 1557, 1598, m. fl. — hafva äfven varit förskräckliga.

je upplyst Protestant med den Katholska kyrkan. Men Romarne hafva för det mesta skrivit Göthernas historia, och icke tvertom. Namnet *Goths* är som bocken i öknen, hvilken utsändes att bära de öfriges synder; och det vore ju en prisvärd gerning, om vi, på ärligt sätt, kunde befria honom från en del af den börda, som tillhör andra.

Till en begynnelse böra vi anmärka, att den skingring, förvandling och äfven förstöring, som den antika konsten, vare sig i byggnad eller skulptur, fått vidkännas, genom de äldste af Christna kyrkans bekännare och, efter dem, af kyrkans fäder och styresmän, kunna indelas i tvenne slag, nemligen i den andliga vandalism, som utbröt emot konstskatternas hedniska börd, fordrande deras ovillkorliga förstöring; och det begär, hvaraf den nyfödda Christendomens dyrkare lifvades, att egna åt deras egna Tempel den största möjliga prydnad och rikedom. Under ett allmänt förfall af konstbildning, såsom de första Christna seklernas, gafs ingen annan utväg, att pryda kyrkorne, än derigenom att man tog sin tillflykt till Antikens skatter, hvilka då flitigt omdöptes; och denna plägsed har sedan fortfarit, så länge något ännu i denna väg fanns användbart.

Man kan antaga Constantin den stores omvändelse till Christna läran, såsom jemväl vändningspunkten uti antikernas öde. Likasom den ädle Trajani triumfbåge beröfvades sina prydnader, för att smycka den nydöpte kejsarens egen seger-portik, så måste äfven de gamla guda-boningarna afkläda sig sin prakt, till förherrligande af den religions tempel, till hvilken den mäktiga världsherrskaren öfvergått.

Svårare voro de öden, som bereddes det menskliga

snillet skönaste konstskapelser af andra verldsliga och andliga herrskare. Ryrkans författare vittna här bäst sjelfva. En af dem beklagar sig, att år 385 (således omkring 50 år sednare än Constantins omyändelse) Roms platser ännu voro uppfyllda med afgudabilder. *) Tjugutvå år sednare, än denna klagan skrefs, eller 405, gläder sig deremot en annan kyrkofader, att nu ändtligen alla afgudabeläten uti templen voro omkullstörtade **). «Hvad templen beträffar» skrifver sedan åter en annan Biskop, «äro de nu så förstörde, att icke ens en skymt af deras förra form återstår, icke heller skola vår tids människor kunna igenfinna huru deras offerstäder sett ut; men byggnads-ämnena äro egnade till martyrernes altaren ***). Så snart tillåtelse, eller rättare befallning, var gifven †) till antikernas förstöring, täflade de rättrogne, att nedbryta dem, och «det är otroligt» säger kardinal Baronius, «med hvilken ifver de rättrogne i Rom stormade på Gudabilderna ††). Äfven alla Obeliskerne störtades, med undantag af en (den på Vatikanen), som icke bar spår att vara helgad åt «falska Gudar.»

Då förstöringen bedrefs systematisk; skulle den naturligtvis blifva allmän, och det bör, vid ett sådant förhållande, väcka förundran, att så många fornlemningar, som ännu äro för handen, kunnat undgå den heliga

*) *Ambros. epist. cont. Symmach.*

**) Jfr *Dissertazione sulle rovine di Roma*, af *Fea*. — Stundom blandade sig det löjlige med det sorgliga. Biskop *Theophilus* i Alexandria tågade i triumf omkring staden med en stor *Phal-lus*, som han tagit i *Serapeon*.

***) *Theodoret.*

†) De båda *Theodosierna* utgäfvö härom formliga dekreter.

††) *Annales Eccles.*

vandalismen, helst, hvad statyerna vidkom, man gjort den upptäckt, att af sönderstött marmor ett förträffligt stenkitt kunde beredas, hvaraf man äfven sedan begagnade sig vid byggnader *). Denna förvandling af konstverk till kalk och kitt inskränkte sig sedan icke allenast till bilder, men utsträcktes till de ornamenten af Grekisk eller Orientalisk marmor, hvarmed de gamles tempel voro prydda, och stundom, då hela fornlemningen var bygd endast af dylika marmor-arter, uppoffrades den hel och hållen för ifrågavarande husbehof **). Vid sidan af denna råhet bör äfven nämnas den vaknande konstens tillgrepp. Knappt hade skulpturen erhållit några idkare, efter konstens allmänna förfall, förrän dessa funno de gamla marmorelarna förträffliga såsom stenblock, för att deraf yxa till apostlar, profeter, helgon, o. s. v. ***).

Den förvandling, som skedde med stoder och kolonner, ägde af samma skäl rum med sjelfva byggnaderna. Några och femtio af det närvarande Roms kyrkor äro byggde på ruinerna af gamla tempel †). Men äro de blott uppförda på, äro de icke jemväl bildade af dessa ruiner? Det sednare lider intet tvifvel ††). De flesta

*) *Dissert. sulle Rovine.*

***) *P. Poggio* omnämner flere tempel-lemningar, som på detta sätt blifvit förstörda.

****) *Flaminius Vacca* omnämner denna sed såsom allmänt antagen, och anför exempelvis, att Cardinal *Cesi* lät uppfylla Kappellet *S. Maria della Pace* med statyer, huggne af marmorkolonner, hörande till Jupiter Stators tempel.

†) Se *De templis gentilitium in templa divorum mutatis.*

††) Vi anföra ett exempel bland hundrade. Den praktfulla Kyrkan *S. Maria Maggiore* blef uppförd på ruinerna af ett tempel åt Juno, och förvarar en otalig mängd af antika kolonner utaf Parisk marmor, *verde antico*, porfyr, Orientalisk *diaspro*, friser af antik agat-sten, o. s. v. Kyrkan byggdes i största hast, i anledning af en syn, som *S. Liberius* haft. Hvad är

Påfvares regering upptages med byggnaden af Kyrkor och Kloster. Hvar skulle ämnen dertill erhållits, om icke från de fornlemningar, hvaraf Rom var öfverfyldt? Denna förvandling af Tempel, Cirker, Theatrar, Thermer och Bad, till den segrande Religionens helgade offerstäder, var, enligt tidens åsigt, icke allenast ej klandervärd; den var högst förtjenstfull, både i detta lifvet och i ett annat, ty alla konstverk ansågos såsom «Djefvulens alster» och genom konsternas förfall hade man dessutom ej annan utväg, för att värdigt pryda de nya byggnaderna, än att vända sig till antiken.

Den fiendtliga mening, som i troskröror gjorde sig gällande, emellan det fallna och det uppstigande Rom, öfvergick naturligtvis äfven till Religionens yttre attributer. Denna anledning får man tillskrifva den för all klassisk byggnads-konst så missgynnande omständighet, att de gamles tempelform icke bibehölls för de Christna kyrkorna. Oberäknadt det troligen icke så ringa antal af forntida tempel, som eljest kunnat skonas och kanske med ringa möda återställas, hade hela den nyare arkitekturen, i afseende på heliga och offentliga byggnader, fått en annan art, om man tagit de gamles till mönster.

De Christne togo, såsom bekant, de gamles Basilikor (med tillägg af kors-byggnaden) till förebild för sina kyrkor. Måhända ansågo de dessa, der hedningarna förhaft verldsligt bestyr, mindre kätterska och ohelgade än afguda-templen; ty att, såsom det påstås, dessa varit för små, eller den tillfällighet, att Constantin den

sto-

sannolikare, än att byggnadsmaterialerna togos på stället? En Romersk Antiquarie säger äfven "*forse prese dal tempio del Giunone.*"

store först lät inrymma några Basilikor i Rom för de Christnes gudstjenst, skulle för alltid bestämt denna form, är föga troligt. Snarare låg grunden i en sökt afvikelse från hedninga-templen. «Domare-sätena,» säger en författare, «förvandlades till munk-chor och biktstolarne upptogo de rum, som advokaterna innehafvade.» Smaklösheten i byggnad ökades genom en mängd tillkommande kapell. De tvenne åt Maria och Johannes tros gifvit första anledningen till det latinska korset.

Emedlertid fingo de antika fornlemningarne snart uppstå under en annan skepnad. En Italiensk författare anser det icke otroligt, att sjelfva *Pantheon* ägde för sin räddning från den allmänna förstörelsen att tacka endast den omständighet, att de första Christne ej trodde denna vara ett tempel*). Okunnigheten är, såsom man ser, lycklig, äfven för de sköna konsterna.

Bland alla Roms kyrkor finnas blott 4 eller 5, som lemnat något af den gamla byggnads-arten oförstördt, och dessa äro, med undantag af *Pantheon*, bland de obetydligaste fornlemningar i denna väg**).

*) *P. Lazari: della Consecrazione del Pantheon.*

**) Nemligen *S. S. Cosmo e Domiano* (hvars förhus tros varit ett tempel åt *Remus*), *S. Teodoro* (hvilken burit *Romuli* namn), ett förment tempel åt *Vesta* vid *Tibern* (nu helgadt åt *Madonna del Sole*), och ett tempel, som man tror vara af *Servius Tullius* egnadt åt *Fortuna Virilis*, hvilket nu bär namnet *S. Maria Egiziaca*. Vi veta inga flera.

Utom Rom torde andra, mindre bekanta, gifvas. Vid *Lavinium*, t. ex., har ett kapell utan särdeles förändring i namnet blifvit omdöpt. Templet var helgadt åt *Didos* tjusande och olyckliga syster *Anna*, under namnet *Anna Perenna*. De förste Christne, som trodde detta betyda *J. Marias moder Anna*, bibehöllo benämningen endast förändrad till *Anna Petronilla*.

Man har gjort den anmärkning, att förstörelsen mindre drabbat Theatrar, Cirker och Thermer, än sjelfva Templen. Detta har tvifvelsutän sin riktighet, ty af de sednare återstår, jemförelsevis, mera. Dock bör tilläggas, att om de förstnämnde ej så mycket härjats af fanatismen, har rofgrigheten efter byggnads-ämnena till palatser och kyrkor icke sparat dem. Äfven då fästningsvallarne i 8:de seklet skulle återställas, tillgrepos dessa fornlemningar. Under sednare århundraden, då magnater blefvo ägare af de ruiner, som voro belägne inom de besittningar uti staden, de köpt, eller under inbördes kriget tagit med vapen, användes dessa Romar-verk till uppförande af familjeslott, hvars salar pryddes af de bland ruinerna och vid gräfningarna funne statyer och öfriga konstalster. Den förberedande förstöring, som drabbade de mest jettelika fornlemningar — såsom Colossén och Adriani mausolé m. fl. — genom deras förvandling till fästningar, är redan nämnd.

Det är det nya Rom, som till större delen förstört det gamla, och satt sig på dess ruiner. Om vi sade, att Götherna och glömskan i ett fall varit de sköna konsternas beskyddare, så skulle detta visserligen med skäl anses såsom en vågad paradox. Det är likväl icke omöjligt, att de äldsta minnesmärken, som af dem störtats i grus och i våra dagar åtminstone *kunnat* uppgräfvast, och de antiker, som, gömda af en fullkomlig glömska,

— Den förstnämnda skulle eljest icke passat så illa till Helgon i Norden, ty enligt de gamlas tro beviljade hon så många lefnadsår, som man serskilda gånger drack hennes skål då hennes högtid firades. *Ovidius* har lemnat en beskrifning på dessa fester och huru man der drack sig till Nestors ålder. Ordspråket *Commode perennare* lär hafva härifrån sitt ursprung.

i dessa ruiner funnits, äfven kunnat vara förlorade för konsten, om de varit gifna till pris för de första Christnes bildstormeri. Sannt är åtminstone, att hvad man räddat af Antiken, blifvit under de sista seklerna genom slumpen funnet uti en *terra incognita*.

Då vi nu befinna oss på sista bladet af denna häfd, skola vi, enligt löfte, lemna ett litet sammandrag af hvad Tiar-bäranne förskyllt, i afseende på Romerska fornlemningars vanvård eller förstöring. Den läsare, som finner sådant likgiltigt, kan öfverhoppa detta blad.

Sålunda har Rom att tacka Päfven Alexander VII, att *M. Aurelii* sköna triumfbåge nedrefs, för att utvidga en gata. Constantini Thermer hafva fått lemna byggnads-ämnen till palatset *Rospigliosi*. Af sten, hemtade från den herrliga Colossén, lät Päfven Paul II bygga palatset *S. Marco*; af materialer, hemtade från samma fornlemning samt från *Marcelli* theater, uppförde Paul III slottet *Farnese*, och Kardinalen *Riario*, följande så höga efterdömen, tog äfven ett stycke af Colossén att bygga Palatset *della Cancelleria*, hvar till marmor-prydnaderna togos från *Gordiani* (nu alldeles förstörda) triumfbåge, jemte ett halft hundra granitkolonner, som röfvades från Pompeji portik. Constantins Thermer, *Trajani* forum, *Titi* triumfbåge, Antonini och Faustinas tempel, hafva fått lemna ytterligare rof åt nyssnämnde Päfves byggnadslust. Urban VIII lät, såsom nämndt, plundra Pantheon på dess dyrbarheter och gjorde äfven en påhelsning uti *Cecilia Metellas* graf, för att erhålla prydnader till *Fontana Trevi*. Bonifacius VII hemtade gudabilderna, Caryatiderna m. m., ur Pantheon, lät deremot ditköra 28 lass med helgona-ben. Paul V, som

behöfde marmor till *Fontana Paulina*, befalte nedrifvandet af de sköna lemningarna efter det tempel, som var helgadt åt Pallas af Kejsar *Nerva*. Sixtus 5 lät förstöra den präktiga portiken, som bar namn af *Septizonium*, för att med kolonnerna smycka Peterskyrkan. Kejsarne *Gratiniani*, *Valentiniani* och *Theodosii* triumfbåge förstördes, för att lemna pelare af *verde antico* åt kyrkan *S. S. Celso e Giuliano*. Kyrkan *S. Paolo* är lagd med marmor från en graf vid *Via Ostiense* *). Augusti obelisk är släpad till *Piazza del Popolo* och Constantins till kyrkan *S. Giovanni in Laterano*, hvars dyrbara kolonner af *giallo antico* (de rikaste som finnas) äro tagné från *Forum Trajani*, äfvensom en mängd marmor-pelare äro ditförda från *Forum Romanum*, från *Capitolium*, *Constantini* triumfbåge o. s. v. — Listan är icke fullständig, men en sådan torde i våra dagar bli omöjlig att upprätta.

Såsom ett för mången, den der ej *ex professo* forskat i dessa ämnen, oväntadt motstycke, skulle vi kunna här omnämna, att en «barbar,» den Göthiska *Theodorik*, var snarare en bland konsternas beskyddare och återställare, än deras förstörare. Han förböd vid strängt straff antikernas förstörande, och gaf årliga anslag till iståndsättande af hvad som varit blottstält för återkan, samt utgaf en lag mot grafvarnes plundring. Sedan si-

*) Detta lysande grafmonument hade tillhört en viss *Socrates Astomachus*. Inskriften är så karakteristisk i afseende på sedeförderfvet den tiden, att den här må anföras: "Jag, som stum hvilar i denna marmor, var född i *Tralles*. Jag har ofta besökt baden vid *Bajæ* och dess herrliga hafsstränder; och för att föreviga en så hedrande lefnad, har jag anslagit 50,000 Sistertier för att uppbygga detta tempel. Vandrare, som läser dessa rader, bed till Gudarne, att jorden må hvila lätt öfver *Socrates Astomachus*."

na mest lysande dagar har Rom ej varit så lyckligt, som under denna Göths nära trettiåra regering. Under de Göthiske konungarne fortfor äfven plägseden, att uppressa bildstoder åt utmärkta män, hvilken plägsed icke väl förenar sig med den, att blott förstöra. Så omförmäler t. e. *Procopius* statyer åt Theodorik sjelf, åt Theodosius, åt Justinianus m. fl.

Skulle någon, uti denna sammanställning, åter finna en liten hemlig förkärlek för våra stamfäder, Götherna, så kunna vi ej svara annat, än att sanning och rätt bör gälla äfven för dem; och tillägga med den Danska skaldens ord:

*Jeg og et Hjerte har, saa godt som nogen anden,
og taaler Uret ej, endog mot selve Fanden.*

På det läsaren slutligen, af denna öfversigt utaf de antika konstskatternas öden, ej må tro att Rom för närvarande är alldeles utplundradt, skynda vi oss tillägga, att man uppskattar antalet af marmorstatyer, inom och omkring staden, till *Fentic-tusende*, hvar till komma sex triumfbågar, elfva stora obelisker o. s. v. Det är dock något *).

Men vi längta — och läsaren troligen med oss — ifrån dessa antiquariska forskningar och historiska betraktelser, åter ut i lifvets vexlande hvimmel. Den heliga veckan kallar oss. Vi skola se det nya Rom i dess helgdags-drägt.

Äfven den, som icke ägde sig bekant, att denna kyrkofest instundade, skulle dock af de från alla håll tillströmmande fremlingar kunna ana, att något ovanligt vore å färde. Ända från Furstar och Lorder, i deras vapen-beprydda vagnar, ända till Pilgrimerna, som, bar-

* *Barthelemy* uppskattade statyernas antal, uti Rom och i dess Villa, till 70,000. En del är sedan förskingrad. (*Reichard*)

fota, för hvarje dörr söka sitt uppehälle, storma tusentals människor, af nyfikenhet eller botöfning, till den eviga staden *) Alla världsliga sysslor hvila, och bodarna tillstängas. Ett påbud af fasta föregår de heliga festerna, men detta har i sjelfva verket ej så mycket att betyda, ty för de lägre folkklasserna, som i alla fall lefva året om af *polenta* och *maccaroni*, är det så godt som «*nul et non avenu*,» och de förmögnare skaffa sig dispens. Känbarare är saknaden af spektakler och andra offentliga förlustelser, hvilka under hela denna tid äro förbudne, och som icke, såsom under julveckan, ersättas ens af marionett-theatrar i sjelfva kyrkorna **). Ut i Neapel lära likväl, uti kyrkan *S. Clara*,

*) Det är besynnerligt, att icke *Pifferari* (Säckpipsblåsare) från *Abruzzerna* äfven tåga in under den heliga veckan. Afsigten med deras musik under jultiden uppgifves vara, att lindra smärtan af den heliga jungfruns förlossning. Att säga sauningen, voro de mödrar, som skulle hugsvälas af en dylik musik, att beklaga, ty de *Pifferari* jag hört, hafva skrällt så förfärligt på sina instrument, att de kunnat spränga örhinnorna på en gammal Artilleri-Konstapel. Såsom taffla är det deremot rätt vackert, att se dem så andäktigt bringa sina serenader åt de upplysta, med blommor sirade *Madonnabilderna*. Det säges likväl, att egenyttnan lika mycket som religions-känslan lifvar dessa artister, ty de lefva fritt under sina konstvandringar och bringa alltid litet besparing med sig hem. I sådant fall äro de *Katholska Engelskorna*, som äro så förtjusta af deras religionsnit, i samma irring, som *Mad. Staël*, hvilken fann det så oändligt vackert, att skolungdomen i *Sachsen* sjöng psalmer utanför husen, der någon var död. Hon anade nemligen ej, att de vanligtvis göra det på beställning och för betalning.

**) Ut i Kyrkan *Ara Coeli* föreställes under Jultiden Christi födelse, *Herdarnes tillbedjelse*, m. m. af *Marionetter*. *Choret* är förvandladt till en theater, med kulisser, och de spelande figurerna äro stora träd-dockor. Det spöklrika i dessa belåten gör hos dem, hvilka ej — liksom infödingarne här — äro roade af barnlek i allt, ett obehagligt intryck. — Hvem kunde likväl tro, att hos oss i *Stockholm* "Krubban i *Bethlehem*,

skådespel äga rum under påskhögtiden, samt af lefvande skådespelare så kallade *Commedie sagre*, hvartill ämnena äro hemtade ur den heliga skrift, uppföras. Vi hafva icke sett något sådant.

De heliga ceremonierna begynnas Palmsöndagen, då Påfven välsignar palmerna och utdelar grenar af det heliga trädet, till Kardinalerna, samt ger fredskyssen åt den äldste af dem, hvilken sedan meddelar den åt sin närmaste, hvarefter den, på samma vis, går från man till man, inom Kyrkans tjenare. *Hosianna*, som sjöngs derunder var obeskrifligt vacker. Derefter börjar den lysande processionen från *Capella Sistina* till *la Sala Regia*. Cardinal-Diaeren uppstämmer «*Procedamus in pace!*» hvarpå chören svarar- «*In nomine Christi, Amen!*» Denna vandring lärer skola beteckna minnet af Christi intåg i Jerusalem. Påfven bars på en förgyld thron och öfver honom sväfvade en purpur-baldakin. Bärarne voro osynlige. Hans helighet var klädd i en hvit skrud och prydd med Mitran. Han lyftade tidtals handen, att utdela välsignelsen. Alla Katholiker föllo på knä. Kapelletts portar, hvilka voro stängda, öppna sig för korset, hvilket betecknar, att Christus genom detsamma öppnade för oss himmelriket, som var slutet alltsedan Adams fall.

Värdighet, prakt och majestät utmärkte denna högtid. Kardinalernas purpurskrudar, de lysande uniformerna af Påfvens Noble-garde, af Schweitzer-korpsen och af en talrik samling fremlingar; de vackra Romerskorna i svart siden med hvita slöjor; ambra-molnen, som stego mot höjden, och slutligen de herrliga hymnerna —

uti Schönborgska huset,» skulle vara af så närsläktad beskaffenhet med skådespelet uti Kyrkan *Ara Caeli* i Rom?

allt detta gjorde ett högtidligt intryck. Den allmänna uppmärksamheten stördes blott några ögonblick af ett litet *intermezzo*. En allmän hviskning, åtföljd af ett småleende, spridde sig på en gång genom kapellet. Vi riktade våra blickar åt samma håll, dit alla andra sågo, och upptäckte vår vän *Don Desiderio*, som i full uniform, af distraktion, satt sig midt ibland damerna. Då man vet hvad uppseende sådant skulle väcka äfven i en Protestantisk kyrka, kan man föreställa sig huru det skulle fästa uppmärksamheten här, under en sådan högtid.

Måndagen och tisdagen utmärktes icke af några ceremonier. Endast messor ägde rum. Det var först Onsdagen, som den Katholska Gudstjensten åter visade sig uti sin förvånande prakt. Denna dag sjöngs *Pergoleses Miserere* uti *Capella Sistina*. Det egna af denna tonkonstens triumf förhöjes genom tvenne omständigheter. Hela messan utföres nemligen endast af röster, utan något instrumentalbiträde, och under detsamma slockna ljusen småningom, så att man slutligen befinner sig uti ett mörker, sådant det föregick skapelsen. Under det hymnerna i ömsom engliska, ömsom dystra toner fylla och upplyfta själen, hvilar ögat på *Michel Angelos* yttersta dom. Den småningom inträdande skymningen, hvarur hans gestalter framträda uti en ännu mer förvillande sanning, väcka de underbaraste känslor. Denna strid, om de vid doms-basunens ljud uppståndne, emellan englar och djeflar, tyckes för ögat öfvergå till en fasansfull verklighet, under det örat fylles af vexlingen mellan bedjande, klagande och segrande ljud; och när man ändteligen på en gång finner sig omgifven af natt

och tystnad, liksom om man sjelf skulle väckas till domen, är man intagen af en häpnad och rörelse, som troligen intet annat skulle kunna väcka.

Man har undrat, hvarför icke denna messa hellre gifves uti Peters-kyrkan, der ett mångdubbelt antal åhörare skulle kunna bevista den, utan fara att, såsom här, under trängseln sätta lifvet till; men vi skulle mycket misstaga oss, om ej en hemlig beräkning af ofvannämnde intryck, hvilket ej en lefnad kan utplåna, föranledt anordnarne af de religiösa ceremonierna härstädes, att just uti *Capella Sistina*, och på sätt som nu är nämndt, gifva ifrågavarande *Miserere*.

I öfrigt kan ingen göra sig begrepp om den folkskockning och trängsel, som här äger rum, eller om det stormlöpande för att komma i och ur kyrkan, samt det alarm och den olät, som föregår och efterföljer högtiden *). Näst allmänheten har Schweitzergardet en het dag. Engelmännen utmärkte sig som vanligt. En af *John Bulls* äkta söner öfverföll sjelfva Kardinal-Stats-Sekreteraren *Consalvi* med oquädins-ord, och en annan drog upp en pistol ur fickan, hvarmed han hotade en Schweitzare-vakt. Flera fruntimmer dånade och *Don Desiderio*, otröttlig i sina omsorger för den lidande menskligheten, var genast till hands, att taga den i sina armar, samt ropade på «Hoffmans droppar,» hvilken drogue han, för att göra sig begriplig, kallade *liquor Hoffmanni*.

Skär-Thorsdagen läser Påfven sjelf kl. 9 messan i Sixtinska kapellet (och sjöng äfven, om jag rätt minnes), hvarest det heliga sakramentet bäres i högtidlig

procession till *Capella Paulina*, strålände af mångtusende vaxljus, hvilka söka fördunkla sjelfva dagens sken.

Klockan 11 på förmiddagen träder den helige fadren ut på S:t Peters balkon, att välsigna folket. Detta är, i mitt tycke, det högtidligaste ögonblick under hela denna vecka af ceremonier. Hundra tusende menniskor — eller nära hela Roms befolkning, som uppfyller Peters-platsen med angränsande ställen — störta på knä under kanonernas dunder från *S. Angelo* och klockornas dån från trehundra kyrkor. Man må vara katolik, eller icke, så gripes man härvid omedvetet af en känsla, som böjer hvarje knä och hvarje hjessa. Och skulle man i en dödlig hamn vörda ett sändebud af den Evige, så vore det, då man såg den fromme *Pius* framträda, att utdela välsignelsen.

Sedan den helige fadren återvände från balkonen, begifver han sig till fottvagnings-ceremonien, ett fortfarande minne i Katholska kyrkan deraf, att Frälsaren tvädde Apostlarnes fötter. De tolf fattiga pilgrimer, som utväljas att härvid föreställa lärjungarne, äro klädda i hvitt ylle och barbenta, men med yllesockor på fötterna. Sedan Påfven tvättat och torkat Apostla-foten för tillfället, kysser han densamma, och går sålunda från den ena till den andra. Det synes väl såsom när den, hvars toffel jordens mäktigaste monarker kyssa, sjelf böjer sig ned, att kyssa en tiggars-gubbes fot, så skulle han derigenom ha skänkt sina underhafvande ett efterdöme, att denna gamla man borde hållas i vördnad. Likväl hände det här, att en orklös gubbe, som varit föremål för denna vördnadsbetygelse af kyrkans öfverhufvud, blef sittande med sin socka i hand, utan att, oaktadt allt stretande, åter kunna få den på sig, och ingen af presterskapet låtsade se, eller hjälpa honom.

Han gjorde en hastig erfarenhet af det gamla: *Sic transit gloria!*

Efter fottvagnings-ceremonien undfägnas pilgrimerna med publik spising, och njuta dervid icke allenast den heder, att serveras på silfver och guld, ty det är en ringa ting; men Påfven, biträdd af Kardinaler, passar sjelf upp dem. Dock när vi säga att de äta, är sådant blott ett talesätt. Ehuru troligen de läckra rätter, som Hans Helighet med egen hand täcks bjuda dem, kunna se frestande nog ut för dem, som ej hafva bröd för dagen, neka dessa dock enständigt, att taga en enda bit. Detta kunde synas ett slags Tantaliskt qual för de arme fotvandrarne, som säkert aldrig i sin lifstid sett en sådan Lucullisk måltid, hvars läckerbitar de nu undanbedja sig; men lyckligtvis räcker frestelsen icke så länge. Maten kommer efter dem, hem i quarteret, och de äro säkert sjelf mera belätne med att der, i deras ringa tjell inom lyckta dörrar, i all stillhet göra bekantskap med Hans Helighets kök och källare, än om de *coram populo* fingo raffsa i sig en bit.

Aftonen samma dag är S. Peters-kyrkan invändigt upplyst af ett enda stort eldkors, som sväfvat i kupolen. Man har svårt att föreställa sig prakten af denna illumination, om man sjelf icke sett den. Det är här, som kyrkans omätliga rikedom, af bländande marmor, gull, mosaik och målningar, är på sitt ställe. Lägg dertill de otaliga folkmassor, som i brokiga skepnader hvimla om hvarann. Vi frågade en Parisare, hvad han tyckte om en vandring i dessa hvalf, en sådan afton. «Åh jo,» svarade han: «I brist af *Palais Royal*, är den rätt intressant.» — I ett enda fall (och det var troligen det *han* menade) hade han, tyvärr! icke så alldeles orätt.

Långfredagen gafs uti *Capella Sistina* «*Jomelli's Miserere*,» af en obeskriflig skönhet, bland annat för sammanbindningen af *Dubbel-Chörerna* *). Äfven denna afton var *Peters-kyrkan* invändigt illuminerad, och folket strömmade derjemte, att kyssa helgona-bildens fot, hvilket de rätt-trogne denna dag, liksom på *Helgonets namnsdag*, anse särdeles lycksaliggörande. Vi följde med strömmen, okunniga om hvad som förhades i denna del af kyrkan. Framkomna till bilden, frågade vi vår följeslagare, en *Monsignore*, hvad vi borde göra. «Gören som jag och de andra,» sade han; «det är rådligast.» Ehuru bronz-statyn lär vara en antik (såsom man säger en f. d. *Jupiter Capitolinus*), kunde vi ej undgå, att i så godt och talrikt sällskap begå en, som vi frukta, kättersk handling, medelst fotkyssning å *Guda-bilden*. Bar det välsignelse för *Romarne*, så kunde det väl icke heller vara skadligt för oss.

Från en balkon i *Kyrkan* visas en mängd heliga relikier, t. e. stycken af *Christi kors*, en flik af *Jungfru Marias kjortel*, åtskilliga upplagor *helgon-ben* o. s. v. Afståndet är så stort, att man har svårt att åtskilja föremålen, men församlingen är i alla fall lika förtjust för hvart och ett, som uppropas, och det är i synnerhet för de relikier, hvilka äro infattade i guld och ädla stenar, som de rätt-trogne (dömande naturligtvis till relikens värde efter dess infattning) betyga den heligaste vördnad; icke försummande korstecknet, *Ave*, några bultningar för bröstet m. m.

*) *Jomelli* har (hvad man hos oss föga känner) skrivit omkring 20 operor, och skall, i en och annan af dessa, såsom behörige domare påstå, till och med öfverträffa sina andliga arbeten. Hade *Jomelli* varit Tysk, eller Fransos, i stället för Italienare, så hade man dessa arbeten förmodligen tryckta. Af *Jomelli's* landsmän lærer ingen tänka på en sådan åtgärd.

Lördagen börjades ett förfärligt smällande i alla gathörn, med svärmare, pistoler och små kanoner. Hvad skall detta betyda? Några säga, att det skall föreställa glädje-salvor, i anledning af Frelsarens uppståndelse, andra mena att man skjuter, för att väcka upp honom. Nog af: en kättare, som icke deltagar i skjutningen, har tillräckligt göra, att akta öron och ben. Dernäst blifva madonna-bilderna utsirade på det mest lysande sätt. Bodarne öppnas och illumineras. Både arbeten och matvaror anordnas på det praktfullaste, och så vidt möjligt för att antyda någon legend, eller helgonabild. Man ser Apostlarne, och scener ur deras lefnad, bildade i smör, ost, socker, o. s. v. och mången verldskunning talang röjer sig första gången genom formande af en dylik grupp för en bod, liksom *Canova* först tillkännagaf sin, medelst formande af ett lejon af smör, till bordprydad åt *Nobile Falieri*. Vi sågo uti en hökarbod på *Corso* en «Hagar i öknen» af smör så mästerligt utförd, att nästan hvilken artist som helst kunnat erkänna den för sitt arbete.

Man ägde flera gånger, under denna veckas ceremonier och högtider, tillfälle till förnyande af den anmärkning, att Italienarne, i massa, äro snillrika barn.

Påskdagen bevistar den heliga fadren messan uti *S. Peterskyrkan*, omgifven af Kardinalerna, klädde i purpur-talarer med långa släp, följde af släpbärare (*Caudatarii*). Hans Helighet är prydd med Tiaren. Musiken och den yttre prakten är såsom man kan vänta vid ett sådant tillfälle och i en sådan kyrka, men de oändeliga knäböjningarne och bugningarne äro störande. Då Kardinalerna kysste Hans Helighets hand, var denna betäckt

af manteln. Handens vidrörande hade troligen varit ett oskärande. Den, som förrättade Messan, fick endast nåden att kyssa hans toffel*). Hans Helighet begaf sig derefter upp på balkonen, der han förrättade bön och välsignade folket, med samma högtidlighet, som Skärthorsdagen, hvarest af Kardinalerne en mängd lappar, innehållande syndaförlåtelse, nedkastades bland folket, som slet och refs derom, aldeles som när hos oss lotteri-numror utkastas i folkhopen på slottsbacken.

Den heliga veckans fester slutas med Påskdagen, då om aftonen S. Peterskyrkan är utvändigt illuminerad, samt ett stort fyrverkeri afbrännes på *Castel S. Angelo*. Det tyckes såsom skulle ett fyrverkeri och en illumination kunna vara sig temligen lika, ehvar de firas. Lokalen förändrar likväl saken betydligt. Om man, hvar som helst, fände på millioner lampor, skulle man dermed icke ens få en skynt af den effekt, som den med eldstrimmor i natten utmärkta S. Peter framställer. Det är ett trolleri, ett Aladdins under, man tycker sig skåda. Sammaledes har *la girandola* på «Engelsborgen,» något eget, som ej utmärker vanliga lusteldar. Fästets form, efter hvilken eldpjeserna äro ordnade; Tibern som återspeglar, för att icke säga återkastar, lågorna; den Söderländska natthimmelens svartblå glans; de dånande bravo-ropen och handklappningarne af femti-tusen Romare; och slutligen den högst pittoreska anblick, då «Engels-bryggan,» med sina statyer, Tibern öfverfylld

*) *Lady Morgan*, som föregående året hade bevistat Roms kyrko-ceremonier, berättar huru Påfvens omgifning "snöto hans näsa, torkade hans mun och visade honom i hela hans bräcklighet och hjälplösa tillstånd." Läsaren behagade erinra sig, att den värdige *Pius* ägde i den demokratiska *Lady's* ögon ett oförlåtligt fel: att bära en krona.

af båtar; Peters-platsen med kaskader och kolonnader; den förtrollade dōmen, samt Roms alla tornspiror, i ett ögonblick upplysas af den 5900 eldbägare starka raketkistan, uti hvars lågor den kolossala Erke-engeln St. Michael, af brons, står med sitt hotande svärd, och med hvilken explosion fyrverket slutas, natten inträder och den heliga veckan är försvunnen, — allt detta är något, som man endast här kan få skåda, och hvarom Romarne icke utan skäl ropa: *maraviglia!*

L'ultima scappata — såsom den sista raket-kolonnen kallas — är äfven förebud af en ebhappad härifrån, utaf de tic-tusen Engelsmän, som från alla väderstreck störtat hit, för att tillbringa dessa sju dagar i Rom, och som nu söka en ny tillflykt undan ledsnaden i Neapel, Schweitz, Grekland, Tombuktu, Lappland eller China. Sedan skramlet af deras resvagnar är förbi, inträder åter det filosofiska lugn och den griftlika tystnad, som utmärker den «eviga staden.»

«Medgif» — sade en Romare, som haft den godheten följa oss under heliga veckan — «att af alla skådespel i Rom, gifvas de bästa i Kyrkan.» Sanningen att säga, förekom oss äfven större delen såsom en *Divina Commedia*, ehuru i annan mening, än Dantes. De upplystare af Presterskapet — och sådana gifvas icke till så ringa antal — inse och i tysthet ogilla de missbruk, man kunde säga lysande och kanoniserade vidskepelser, hvarmed det vackra af den katholska riten är uppblandad; men att afskaffa dem, skulle vara att lossa en mängd band, och stöta vissa föreställningar hos massan, för hvilken våda man minst i dessa dagar vill blottställa sig*).

*) *Meyer* berättar, att en hög Katholsk prelat skrivit till honom vid inträdet i Romerska Staten: betrakta det lägre Pre-

Sådana män som *Pius* och *Consalvi*, hvilka nu småningom räddat Roms politik undan inflytandet af alla Kabinetter, och — så vidt det kan sägas vara gjordt af människor — räddat både kyrkan och staten, veta mycket bättre än de, som beskylla dem för obskurantism och intolerans, med hvilket folk och hvilken tid de hafva att göra. De kunna väl t. e. på fjorton dagar arresteras en prest, som låtit en madonna-bild onödigtvis gråta — och derpå har man haft exempel —; men att med allvar röra vid underverken, hemliga bikten, aflatsbrefven och processionerna, skulle icke allenast vara opolitiskt, men kanske leda till uppror. En religion, renad från hvad som blott anslår de yttre sinnena, från underverk och yttre försonings-offer, skulle icke behaga detta folk. Hela deras gamla religion och historia voro uppfyllda med mirakler, gudars mellankomst, processioner, offerfester, heliga löften m. m. d., och under ombytta namn hafva de detsamma quar. De hafva blott fått helgon, i stället för husgudar; och det Romerska folket skulle tro sig hafva förlorat en majestäts-rätt, om det ej, då och då, kunde göra ett helgon, likasom deras förfäder upphöjde sina store män till halfgudar.

Bland många ogjorda arbeten, som en resande med skarpsinnighet och erforderliga studier kunde företaga, vore det, att egna en längre och grundligare forskning åt jämförelsen mellan de nyare Italienarnes seder och religionsbruk, samt de gamles. Det skulle troligen visa sig, att mycket är af gammalt ursprung, som nu betraktas såsom nyare tiders lättsinnighet, joller och förderf.

Af

sterskapet. Ni skall, tyvärr! finna dem föga olika hvad *Er store Religionslärare Luther* säger om dem.

Af de nu vanliga folkfester, hvilka anföras såsom prof af folkets förfall till barnsligheter, äro ofelbart många af antikt ursprung. Städer och landskap hafva sina skyddspatroner, nu, som fordom, med den skillnad, att han heter *S. Januarius*, *S. Antonio*, i stället för Herkules, eller Bacchus. I farans stund anropas än det ena helgonet, än det andra, likasom de gamle åkallade hela gudasckaran. Religionen fanns öfverallt, uti allting hos de gamle; så äfven hos de nyare Romare. De gamles mytologi var endast bild; så äfven den yttre katholska ritte, sådan man ser den här. Det gamla Rom hade Vestaler; det nya Nunnor. Det fordna hade olika prester för olika gudomligheter; det närvarande äger särskilda munkordnar för särskilda helgon. De gamles prester uppfunno mirakler för att underhålla och behaga folktron, lika väl, som de nuvarande katholska presterna; och ännu uti Augusti tid bevarades heliga relikier efter Æneas, liksom nu efter *S. Peter*. *Claudius Pulcher* kastade de heliga hönsen i sjön, för det de ej väl uppfyllde sitt kall, och Napolitanarne kasta *S:t Januarius* i Medelhafvet, om han ej skyddar staden. *Plinius* berättar huru man påklädde *Hercules Triumphators* bildstod vid hans högtids-dag; sammalunda ikläder man *S:t Peter* nu vid hans fest. På Vestas dag, den 9 Juni, pryddes åsnorna i det gamla Rom med blomsterkransar; det är nu på *S:t Antonii*, som de heprydas och bestänkas med vigvatten. En dödsfånge, som under vägen till afrättsplatsen träffade en Vestal, benådades. Denna benådningsrätt hafva Kardinalerna ärft af Vestas prestinnor. Motstycket till underverket med *S:t Januarii* bild läsa vi uti en af Horatii Satirer. När, uti

de gamles *Pompa*, eller högtidliga processioner, under musik och sång, Prester och Chor-gossar tågade och Guda-bilderna buros till offentligt åskådande och allmän tillbedjelse, hvad var det annat (under olika yttre form och namn), än de tåg man dagligen ser på Roms gator, af kyrkans tjenare, bärande helgonbilder, framför hvilka sjunges psalmer? Den skeppsbrutne, eller från döden frelste, upphängde för två tusende år sedan sin *tabula votiva* i Neptuni eller Esulapi tempel. Så upphänger nu äfven, i templen och vid det helgons altar, som tros hafva räddat från undergången, den befriade sin skriftliga tacksägelse, beledsagad af kryckor, armar, ben och hjertan af vax, eller hvilka attributer han i öfrigt kan finna lämpliga, att antyda den underbara räddningen. För tjugu sekler sedan buro kvinnorna, till befordrande af fruktsambet, små priaper omkring halsen. Seden fortfar ännu, men trögårds-guden är utbytt mot ett helgon, vi minnas icke hvilket *). En plog i det unvarande *Latium*, är densamma, som för 2000 år sedan. Landthusen vid *Ostia* likna dem, som *Virgilius* beskriver, och många charactersdrag, samt vanor och bruk, som denna skald tecknar, igenfinnas ännu hos folket.

Då man sagt, att *Pantheon* nu kallas «alla helgons» i stället för «alla gudars» tempel, har man jemväl antydt,

*) Uti Calabrien sågo vi likväl kvinnfolk, som buro små priaper kring halsen, såsom deras ätte-mödrar. Såsom bevis, huru, genom två tusen år, vidskeppliga föreställningar kunna vara rotfastade hos samma folk, erinra vi oss en händelse, som Bonstetten omförmäler i sin skrift *Latium*. Han ville besöka den vid *Monte Circello* (nära *Ostia*) belägna grotta, som tros hafva varit *Circe's*. Folket bäfvade vid blotta namnet och ingen vågade föra honom dit.

att mycket af det närvarande, äfven inom sjelfva kyrkan, är bygd på gammal grund. Det är ett oupphörligt upprepadt påstående, att missbruken, vidunderligheterna och vidskepelserna inom Romerska kyrkan fortfara, emedan *Presterna* så vilja. Detta sednare skulle dock icke göra tillfyllest för deras förevigande, om icke äfven *Folket* så ville. «Det blir så uppfostradt,» säger man. Men Naturen är både äldre och mäktigare än uppfostran. Den sol, som lyste Romarne för 2,000 år sedan, lyser dem ännu, det vill säga värmer deras inbillning, kokar deras blod och eldar deras sinnes-rörelser, till helt andra föreställningar, handlingar, begär, förhoppningar, lidanden och drömmar, än vi, med pulsarnas långsamare och jemnare slag, kunna ana och fatta. «Stillhet och själspröfning,» hvilka af oss sökas såsom villkor för vår religiösa förädling, vore den hårdaste penitens, man kunde ålägga en Söderländning; tusen gånger hellre tar han hemliga bikten, hårsäcken och aflatsbrevet.

När man ser en munk på ett af Roms torg, predikande, med blicken och gesten befalla tystnad åt en orolig och stormande folkskara, skådar mången deruti en vidskepelsens tjenare; men den, som flyttar sin tanke tillbaka till fordna dagar, påminner sig dervid de — äfven på sitt vis — fanatiska folk-talare, som för politiska föremål upprörde folkets sinnen på *Forum*. Det lifliga ansigtsspel, hvaruti munkens ord återspegla sig; hans ömsom dånande och smekande stämma; åtbörden, som uttrycker de ord, hvilka för massan eljest förlorades; denna medfödda och naturliga värtalighet, som eldar och hänför äfven olika tänkande — allt detta gör en på torget

predikande munk (ämnet oberäknadt) mera lik en Romersk talare, än någon ordförare i ett annat land än detta *).

Anställer man en jmförelse mellan de nyare och de äldre Romarnes bruk och seder, så finner man äfven i sjelfva roten af plägsederna ofta en likhet, som vid första påseendet undfaller. De gamle hade sina *Nau-machier*; nutidens *beau monde* bevisar på samma sätt vattenfarterna på *Piazza Navona* — ett offentligt nöje, som oss vetterligen, aldrig funnits utom Italien. Om Colossén fordom genljöd af lejonens rytande och den fallande gladiatorns döds-suck, har den Romerska publiken nu äfven sina tjurfäktningar i Augusti Mausolé. De Gamles bollspel (*follis pugilatorius*) är ännu ett favoritnöje. För att upplifva ett af de gamle Romares bruk, måste Påfven Paul II införa kappränningar **) och de gamles *Centunculus*, med sin lappiga drägt, har i *Arlecchino* funnit en efterträdare. De gamle gäfvö gerna tillnamn, såsom *Flaccus*, *Rufus*, *Naso*, o. s. v. Dylika hafva alltsedan fortfarit uti Italien, och icke blott berömda män, äfven hvardagsmenniskor erhålla genast öknamn af sina bekanta, hvilka i umgänget begagnas helt förtroligt, i stället för de rätta namnen.

*) Stundom går det tumultuariskt tillväga vid dessa predikningar. En prest frågade församlingen: "Frukten J Gud?" — "Nej," ropade de, "vi frukta endast D—n." — Nu bröt munken ut i en ström af hotelser och fördömelser, och jagade bort alla sina får. — Man ser ofta på ett torg, vid sidan af Predikanten, en Pulcinell-theater. En orerande munk, förtretad öfver det tillopp den agerande trädockan hade, ropade till de mer och mer glesnande åhörarne, pekande på krucifixet: "Hvart löpen J?" Detta är den rätta *Pulcinella*, som i bören se och höra!"

**) Många kapp-ridare, som kojta i brokiga kläder för priset, torde ej veta, att det var *Nero*, som först införde de olika färgerna för körsvenner.

En tänkare har sagt: «*Les Nations se trouvent avoir un noyau d'opinions indéstructibles; car les opinions que nous apellons acquises, ne sont, le plus souvent, que développées.* Ingenstädes kan man lifligare öfvertyga sig om denna sanning, än under aktgifvande på det Romerska folket.

Men vi återvända till kyrkan, ty der ligger, i fråga om denna stat, regeringsform, lagstiftning, politik, undervisning, sedeförhållanden — med ett ord allt. Mot påståendet om dess gränslösa intolerans strider, bland annat, på ett i ögonen fallande sätt, att, vid alla religiösa högtider, vi kättare sitta på främsta bänken *). Ett tolerantare prestersksp, än det högre katholska i allmänhet (undantag gifvas naturligtvis), lär man svårligen finna. Helt annat är förhållandet med det lägre som derjemte utöfvar den egentliga Polis-vården och i sjelfva verket äro fiskaler, ordningshållare, domare, administratörer, samt äga, till vapen, ifrån och med excommunication, till den minsta penitens. Med ett folk, egentligen utan lagar och seder — och som hvarken önskar det ena eller det andra —, tillgripa de skärseld och underverk, såsom straff och belöningar. Är någon oregerlig, tänder hans själa-sörjare genast på bålet för honom; är han arbetsam, stilla och undergifven, gör hans skyddshelgon snart ett underverk, till hans förmån, eller håller åtminstone paradiset portar öppna för hans räkning.

Vid första påseendet faller det en fremling besynnerligt före, huru ett folk kan finna sig dervid, att en

*) *Pasquino* frågade *Marforio*: "Hvart skall du gå så grann? — I Sixtinska kapellet, att höra messan. — "Der slipper du icke in." — Var inte rädd. Jag har nyss blifvit kättare.

Prest regerar dem. Men det historiska elementet kommer här Påfve-makten ännu mer till hjälp, om möjligt, än det religiösa. Ända från Æneas har religionens och lagarnes makt varit samlad i Regentens hand, och Cesarerna voro kejsrerliga Prester, likasom Påfvarne varit presterliga Kejsare. Rom är den enda civiliserade stat, der sådant ägt rum, och Romarne äro stolta deröfver. Grunddragen till vidskepelsen äro årsbarn med dem till regeringssättet. Det gamla *Lavinium* var en helig stad, ett ställe för relikier, liksom nu *Loretto*. Der visades (som *Varro* berättar) «den heliga suggan med sina trettio ungar,» afbildade i brons, likasom sednare i Rom visades (och ännu synas på *Capitolium*) Varginnan med barnen, och i våra dagar för folket visas en mängd sednare heliga relikier. På alla dödas dag utdelas ännu uti Rom bönor. De flesta göra det, utan att veta hvarifrån plägseden kommer. Men vi veta af historien, att vid det af Æneas inrättade offer åt Manerna, på en viss dag, skulds man äta svarta bönor och 9 gånger upprepa: «Med dessa bönor återköper jag mig och de mina.» Det var således ett slags hemligt aflat, som sedan fortfarit i 5000 år.

Om det ligger någon sanning i den bekanta satsen «*Whatever is, is right,*» så innebär den tillika en förklaring på den krassaste vidskepelses bestånd inom Påfve-staten, och lemna derjemte svar på frågan, hvarför ingen af de flera upplysta män, som styrt densamma, velat bryta dess trollmakt öfver mängden. Hvad relikier och helgon-förklaringar beträffar — hvilka vårdas af den nuvarande Påfven, såsom af alla hans företrädare — så betraktar den upplysta delen af Romerska presterskapet de förra såsom historiska och heliga minnen, och de

sednare (hvaraf en nyligen ägt rum) såsom ett offentligt erkännande af dygdens och trons odödlighet. Men då man frågar en af dessa upphöjdare prelater, huru en Monark, såsom *Pius*, icke allenast godkänner betygen af skedde *underverk*, men äfven låter uti tryck om sig berätta, att han sjelf gjort ett sådant, svaras det: «Folket vill så hafva.» Troligen har äfven denna legend gjort *Pius* mera populär, än alla hans bästa regerings-åtgärder, och säkert är, att om han genom en *Bulla* förklarade, det helgonaben ej gjorde mirakler, kom hela landet i uppror. Vidskepelsen älskas, är en näring för ett sanguiniskt folks inbillning och skådelust (den trifs äfven i Norden), och den, som vill beröfva den fatiga denna andeliga njutning, är hans fiende.

En Romerk författare *) säger: «Rom förvarar de högsta och mest beundransvärda föremål, som någonsin kunna skådas.» — Förmodligen Pantheon och Colossén, tänker läsaren. Nej «Dessa äro,» fortfar han, «*S:t Veronicas* näsduk; den sten, uti hvilken Frelsaren intryckte märket af sina fötter, då han råkade *Petrus*; mjölk af den heliga Jungfrun; Frelsarens vaggga och den del af hans lekamen, som i barndomen blifvit (enligt heliga plägseder) af Öfverste-Presten afskuren **); den heliga *Agnes* vigselring sänd från himmelen,» o. s. v.

*) *Flavius Blondus*.

***) Denna relik har länge varit förlorad, och dess åter-upptäckande åtföljdes af en mängd mirakler, hvarom en lång beskrifning finnes i *Istoria della Capella di Sancta Sanctorum di Roma*. Det var först på 1500-talet, som en viss *Maddalena Strozzi* återfann det förlorade helgona-skrin, hvaruti denna relik befanns, jemte en tand af *S. Martha*. På lång tid förmodade likväl ingen öppna skrinet. Detta kunde endast ske af en fullkomligt ren och obefläckad qvinna. Ändteligen föll det någon in, att lemna det åt ett sex års barn, som öppnade det.

Detta är på långt när icke allt. Se här ännu några undergörande dyrbarheter, som vi väl icke sökt få skåda, men som man sagt oss skola finnas, eller åtminstone icke längesedan funnits i den «eviga staden:» Frelsarens porträtt, måladt af honom sjelf (visades i kyrkan *S. Silvestro*); Moses och Arons stafvar (i *S. Giovanni in Laterano*); en af de silfverpenningar, för hvilka Judas förrådde sin Herre, samt den goda röfwarens kors (i kyrkan *S. Croce di Gerusalemme*); den heliga Jungfruns psalmbok (i Vatikanen); Madonnans porträtt, måladt efter naturen af *S. Lucas* (kyrkan *S. Maria Maggiore*); stenen, på hvilken Isac skulle offras; pelaren, mot hvilken Frelsaren stödde sig då han lärde i templet (visas ännu i S:t Peter); det hö, på hvilket Christus-barnet hvilade uti krubban i Bethlehem (kyrkan *S. Maria Maggiore*); bräder af Förbundens ark (*S. Giov. in Lat.*); Frelsarens porträtt, börjadt af *S. Lucas* och fullbordadt af englarne (kapellet vid *Scala Santa*); Krucifixet, som höll konversation med *S. Brieta* (i kyrkan *S. Paolo*) o. s. v.

En gudomlighet, som man ej kan se, och ett föremål för tillbedjelse, som man ej skulle kunna taga med händerna, äro för ett sinligt folk, som detta, alltför immateriella. Dessutom är det så beqvämt, att alltid hafva någon undergörare tillhands, och Italiendarne tycka, såsom bekant, om, att undvika allt slags möda. Är någon sjuk, bryr man sig icke att gå efter läkare, vaka, m. m. d., man skickar blott efter *Bambino* *), ställer ho-

Reliken läres nu, som det berättas, förvaras uti en kyrka vid *Civita Castellanea*.

*) En liten bild af Christus-barnet. Den förvaras i kyrkan *Ara Coeli* och utgör denna kyrkas förnämsta inkomstkälla. Bilden

nom vid den sjukes säng, och om patienten då ej blir frisk, är ingen räddning möjlig. Veterinär-läkare och vård om djuren behöfves icke heller, blott man ej försummat, att spika opp S:t Antonii porträtt öfver staldörren, samt låtit, på helgonets namnsdag, med vigvatten bestänka sina åsnor, kor, får, höns och hundar *). En mängd dagsverken kunna insparas, utan fara för klen skörd, endast man helgar ett par ljus åt fältens skyddshelgon. Har man lagt en rik slägting i grafven och känner deröfver någon oro i venstra sidan, behöfver man icke deraf äga sömnlösa nätter, endast man låter läsa ett visst antal själamessor för den afsomnade. (Ordet «salig» tillägges, så vidt vi kunna förnimma, icke i allmänhet döda uti Italien, och i detta fall kunna Katholikerna sägas mindre lättrogne, än Protestanter). Har en moder illa uppfostrat sin son och försummat hans framtid, behöfver hon blott vackert bedja Madonnan, som sjelf varit en så öm moder, om Hennes beskydd för den unga plantan, så blir nog allt åter hjälpt.

Då de härvarande kyrkornas rikedom i visst fall består uti ägandet af helgon och relikier, hvilka kunna göra underverk, hvarför kyrkan sedan begåfvas, må man förundra sig, att icke ett större antal af sådana räntegifvande skatter anskaffas. Men Påfliga politiken har, till förekommande af missbruk i detta fall och föremålens

hemtas i vagn till de sjuka och blir der stundom flere dagar, om huset har råd, ty hans besök betalas, såsom andra läkares. Han är egenteligen Roms Stats-Fysikus.

*) Hos oss uppspikas öfver stalldörrarne skator och ugglor, en ingalunda vackrare vidskeppelse. — Såsom anmärkningsvärdt må nämnas, att i sednare tider äfven Engelsmännen i Rom börjat föra hästar och hundar till Antonii-festen, för att ställas under det katholska helgonets vård.

deraf följande vanvärde, stadgat en mängd vilkor vid en kyrkofaders förklarande för helgon, hvilka icke äro så lätta att uppfylla. Till en början får den kyrka, eller det kloster, hvars särskilda beskyddare helgonet skall blifva, betala 100,000 *Scudi* uti omkostningar *). Anmälan om någon, att blifva *beatificato* (första graden), får ej ske förrän hundra år efter personens död. Släktingars och vänners ifver afsvalnar härigenom betydligt. Derefter kan den döde vara ganska länge *beatificato*, innan kanoniseringen försiggår och han förklaras fullkomligt helgon. Vi sågo uti kapusiner-klostret vid *Frascati* bilden af en sådan *beatificato*, som länge väntat på helgona-glorian, och hvars kanonisering, till klosterbrödernas stora glädje, skulle ske om några veckor. Underverken intygas vanligen på det sätt, att en eller flera personer tillkännagifva för presterskapet i närmsta kyrka, att de underbarligen blifvit hjälpta i sin nöd, till följd af böner till N. N. direkte, eller till hans porträtt, och att han således förmådde göra underverk. Nu undersökes förhållandet och berättelse insändes till högre ort. Sedan frågan blifvit granskad i alla instanser, och auktoriteterna sammanstämt, att N. N. verkligen gjort alla dessa mirakler (ju flere dess bättre), sammankallar Påfven Kardinal-Kollegium, hvarvid äfven några lagfarne och jurister äro tillstädes, för att i svårare juridiska och medicinska frågor afgifva yttrande **). På denna sista pröfning beror, huruvida till-

*) Närmare 300,000 Rtdr Bco.

***) Man har inbillat *Lady Morgan*, att D - - - n hade en advokat vid hvarje helgona-förklaring, som stod på hans rätt. Detta bör så förstås, att en jurist bland de närvarande har uppdrag, att göra invändningar mot de föregifna underverken, men får dock vanligen sluta med *Concedo*.

räckligt antal underverk af *första klassen* (ty det finnes flere grader) äro för handen. Inträffar detta, och klienten vid skedd omröstning förklaras värdig, då bortryckes förhänget från hans bild, som alltid skall vara tillstädes der mötet hålles, kanonerna dundra från «Engels-borgen,» S:t Peters bild iklädes sin högtidsskrud, *indulgenzer* utdelas, Helgonets namn införes i Litanian och bönerna o. s. v.

Emellan Helgonen finnes en ordentlig rang-ordning, i menige mans föreställning, och kyrkornas anseende beror äfven derpå, att de äga betydande skyddspatroner. *Quello non val niente* *), säger en olycklig dagsverkare om ett litet helgon af tredje eller fjerde rangen, som han länge bedt om hjälp, och som intet hulptit honom. Han vänder sig då till ett annat, så till ett tredje, och ett fjerde, till dess någon hjälp kommer; och det sista helgonet, som verkat, får då stort anseende i trakten, får mycket folk, som anropar dess bemedling och skydd, och dess Kapell erhåller hvarjehanda gåfvor. Den heliga Jungfrun är mäktigast och har del i alla underverk, men många tro, att hon omöjligen kan hinna hjälpa alla tillrätta, och därför vänder man sig till andra förespråkare. Man ställer sin bön till Madonnan eller ett helgon, men icke till Gud fader. Honom hör man minst omtalas.

Kyrkorna äro naturligtvis också af olika anseende. *Ave* eller *Pater*, framför ett kapell eller altare, har helt annan kraft, än framför ett annat. Också ser man vissa altaren i en kyrka vara belägrade af bedjande, under det att andra stå tomma. Sådant beror af opinio-

*) Den der duger ingenting.

nen, hvilken är omvexlande efter tider och orter, och än är det ena helgonet mest populärt, än ett annat.

Indulgenza, eller aflat, utdelas för jemnan blott i de 7 privilegierade hufvudkyrkorna. En stor källa till makt och inkomster är förvarad i denna på kyrkodörren befintliga inskrift: «Evig och fullkomlig syndaförlåtelse för lefvande och döda.» (*Indulgentia perpetua & plenaria pro vivis et defunctis*). Det heliga sakramentet, som flyttas från kyrka till kyrka efter 40 timmars hvila uti hvarje, ger äfven en inkomst för tillfället. Man behöfver ej fråga, i hvilken kyrka det förvaras; en oräknelig svärm tiggare utanför kyrkodörren tillkännager det tillräckligt, ty dessa beräkna riktigt, att dit de fleste bedjande strömma, der är gifmildheten äfven störst. Också följa de det heliga sakramentets tåg med en outtröttlig devotion och bottenlösa sparbössor. Läsaren anser det sednare uttrycket troligen poetiskt, men det är ordagrant. Botten af dessa tiggbössor öppnar sig; om man äfven proppade asken full af mynt, vore den i alla fall i ögonblicket uttömd och endast en slant quarlemnad, hvarmed kollektören skramlar, så att han kan väcka den eviga barmhertigheten.

Hvad som ännu håller mängden vid den tro, att aflat äfven har en öfvermenschlig inflytelse, är den omständighet, att breväten icke är en blott af Presterskapet utfärdad suspens, men verkligen innehåller så till sägande en vaxel på framfarna fromma verk och gerningar, hvarmed andras synder kunna betalas. Martyrer, helgon och de första Christne hafva nemligen, genom lidanden och goda verk, förvärfvat vida större anspråk på himmelriket, än de egentligen behöft. För detta *Credit* anses de nu bokförde. Den, som blir innehafvare utaf en al-

drig så liten dividend af detta salighets-kapital, har det som välfängen egendom. Det utdelas af Päfven genom presterskapet. Hufvud-kyrkorne (*Stationes indulgentiarum*) hafva hvar sitt bestämda anslag från skatt-kammaren, till hvilken Christi Ståthållare sjelf har nycklarne. Onekligen vore det interessant, att se hufvudboken och särskilda *Conto* af allt detta, men sådant är ej tänkbart för en oinvid.

Den yttre ritén af absolution är ungefär följande. Man ser uti en kyrka ett slags stort skåp, med tvenne sidor betäckte genom en med täta hål (likt durch-slag) försedd plåt. Så ser biktstolen ut. Ofvanför stå inskriptioner, t. e. *Ibo ad Patrem meum et dicam: Pater, peccavi!* eller *Vade et ne deinceps pecca!* — *Vide si via iniquitatis in me est* — o. s. v. Öfver biktstolarne står äfven antecknad vad språk som der talas, på det fremlingar från alla länder må här kunna nedlägga sina bekymmer. Sålunda läser man *Pro Græca lingua, pro Germania superiori, pro Anglicana lingua* m. m. Man har anmärkt att fruntimmer bikta ojemnförligt oftare och mer än männen, hvaraf dock icke den slutsats bör dragas, att de synda mera, men att deras samveten äro lättördare. — Den första «vackra bedjerska», vi sågo, var en ung Romerska, af ovanlig skönhet, som låg på knä vid en dylik biktstol, uti hvilken för tillfället satt en barfota-munk, som bikt-fader. Hon hviskade honom genom gallret åtskilligt i örat, och han svarade på samma sätt. Sedan detta räckt en stund, knäföll hon ett stycke ifrån biktstolen, hvarest han vidrörde hennes hufvud med en lång rör-staf, för att lyfta synderna från hennes hjässa, och till tacksamhet trycktes hennes vackra läppar på tiggars-munkens smutsiga hand. Denna ce-

remoni innebär likväl endast absolution för synder, som icke medföra nådens förlust. En sådan mindre förbrytelse kallas *peccato veniale* (lätt förseelse) i motsatts till *peccato mortale* (dödssynd), hvars utplånande fordrar strängare bot- och försonings-offer.

Klostren hafva väl åter blifvit öppnade, men deras gamla befolkning är mest utdöd, och under de tjugo år, de varit tillstängde, fördes den uppvoxande ungdomen på andra lefnadsvägar än den klosterliga, hvarför stor brist äfven visat sig på lämpliga ämnen för det fordnä antalets fyllande. I Rom har det väl gått jemförelsevis fortast med återbefolkningen af mången sådan fristad, men i Neapel och i Lombardiet har man ofta ej kunnat samla 10 munkar eller nunnor i ett kloster, som fordom räknat hundrade.

Munkväsendet är något, som upprör känslan och ofta satt vapen i hand på den Christna lärans fiender. Dessa sednare hafva begagnat sig af ett misstag. Kloster-lefnaden med dess onaturliga riter lägges väl i allmänhet Christendomen till last; men denna Gudomliga lära är ej mer upphof till detta, än till mycket annat, hvarför den beskylles. När *Plinius* omtalar en sekt, boende under palmarna, lefvande utan egodelar och fortvarande utau umgänge med quinnor *Gens sola . . . sine ulla femina . . . sine pecunia socia palmarum . . . Gens eterna in qua nemo nascitur*, hvem igenkänner ej deri samma stam, som sedan fortgått under namn af klosterbröder? Detta folk, säger han, sammanfördes af ångren och lefnadsmätthet. Så äfven nu. Hos de gamle funnos, som bekant, brödraföreningar, helgade till olika gudomligheters dyrkan. Det var därför icke underligt, om äfven bland Christendomens första

bekännare, några män af ett mjeltsjukt och verldsföraktande lynne, öfverskridande de ädla och rena föreskrifter, som lemnats af dess gudomliga stiftare, ingingo dylika förbund, som sedan fingo namn af munk-ordnar.

Sedan munklifvet en gång blifvit infördt i Rom, var dess tillväxt lätt förklarlig. Påfvarne beskyddade det, för att utbreda sin egen magt, och de, som valt detta stånd, sökte oupphörligt att vinna anhängare. Äfven kvinnokönet dröjde icke länge att upprätta dylika föreningar, och i stället för sex Vestaler, såg Rom hela kloster, deraf uppfyllda, höja sig på ruinerna af dess gamla tempel. Slafvar utbytte gerna mot denna mildare trældom en svårare, och sluteligen sökte en mängd människor i klostren skydd undan Barbarernas grymhet. Dessa fridens boningar voro äfven i allmänhet för dem heliga, och ofta såg man en anförare för dessa vilda horder höja sin ljessa för Tiaren. Men om klostren befolkades, blef landet deremot öde och mindre i stånd att motstå inkräkterne.

Bland alla munk-ordnar, hvilka tyvärr! till en icke ringa del förtjenu det onda, man sagt om dem, gifvas likväl åtskillige, som äfven den upplystare nödgas lemna sin aktning. Benedictiner-ordens regler t. e. förbjuda icke dem, som efterleva dem, att vara äfven nyttiga medborgare. I stället att föreskrifva penitenser, maccrationer och sysslolöshet, påbjöd deras stiftare arbete och själslyftande studier *).

*) Det är bekant att klosterna snart förföllo till motsatsen af hvad med deras inrättning åsyftats, till en bostad för laster och skandaler; och de bannstrålar, påfvarne sjelfve nödgades slunga mot ett och annat af dem, förmådde ej hämma det onda. Man har i Neapels Archiv tillfälle, att se bevis, huru oförtäckt munkarne drefvo deras skörlefnad. Deras of-

Emot dessa något omständliga betraktelser öfver det lefvande af Romerska kyrkan, torde läsaren efterskänka en utförlig beskrifning af det döda — det vill säga byggnaderna. De hundradetal kyrkor och kloster, till hvilkas uppbyggande icke blott Italien, men större delen af Europa under sekler skattat, äro af föregående vandrare mer än tillräckligt beskrifne, och det enda, hvaruti Ciceronerna äro fullständiga, är förteckningen af märkvärdiga kyrkor. En stor del af dessa skola dock äfven snart öka ruinernas antal, ty Påfvestaten är för fattig, att underhålla dem alla; och Rom, som beskattat

verl-

fentligen erkända konkubiner stego till ett så betydligt antal, att staten af dem fordrade särskild skatt. Konung Alfons har medelst ett ordentligt cirkulär anbefallt Biskopparne, att af konkubinerna uppbära denna skatt, med 1 dukat för eldstaden om året. — "*Ea propter Vestras Paternitates hortamur quatenus omnes prædictas concubinas Sacerdotum et Clericorum sistentes in vestris diocesibus se tueri ad solvendum dicta jura focularium vid. ducatum unum &c.* som ordalydelsen i Konunga-brefvet är. (Besagde bref finnes i Kammar-Archivets Register för år 1446, fol. 166.) Dessa damer stodo äfven under presterlig jurisdiction. Uti Kammar-Archivet i Neapel förvaras äfven förteckning öfver dem, som betalte stats-afgifter, såsom offentliga presterliga konkubiner i Calabrien. Titeln af detta sällsamma dokument lyder sålunda: *Introitus pecuniarum residuorum focularium concubinarum presbyterorum et diaconorum provinciæ Calabriæ ultra anno MCCCCXXXVII.* Der angifves *Flora* såsom Erkebiskopens frilla, *Saporita* Abbotens, *Margarita* Klockarens &c. — Fredrik af Schwaben förordnade, att presternas söner skulle ärfva deras förmögenhet, såsom om de varit laglige arfvingar. När de andelige sålunda ägde af staten och kyrkan erkände frillor och laglige arfvingar, kan man föreställa sig hvad vördnad mängden skulle ha för deras kyskhets-löfte. Att deras öfriga löften höllos i proportion, är äfven troligt. Det var Gregorius VII, som gjorde första brytningen i dessa förhållanden, då han afsatte alla prelater, som lefde i konkubinät.

verlden, lärer, enligt hvad man sagt oss, nu uti tribut endast bekomma omkring 200,000 Piaster årligen, hvilka inflyta från Spanien och Portugal, de längst trogna lydländer. Då vi uti den föregående delen af dessa anteckningar *) lemnat en utförlig skildring af «det åttonde underverket,» S:t Peters-kyrkan, anse vi oss äfven redan hafva afhördat förnämsta delen af ifrågavarande åliggande. Några drag må dock tilläggas.

Läsaren tror förmodligen, att då man omständligen beskådat Peters-kyrkan utanpå och inuti, återstår intet mer att se. Detta är en irring, ty man måste äfven betrakta denna byggnad ofvanpå och inunder. Mängden undviker dessa vallfarter, för den dermed förknippade möda, men är man en gång i Rom, bör man icke räkna stegen; man får nog hvila, då man kommer hem.

Den underjordiska kyrkan, eller *Le Grotte Vaticane*, anses vida heligare, än den praktbyggnad, som betäcker dessa hvalf, ty här hvilas stoftet af «Apostlarnes furste,» åt hvilken detta det dyrbaraste tempel i världen endast är en grafvård. Det altar, som står närmast hans hviloställe, är äfven *tenuto in grandissima venerazione*. Elfva kapell, en mängd påfvegrafvar, helgonabilder m. m. d. fylla dessutom den underjordiska kyrkan. Här hvilas äfven den Svenska drottning *Christinas* hjerta, i ett särskildt monument. Hennes egentliga grafvård står ofvan jord, i S:t Peter. Den är ytterst praktfull och värdig den, som öfvergaf den lära, för hvilken hennes fader stupade.

”Som hon från fädrens tro har bortvändt sig,

Så efterverlden sig från henne vänder.”

*) Pag. 230 till 240.

Icke långt derifrån höjer sig *Maria Stuarts* minnesvård. Högst förfelad är artistens idé, att låta ett porträtt uppbäras af marmorstoder. Ät de trenne sista Stuartarne har *Canova* äfven egnat ett misslyckadt epitaphium. Den moderna *Phidias* har uppsatt dessa tre herrars hufvuden af marmor på en hylla. Folket kallar detta skämtvis *Torre delle tre teste*, emedan det påminner om en galge, der 3 stråtröfvares hufvuden blefvo uppstikade. Det största bevis på konstsmakens förfall var det dock *Bernini* förbehållet att här lemna, uti Påfven *Alexander VII:s* (*Chigi*) monument. Man tänke sig ett benrangel af förgyld koppar, som upplyfter ett draperi af gul marmor, o. s. v. Är detta skulptur? — Åtskilliga af de jättelika helgona-statyerna, hvilka man här skådar, likna äfven mer dansande figuranter, än vördiga kyrkofäder.

Det har alltid synts oss oförklarligt, hvarifrån den mängd af «heliga känslor,» hvaraf så många fremlingar säga sig genomströmmade, då de inträda i S:t Peter, egentligen kan äga sitt ursprung. Vi vilja icke tala om den mindre sedesamma gruppen, af *Leda* med *Svanen*, på brons-porten, hvarpå *Ciceronen* genast vid inträdet pekar, ty «dem renom är allt rent.» Men den brokiga, förvirrade, öfverlastade prakten påminner alltid mer om ett konstgalleri, än om ett *Herrans* tempel, och det ser ut, såsom hade konstnärerna velat, att man mer skulle beundra dem, än Skaparen. Tror läsaren åter, att här få bevista en gudstjenst, i vår fromma enfaldiga mening, så torde hans önskan svårligen uppfyllas. Alla stunder på dagen ser han folk komma och gå, som det tyckes för det mesta sysslolösa; uti ett hörn predikar en munk för en ostadig skara, och bredvid förklarar en byrlakej

åtskilliga konstverks betydelse; vid en biktstol ligger en synderska och bakom står en *Dandy*, som betraktar henne just icke med ett helgons blickar; i ett hörn messas och sjunges, i ett annat hålles förtroliga samtal o. s. v. Det är endast sent på aftonen, då Kyrkan vanligen är mörk och tom, som man här kan äga känslor af en ostörd andakt. En mängd kyrkotjenare, kallade *San-Pietriner*, genomlöpa kyrkan innan portarne stängas, för att efterse i alla vrår, att ingen gömt sig. Anledningen dertill är den bekanta händelsen med en Engelsman, som, ny *Pygmalion*, lågade för en här befintlig bild, hvilken nu befinnes beklädd med ett koppartäckelse.

Men vi skola, enligt löfte, följa vår läsare genom dömen och upp på densamma. Då man är uppe i kupolen, ser man människorna der nere så små, som flugor. Deremot finner man mosaiken, hvars färgor nedifrån synas alldeles sammansmälta, hopsatt af stora stycken, hvaraf de minsta punkterna äro gröfre, än en lackstång. Bokstäfverna uti inskriften, hvilken endast med goda ögon kunna läsas då man står i kyrkan, äro öfver sex fot. «Jag skall ställa Pantheon i luften,» ropade *Bramante*. Hans idé utfördes och det är uti detta sväfvande Pantheon vi nu befinna oss. Inuti kupolen föra tvenne gångar rundtomkring, den ena nedan och den andra ofvan. När man skådar ned, är man nära att hisna. Trapporna, som föra opp i kupolen, äro till största delen, eller med undantag af den, som leder till kulan, ganska beqväma. En uti marmor huggen inskrift förkunnar, att Konung Gustaf III och Prinsessan Sophia Albertina gjort denna vandring. Först då man befinner sig på taket af *S. Peter*, kan man göra sig ett fullstän-

digt begrepp om denna kyrkas storlek. Man tycker sig vandra uti en stad, med torn, hus, trappor, klockstaplar, statyer o. s. v. Den stora hufvudkupolen förekommer som en domkyrka, hvaremot de 14 öfriga kupolerna, dels ovala, dels åttkantiga, föreställa annexer. Man är likväl icke ännu vid målet af sin vandring. Härifrån upp till det yttersta korset har man ytterligare 420 Romerska palmer. Jerntroppan, som förer opp till kulan, är mycket obequäm, men vi kunde icke underlåta, att stiga ända opp, hvilket ej är rådligt för den, som äger anlag för svindel. Uppkomna i klotet blefvo vi förvånade af dess storlek. Sexton personer kunna rymmas deri. Man kan lätt föreställa sig, att ljudet af mennisko-röster, uti denna hvälfda koppar-sal, skall gifva en stark återklang. En af sällskapet väckte derföre fråga, att en Nordisk sång borde uti denna verldsbeherrskande glob uppstämmas. Förf. valde «Necken»; Mörner, som på mer än tio år icke hört en fosterländsk sång, fattades härvid, liksom Sweitzarne af deras «*Kuh-Reigen*,» utaf en sådan hemsjuka, att stora tårar tillrade ned på hans mustacher. Nedkomna på taket igen, tillspordes oss af Rustoden, om det befans något kätterskt uti det afsjungna quädet; hvartill vi svarade, att det angick en Nordisk Gudom. «Ja så, det var ett slags *Sanctissima*, på Ert vis,» fortfor han. «Ja, något ditåt,» tillade vi.

Det skönaste af denna vandring är utsigten från templets tinnar. Det var emot solgången och Phœbus skynadade med sin char nedåt det mossbelupna *Ostia's* stränder. Fjerran lyfta Abruzzerna sina snöiga hjessor mot den azurfärgade himlen, och der borta skyntar fram det grå *Soracte*, odödligt genom Horatii vintersång. Albaner-sjön drar sakta sina vattrade vågor, och *Nemi*

framhåller åt den öfver skogstopparne framblickande Cynthia sin spegel, liksom under de dagar, då Nemis hela förtjusande trakt kallades *Cynthianum* och de gamle Romare sade, då månan skimrade högt öfver den stilla insjön: «Diana ser sig i sin spegel.» Under våra fötter utbreder Rom sin stora taffa, af dömer, palats, viller, trädgårdar, fornlemningar och folkhimmel, och mellan allt detta ormar sig den gula Tibern fram i sjelfvalda bugter, «lik den fria viljan.» Med hjertat fullt och blickarna tårade af detta gudomliga skådespel, helsade vi den nedgående solen med Horatii:

*Alme Sol, curru nitido diem qui
Promis et celas, aliusque et idem
Nasceris, possis nihil urbe Roma
Visere majus!*

Nu föll det någon in att fråga Rustoden, om man i denna lustiga rymd, sväfvande mellan himmel och jord högt öfver världen och dess sorger, äfven finge läska sig med den Romerska drufvans saft. «Alltför gerna», svarade den svartklädde brodern. «Jag ser ingen synd uti, att innan *Ave Maria* vederquicka några tröttade vandringsmän med en dryck vin.» Han hemtade i ögonblicket ur en i denna öfverjordiska stad befintlig boning ett par *fogliette* *), som för tillfället tycktes oss fyllda af Falerner, eller Massiker, och vi tömde derur en skål för Horatius och Ungdoms-lifvet. En händelse gjorde, att det var förf:s födelse- och namnsdag, och på ett mera poetiskt sätt har den aldrig blifvit firad.

Om man blott skref en sida öfver hvarje kyrka eller kapell i Rom, skulle detta dock ensamt bilda en li-

*) Små flaskor.

ten vacker volym, ty, såsom vi redan har haft tillfälle nämna, skattas antalet till öfver 540, hvaraf 55 helgade åt jungfru Maria. Hvar och en af dem har alltid *något* betraktansvärdt, och åtskilliga kunna, i anseende till de der förvarade konstverk, med intresse besökas flera gånger. Men om man äfven — hvad få vandringsmän äro i tillfälle att göra — egnade ett halft år ensamt att studera Rom, skulle Muséerna, fornlemningarne, bibliotekerna, konstnärs-boningarne, kyrko-ceremonierna, folkfesterna, och mera dylikt, svårligen lemna tillfälle att se mer än tredjedelen af dessa tempel. Ungefär ett dusin höra till ordningen för hvarje fremling, att hafva skådat (äfven om han måste göra, hvad Reichard kallar, *la tournée d'un voyageur pressé*), såsom t. e. de praktfulla basilikerna *S. Giovanni in Laterano*, *S. Maria Maggiore* och *S. Paolo fuori le mura*, af hvars från klassiska fornlemningar hemtade marmor-kolonner och golf man, bland annat, kan sluta till rikedomen af de Gamles byggnader. Likväl bör man ej besöka dessa tempel på dagen af några vissa stora kyrkofester, ty — skulle någon tänka sig ett sådant bond-bram i Rom? — då äro de dyrbaraste kolonnerna klädda med rödt damast! Denna öfverraskning singo vi ett par gånger njuta. Vidare bör man ej förgäta *S. Maria degli Angioli*, af *Michel Angelo*, den bäst byggda kyrka i det moderna Rom; *S. Pietro in Vincoli*, der nämnde mästares *Moses* förvaras, och *S. Maria sopra Minerva*, som äger hans Christus-bild; *S. Trinità dei Monti*, der *D. di Volterra's* ypperliga *Deposizione della Croce* finnes, och *S. Maria della Vittoria*, der *Berninis* så mycket omtalda *S. Teresia* skådas. Denna staty räknas för hans yppersta arbete och är onekligen det bästa vi af honom sett.

Fransmän äflas i synnerhet, att höja den öfver sjelfva antiken, hvar till, hos mängden åtminstone, det mer än vanligt vällustiga uttrycket torde bidraga. Ciceronerna säga väl, att den heliga är förestäld *nell estasi del divino amore*, men hänryckningen synes oss just ej bära någon öfverjordisk stämpel. Draperiet är, såsom vanligen hos Bernini, en karikatur. Man besöker äfven gärna *S. Niccolo in Carcere*, mindre för dess målningar och kolonner, än för att se det rum, der den rörande händelsen, som så ofta blifvit afbildad och besjungen under namn af *la Carità Romana*, tilldragit sig. Efter att i *S. Gregorio* hafva sett *Domenichinos* och *Guidos* alfresker, i öfrigt förträffliga, men föreställande det rysliga ämnet af *S. Andreas* hudfängning och marterande, må man tjasas afen bland de skönaste utsigter derifrån, öfver det gamla Rom; och den, som från den sökta stundom smaklösa praktiken af moderna byggnader önskar hvila sina blickar på arkitektoniska drag af enkel skönhet, må uppsöka det af Ciceronerna mindre omtalta, lilla innerligt vackra, antika templet åt *Vesta*, nu omdöpt till kyrkan *S. Maria del Sole*. Mängden af ypperliga målningar i en stor del kyrkor **) förbjuder oss, att detaljvis ingå i detta ämne. Konst-älskaren uppsöker dem sjelf, och för andra vore en *Catalogue raisonné* ända måslös.

Skulle emedlertid någon önska se, huru den helige *Lucas* målade, så må han begifva sig till *Ara Cœli* (belägen på det ställe der den Capitolinske Jupiters tempel

*) Hvem skulle t. ex. i den lilla kyrkan *S. Clementa* söka den herrliga *Masaccios* alfreskor, eller i *Maria della Pace* fyra Sibyllor af *Rafaël*?

fordom stod). En undergörande Madonna-bild derstädes uppgifves i katalogen vara målad af honom. Då denna tafla är en helig relik, bör det förundra, att en lärd Florentinare, D:r *Manni*, redan på 1760-talet vågat utgifva en bok: «Om deras villfarelser, som tro, att den helige Lucas varit målare.» En altartafla uti kapellet ofvanför *la Scala Santa*, föreställande Frelsaren, beundras här likafullt, såsom målad af nämnde Apostel, likväl med tillhjälp af englar.

Denna *Scala Santa* kan man ej gå förbi utan ett slags förundran. Enligt legenden har den heliga Helena, genom ett underverk, fört ifrån Jerusalem sjelfva trappan, som fans i Pilati hus och var densamma, på hvilken Frelsaren gick upp och ned, under sitt lidandes historia. Den mängd af bedjande, som sedan krupit på knä uppför densamma (ty utföre måste de gå en annan väg), hotade alldeles utnöta marmor-gradinerna, hvarför dessa blifvit träd-beslagne, och äfven bräderna hafva flere gånger blifvit afnöta, samt ersatta genom nya. Det gifves ingen stund på dagen, då man ej ser folk, äfven af de högre klasserna, krypa på knäna deruppföre, hvilande på hvarje trappsteg, för att läsa en rosenkrans. Denna heliga vandring kan upptaga en timme hvarje gång, ty gradinerna äro 28. En Romare, med hvilken vi talade härom, bekräftade den uppgift, vi någonstädes läst, att en del af det sämre folket stundom företager sig denna bot-öfning, för att, bland annat, af något helgon utbedja sig upplysning om de numror, som skola utkomma på lotteriet. Då vi besökte *S. Ignatii* kyrka, visade man oss ett hål uti altaret, der hvar och en, som hade något att yppa, eller bedja om,

kunde inlägga ett bref, adresserat till Helgonet *S. Lodovico di Gonzaga*, hvilken måtte vara Helgonens ÖfverPostDirektör. Flere bref voro nyligen ditlagda, hvilka naturligtvis öppnas af kyrkans prester.

En dag anträdde vi en vandring till de märkvärdiga Catacomberna. I förbigående visas afstryck uti en sten af ett par stora människofötter. Dessa spår utgifvas vara trampade af Frelsaren, när han syntes för Petrus vid kyrkan *Domine quo vadis*; och för att äga så mycket bättre begrepp om formen, har man tagit en gravyr deraf, som äfven visas i kyrkan *S. Sebastiano*. En god Christen blir verkligen illa till mods vid meddelandet af dylika legender, hvaraf han här så ofta störes vid betraktandet af vördnadsbjudande och heliga föremål, ty såsom sådana kunna Catacomberna anses.

Vid ingången till dessa grafvar erhåller hvarje vandrare ett litet ljus, som man noga bör vårda, för att icke förvilla sig i denna underjordiska labyrinth, der mången med sitt lif pliktat för sin nyfikenhet. Det var i dessa boningar — hvilka sägas äga en utsträckning af 15 Italienska mil —, som de första Christne, flyende de blodiga förföljelserna, sökte sin fristad och, gömde för dagen och människorna, fortsatte sina religions-öfningar, under det de emellanåt samlade och buro hit de mördade trosförvandternas stympade kroppar. För hvarje martyr, som här jordades, ställdes en flaska, innehållande hans blod, till tecken, att det runnit för religionen. Kyrkans häfdateknare räkna ända till 174,000 de här begrafna martyrsers antal, hvaribland fjorton Påfvar. Till venster från ingången finner man uti en af kulorna ett litet altare med en tafla, som är målad på marmor och säges vara från 500-talet. Den föreställer Christus-bar-

net och är särdeles väl arbetad, för att vara från Constantini tid. Kulorna och ingångarne sträcka sig, enligt hvad försäkras, ända till *Ostia*. Om ljuset släcket, eller jordras stänger vägen, är vandraren här förlorad. Man har kartor öfver denna labyrint.

Det högtidliga intrycket försvinner, då man från dessa grafvars äldsta historia går till deras nyaste. Ifrån att hafva varit en skattkammare i helig mening, hafva Catacomberna blifvit det i verldslig betydelse. Den mängd relikier, som härifrån utgått, har säkerligen inbragt många millioner. Ännu fortsättas gräfningarne efter martyrer, för kyrkans räkning, af ett dertill förordnadt särskildt brödraskap, hvars medlemmar kallas *Madrigiani*. Hvarje sådan arbetare erhåller 3 *Paoli* om dagen (omkring 1 riksdaler riksgäld), samt 10 *Piaster* för hvarje martyr, hvars öfverlevor han upptäcker. Catacomberna ligga vid kyrkan *S. Sebastiano*, af hvilket helgon en vacker byst af *Bernini* förvaras uti ingångs-kapellet. Artisterna hafva i allmänhet tänkt sig denna martyr såsom de Christnas Adonis.

Det är en ljuf förändring, att från dessa dödens boningar vandra ned i den stilla dald, der, såsom fabeln förmäler, *Numa Pompilius*, vid en stilla källas sorl, lärde vishet af Nymfen *Egeria*. Stället kunde svårigen väljas bättre af den äldre Konungen, för att i landligt lugn eftersinna sitt folks och sina egna öden. På ena sidan skådade han sitt älskade Rom, och hvarje blick dit var en påminnelse att vaka för dess sällhet; på den andra såg han bergen vid Tivoli höja sina snöiga hjessor, — en bild af lifvets vinter och en erinran, att skyndsamt, till det goda, begagna de återstående ögonblicken.

Under dylika betraktelser suto vi vid den af murgröns-hvalf betäckta källan. För att, om möjligt insuga något af Numas vishet, läskade vi oss med dess herrliga vatten. En af sällskapet, som är en stor beundrare af Du Paty, drog upp ur fickan hans bok och deklamerade det sextiondefjerde brevet, rörande Nymfen Egeria, och som slutar: «Må andra hemföra taflor, marmor, medaljer och natural-historiens förråd: må jag hemföra många ömma intryck, många känslor och idéer, framför allt sådana idéer, som födas vid denna källas mossbevuxna bräddar.» — En af sällskapet inföll skämtande: «Jag är likväl icke kapabel, att här få en enda idé, och jag börjar betvifla att detta kan vara Egerias källa.» — «Hvad det vidkommer,» sade en man, som hittills sutit alldeles tyst, «så kunna herrarna vara försäkrade, att denna grotta, oaktadt alla Ciceroners vördnad och resebeskrifvares förtjusning, icke mera är den af Numa besökta, än Sätters dal. Det synes af närvarande artificiella grottas byggnads-art, att hon ej kan vara annat, än en lemning utaf ett *Nymphæum*, tillhörande någon Romersk villa under kejsare-tiden. Sitt ryktes återupplifvande har hon att tacka den heder Carl V skänkte detta ställe, då han här spisade middag, före sin afresa till Afrika. Den rätta Egerias grotta, om någon sådan funnits, bör sökas i trakten af *Nemi*.» — Vid dessa ord gick det med sällskapets drömmar, som med «gossen och leksakerna,» hvilkas nöje den kloke

"en dårskap fann,
beviste det — all fröjd försvann.
Ack, hvad den vise gjorde illa."

Men om den nimbus, som omgaf denna fornlemning, försvunnit, äga vi dock på denna väg, under vår vandring tillbaka till staden, så många andra ålderdoms-

minnen, att inbillningen snart kan återtaga sin flygt. Der ligger «Sånggudinnornas» fordna tempel, nu kyrkan *S. Urbano*, — der ruinerna af Caracallas *Circus*, de bäst bibehållne af denna art, uti Rom, — der templet helgadt åt *Deus ridiculus* *), eller åt den Gudamakt, som på detta ställe ingaf Hannibal tanken, att icke storma Rom, — der lemningarne af templet: «åt den quinliga Dygden,» upprest till minne af Coriolans moder *Veturia*, som på detta rum öfvertalade sin son att nedlägga vapen mot fosterlandet, — der *Cesti* jättepyramid, — der *Metellas* grafvård, det praktfullaste monument i denna stil, som det gamla Rom lemnat oss, — och der slutligen Scipionernas graf, mindre lysande, men omgifven af den glans som tillhör namnet af Afrikas besegrare och af den mest förtjenta ätt inom republiken. Vi nedstego i det underjordiska hvalfvet, försedda med ljus, likasom då man besöker Catacomberna. Originalerna till de här i marmor befintliga inskrifter äro flyttade till Vatikanan, för att så mycket säkrare bevaras. Under det vi betraktade de med namn fullskrifna murarne, upptäckte vi der äfven det af vår skickliga tecknare *Nordqvist*, som vid sin namnteckning fogat ordet *Gothe* **).

*) Af *redire. Vasi* öfversätter detta: "*Temple du Dieu ridicule.*"

***) Af ett tillägg i anteckningarne, att *Gustaf III:s* namn fans skrifvet långt in bland grafvarne, men att *Joseph II* vändt om genast vid ingången, synes detta angå Catacomberna. — *Si magna parvis*, kunna vi här äfven omnämna den poetiska död, som vår konstidkande landsman *Åkerström* berättas hafva ljutit i Rom. Han afled nemligen på sjelfva *S:t Peters-platsen*, der han, under hemvandringen från ett gladt lag ville svalka sig vid de herrliga kaskaderna, och därför lade sig på ena sidan af ett sådant vattusprång, dit vinden icke blåste. Emedlertid somnade han, vinden vände sig, och den häftiga duschen försatte den sofvande helt hastigt i ett bättre lif. Ita dicitur.

Vi nämnde *Metellas* praktfulla mausolé,

Men hvem är hon, som hvilar här, som äger
Till graf ett slott? — Männ blyg, som skön, hon var,
Och värd en kungs — än mera, Romarns läger?
Männ hjeltar hon åt jorden burit har *).

Det kan anmärkas, att de tvenne mest lysande minnesvårdar, som det gamla Rom i nästan ostördt skick lemnat oss, tillhöra, om icke fullkomligt okända, dock uti historien nästan namnlösa personer, under det tiden och människorna förstört så många ryktbara mäns grafvar, som fordom prydde denna jord. Hvad vet man om denna *Metella*? — Intet. Än om *Cestus*? — Hans namn har endast öfvergått till efterverlden genom denna pyramid.

Vid foten af densamma, på en vacker ängd, ser man kyrkogården för «*gli Eterodossi*,» såsom protestanterna med en mildare benämning kallas. De få icke jordas bland de rättrogne. Mången fjerran vandrare hvilar här, under Cypressens skugga. Bland de griftvårdar, hvilkas bländande marmor strimmade fram ur det yfviga gräset, var den öfver en Amerikanare, af vår landsman *Göthe*, den vackraste. Under revolutions-yrån, på 1790-talet, lärer en stor del af här befintliga grafmonumenter blifvit förstörde af den ursinniga pöbeln. Vill man för öfrigt, med ett ögonkast, göra en jemförelse mellan de gamles och de nyares mausoléer, så behöfver man blott skåda *Cesti* pyramid och kyrkogården nedanföre. I denna aflägsna, fattiga och mindre bebyggda förstad af det gamla Rom bodde de första Christne. S:t Paul och S:t Peter afrättades här, för att gif-

*) *Childe Harold*.

va ett förskräckande skådespel för folket. En af våra bekanta frågade en munk i kyrkan *S. Paolo*, om man ägde historiska uppgifter beträffande helgonets död. «Åh ja,» svarade han, vi äga «Pauli Epistlar.» — Genmålet förräder en grof okunnighet, dock icke mycket större än den, som en kyrkoherde hos oss ådagalade på förf:s tillfrågan, huru gammal han ansåg en Katholsk dopfunt, som var inmurad i ett hörn af kyrkan. «Jo, sedan Hedniska tiden,» blef svaret.

Bortom fälten, som kallas *Prati del Popolo Romano*, höjer sig *Monte Testaccio*, i hvars kylande hvalf vinnerna under sommaren förvaras, och der Roms invånare samla sig till glada höstgillen. I hela världen är väl detta det enda berg, som formats af sönderslagna lerkärl. Men det är aktningvärdt af de gamla vinkrukorna, att de ännu, ehuru brustna i skärfvor, vidhålla sin första bestämmelse, nemligen, att bevara drufvans safter. Detta uppdrag fylla de så förträffligt, att det här förvarade vin anses såsom det bästa i Rom.

Vi fortsatte vår väg nedåt Tiber-stranden. En del deraf kallades fordom *Marmora*, emedan de gamle här hade upplag af marmor. Här lade skeppen till, som från Sicilien, Afrika och Egypten förde spannmål till de lättjefulla republikanerna, och bagare-torget (*Forum Pistorium* var härinvid. — Det väcker en underlig känsla, att betrakta den gamla Tibern. Skulle någon tro det? Den har äfven *sina* ruiner. Hvar och en af dess gamla bäddar kallas betydelsefullt «den döda floden» (*Fiume morto*). Dock — hvarför skulle här icke vattnet, likasom jorden och människos-stammarne, räkna åldrar, då sjelfva den Gudaverld, som var detta lands äldsta inbyggare, täljde skiften? Så länge Romarne voro jord-

brukare, stodo Saturnus, Ceres, Pomona, Nymfer och Dryader, högst. Det krigiska Rom tillbad Jupiter, Herkules, Mars och Pallas, tilldess slutligen det af makt och njutning öfvermåttade och förslappade Rom vände sig till Egyptens och Persiens fremmande gudar.

Det är endast de arme Judarne, som äfven här tyckas lida af ett oföränderligt öde. Först släpades de hit, som slafvar, af Vespasianus och Titus, hvarefter 12,000 af dem tvungos, med hugg och slag, att bygga opp den jättelika Colossén — säkerligen icke det sämsta arbete, till hvilket trosbekännare af gamla Testamentet hidragit. Emedlertid har man anmärkt, att Judarne i Rom ännu undvika gå förbi Titi triumfbåge, emedan deras förfäder måste vandra derunder, som trälar — en ganska berömlig *esprit de corps*. Nu äro de, sedan flere århundranden, instängda i ett eget, det aldrasmutsigaste kvarter i staden, ett verkligt *Cloaca maxima*, och måste der till hvarje Söndagsafton höra predikningar af en munk, som naturligtvis säger dem, såsom erke-kättare, sanningen, i vida mindre behagliga ordalag, än åt andra, churu den Romerska prediko-stilen icke är skonsam emot någon. Detta oaktadt hålla de fast vid sin tro, som vid *il ghetto* (såsom deras kvarter kallas), och man torde föga äga exempel, att någon Jude blifvit döpt till Katholik, hvilket icke så sällan varit fallet med protestanter; att börja med *Winckelmann*, *Werner*, *Fr. Schlegel* m. fl.

Vi nämnde den Romerska predikostilen och hafva redan meddelat åtskilliga drag deraf, men vilja ännu tillägga ett, hvartill vi varit vittne, och som är ganska karakteristiskt. Sedan presten genom en eldig och liksom medfödd vältalighet uppskakat sina åhörare, sade han: «Ja, nu gråten J; men J kommen icke längre, än

till kyrko-dörren, förrän en och annan af eder börjar sjunga: «*Caral per te quest anima*» — och dervid härmade han den höga tenor, som i Rom plögade sjunga denna strof i Rossini's *Armida*, samt gjorde dertill lämpliga gester *).

Ett par byggnader, som vi icke kunnat få se, ens på förteckningarne af här befintliga kyrkor, äro de af vår landsman *Björnståhl* omnämnda, till ära för 2:ne Svenska helgon uppförda; nemligen den kyrka och det kloster, som varit helgade åt *S:t Erik* och *S:t Brita*, och hvarom *B.* lemna beskrifning i sitt bref till Kansli-Rådet *v. Berch.* Redan vid *Björnståhls* besök — d. v. s. för femtio år sedan — funnos endast 5 munkar, från Altmünster i Bayers, såsom invånare af besagde kapell, och möjligen har det blifvit indraget vid den stora kloster-reduktionen, som åtföljde Fransmännens besittningstagande af Kyrko-staten. En Grefve *Bjelke*, som antagit Katholska läran, gått i Påflig tjenst och blifvit General-Guvernör i Rom, lärer, bland andra Svenskar, der ägt en minnesvård. *S:t Brita* kallas uti Italienska manuskripter «*Prinsessa af Nerike*», och en Fransysk resebeskrifvare, Abbé *Richard*, titulerar henne till och med «*Drottning af Sverge.*» — *Björnståhl* anställde i Neapel forskningar, rörande Helgonets son *Carl Ulfson*. Han fann dock ingen historiskrifvare, hvilken omnämde Drottning

*) De flesta liknelser halta, men ett *ungefärligt* begrepp om de Munkars andliga värtalighet, som med korset i hand ställa sig vid ett gathörn och tilltala folket, kunna de af våra landsmän göra sig, som hört den bekanta Predikanten *Nyman*, hvarvid dock bör erinras den skiljaktighet, som äger rum emellan Söderlänningens utseende, blick, organ och åtbörder, och Nordboens, samt språkens olika utbildning i deklamatoriskt hänseende.

ning *Johannas* romantiska kärlek för denna Svenska rid-dare, hvarom våra häfdatecknare hafva så mycket att för-tälja. En Svensk, vid namn *v. Lohreman*, hvilken stridt tappert i de Svenska lederna, omtalas här sedan med mycket beröm, såsom medlem af sällskapet *de Propagan-de fide* och «*Cameriere d'Onore*» hos fyra påfvar. *B.* fann vid sitt besök uti Italien äfven tvenne Svenskar, som tagit munk-kåpan, nemligen en Dominikaner-broder i Neapel, som förbytt sitt namn *Carlsson* till *Carloi*; en Kapusiner-munk, som var något rubbad till sinnena och undertecknade sitt namn *Fredrik Adolf, Furste af Mie-tau och Sverge*, och som skref bref till Stor-Sultan med utanskrift: *Au très-haut & très-grand Chien & Maitre*; samt slutligen en fattig Svensk bildthuggare i Rom, vid namn *Moréen*, som för lifsuppehälle antagit Katholska läran och erhöll årlig pension som renegat. Under sed-nare åren har, så vidt vi veta, ingen dylik trosförändring af någon Svensk försports.

Då vi här äfven åberopat *Björnståhls* namn, kunna vi ej undertrycka en erinran om den stora förlust, fäder-neslandet gjort i honom genom hans förtidiga död, i hans kraftfullaste ålder *). Han är måhända mera känd utom, än inom Sverge, hvartill den så kallade «Kongl. Sven-ska afunden» väl bidragit. Hans egentliga studium var, såsom bekant, de Österländska språken; men han hade sinne, nit och uppmärksamhet för allt, samt dertill det säkraste minne och en gränslös arbetsambet. Då för-fattaren af dessa rader i Venedig köpte *Björnståhls* bref, öfversatte på Italienska **), hyste han om sin landsman de

*) Han afled 40 år gammal i *Salonichi*, såsom det säges, af pesten.

***) Den långa titeln lyder sålunda: *Lettere ne' suoi viaggi*
3 Del.

hemma förvärfvade begrepp, att den gamla Professorn var en pedant. Visserligen utgör förnämsta innehållet af hans anteckningar meddelanden om märkliga böcker, biblioteker, lärde, o. s. v., särdeles i fråga om författarens favorit-studium; men de sidoblickar han kastar på andra föremål, hans lefvande sinne för allt anmärkningsvärdt, hans träffande åsigter vid bedömandet deraf — allt detta sätter honom, i vår tanka, framom alla andra Svenska rese-beskrifvare. Det berättas, att *Lavater*, då han gjorde hans bekantskap, begärt, att få efter hans ansigte afteckna en resandes egentliga fysionomi, ty «hans ljusa, öppna öga vände sig åt alla föremål, samt tycktes genomtränga dem, och han älskade studium af alla språk.» Så förmäler om honom den lärde *Brun* i *Oxford*. Utan sinne för de yttre omgifvelserna, mennisko-känedom, observations-förmåga, arbetsamhet, minne och språk-kunskap kommer äfven en *resande* ingenstädes, han må i öfrigt vara ett stort snille i sin vetenskap. Man har tillagt *Björnstaël* någon «påflugenhet,» men vi vilja tro, att detta blott var en mindre vacker benämning på hans begär, att se och lära känna allt; ty med den vanliga Nordiska blygsamheten, som äfven stundom har en grund af högfärd eller *fausse honte*, samt förutsätter, att de fremmande lärde först borde söka oss, innan vi söka dem, kommer en inbyggare af *ultima Thule* icke särdeles långt. Emellertid om — såsom Gu-

stranieri di Giacomo Giona Björnstaehl, Professore di filosofia in Upsala (borde vara Österländsk Professor i Lund), scritte al Signor Giörrwell, Bibliotecario Regio in Stoccolma, tradotte dallo Svezese in Tedesco da Giusto Ernesto Groskurd e dal Tedesco in Italiano recate da Baldassar Domenico Zini Di val di Non. Poschiavo, 1782.

staf III hade åsyftat *) — *Björnståhl* och *Norberg* på en gång fått genomresa Orienten (ty värr emottog den sednare vid ankomsten till Constantinopel underrättelsen om sin reskamrats död), hade Sverge troligen kunnat framlägga en tafla öfver denna ljustets hembygd, sådan som få nationer torde kunna framvisa.

Ehuru politiken var ibland de föremål, som minst sysselsatte B., saknade han äfven deri ej ett omdöme, alldeles oberoende af opinions-vinden för dagen. Det är bekant, med hvilken förtjusning underrättelsen om Jesuiter-Ordens upplösning öfverallt emottogs. En af B:s vänner hade tillskrifvit honom, för att få veta hans tanke härom, och den protestantiske lärde svarade på följande sätt: «Ingen kan med visshet besvara denna fråga, knappt Påfven sjelf. Men så mycket kan jag säga, att om jag vore Påfve, skulle jag mycket betänka mig, innan jag förstörde en Orden, hvilken kan anses såsom Påfvens prætorianska garde. Vore jag åter premier-minister vid något hof, så ville jag med dem underhålla god vänskap, för att genom underhandling veta andras hemligheter och kunna penetrera i andra hofs maneger. Hade jag att styra *Respublica Litteraria*, behöll jag Orden för deras lärdom och för att genom så kunnige och skarpsynte spejare underhålla gemenskap med de mest aflägsna länder. Huru många manuskriptter hafva de icke förskaffat ifrån China till Europa? Hvad nytt uti historien, geografin, agrikulturen och regeringskonsten har man icke att tacka dem för? Men hade jag att befalla i den moraliska verlden, så reformerade jag deras

*) Konungen kallade detta sin "Österländska Expedition."

Orden och förekom missbruk i undervisningsverket. Jag vet icke, hvad gagn deras fördrifvande tillskyndar staten, men det vet jag, att det *icke* är ett hjälpemedel att förekomma barbariet; ty flere lärde män blifva borta utur staten, de skönaste boksamlingar förskingrade, många manuskripter uppbrände. Denna Ordens fall torde dragga många med sig. Förmodligen tänker M. H. som jag, innan jag reste ut, att munkordnar äro skadliga; men nu talar jag på lärdomens vägnar då jag säger, att jag af erfarenheten funnit, att allt, hvad vi veta, är kommet ur munkarnes hand.» —

Det är anmärkningsvärdt, att en frisinnig protestant sålunda bedömde den Romerska kyrkans politik klokare, än dess egen öfverhet, och att de farhågor, öfver Jesuiter-ordens upplösning, som B. yttrat, öfvergått till verklighet. *Ganganelli* dog sjelf af skrämsel öfver den bulla han utfärdat; hans efterträdare nödgades återkalla Jesuiterna; de fördrefvos af Fransmännen, men *Pius* och den liberale *Consalvi* hafva på nytt ansett deras återställande oundvikligt.

Vi torde möjligen ännu någon gång återvända till denna landsmans gamla, men icke föråldrade anteckningar, och återtaga tråden af våra egna.

Man talar om de *gamla* ruinerna i Rom; vi vilja äfven tala något om de *nya*, nemligen de moderna palatsen, hvilka till en del ej synas lidit mindre, än en och annan fornlemning. Det förefaller verkligen mången, som beträder trapporna af dessa så praktfulla slott, såsom fattades man af en känsla lik den, då man inträder i ett hus, hvares invånare nyss flyktat. Gallerierna ditlocka fremlingar. Ofta har likväl nöden tvungit ägaren, att skilja sig från en *Rafaël*, eller en *Correggio*,

eller en antik, för att kunna fullborda en sons uppfostran. I några af de furstliga palatsen ser man ännu thronhimmeln, under hvilken förfäderna emottagit lysande uppvaktningar. Den gamla stolen, som då föreställde en thron, står väl ännu kvar, men tjenar gemenligen endast till hviloplats för Kustoden, ofta den enda innevärdare af huset som quarstannat. De enskilda bibliotekerna äro sällan tillgängliga, och i få hus känner ägaren hvad de innehålla.

Emedlertid kan en uppmärksam vandrare ej underlåta, att göra en tur i dessa palats, särdeles för konstskatternas skull. Att lemna en förteckning öfver allt af värde i denna väg, skulle upptaga flere volymer; men då i allmänhet kataloger saknas, och de fleste resande få öfverlemna sig åt ledningen af Kustoden (vanligen en gammal betjent, som gör hvarje tafla till en Rafaël eller Titian), hvaremot ödet tillskyndade oss den fögnaden, att få göra dessa konst-vandringar i sällskap med *Mörner* och *Lauréus*, torde en kort antydning af några de förnämsta föremål, som fästade vår uppmärksamhet, för någon efterkommande vandrare från Norden äga intresse.

Vi börja med *Palazzo Borghese*, som förvarar den rikaste och bäst ordnade samlingen, utgörande icke mindre än 600 taflor, fördelade i elfva salar, väl upplysta. De märkligaste stycken äro: af *Rafaël*: ett förvånande porträtt af *Cesar Borghia* — ett porträtt af en Kardinal, samt en stor tafla «Christi nedtagning från korsset.» — Rafaëls eget porträtt, obeskrifligt skönt, är måladt af *Timoteo da Urbino*. Vidare af *Titian*: «Den himmelska och jordiska kärleken» — *trenne Gracer* — en *Madonna* med barnet — den förlorade sonen — *Simson* — samt en *Judith*, hvartill hans hustru sutit modell. En

verldsberömda tafla är «*Dianas jagt*,» af *Domenichino*. Huru litet skönhet förutsätter regel-rättthet, visas bland annat deraf, att den vackraste figur i denna målning — den badande nymfen — är märkbart skef-ögd. Af nämnde konstnär förvaras här äfven hans berömda *Sibilla-Cunana*. «*S. Antonii predikan för fiskarne* *)», af *Paolo Veronese*, är ett besynnerligt ämne för skön konst. Det vore roligt att veta, hvad artisten sjelf tänkte, då han målade stockfischen, som undrande gapar på predikanten. — Af *Giulio Romano* räkna vi en «*Madonna*» och en «*Helig familj*,» men i synnerhet hans mästerliga kopior af *Rafaëls* «*S:t Johannes i öknen*,» och den tjugande «*la Fornarina*.» De äro värdiga *Rafaëls* egen pensel. Af den sistnämdes lärare *Perugino*, som lade fröet till den *Rafaëlska* skolan, böra vi ej förbigå en «*Madonna*» och en «*nedtagning från korset*,» och icke heller försumma se en «*helig familj*,» en «*Madonna*» och en «*Johannes*» af *Rafaëls* lärjunge *Perin del Vaga*. Att i öfrigt göra någon bestämd rang-ordning emellan styckena från målare-konstens gyllene ålder (vi undantaga alltid *Rafaël*), är mer än svårt. Då man t. e. ser *Palma Vecchio* (en *Madonna*), eller *Bassano* (*Herdarnas tillbedjelse* — *Treenigheten* —), eller *Garofalo* (*Madonnan med barnet* — *Nedtagandet från korset* — *la Samaritana* — de tvenne *Apostlarne*), m. fl., vet man sannerligen icke, hvarför man ej skall ställa dem i bredd med de ofvannämnda. Mästar-penseln röjer sig här, som der. Vi hafva ännu icke nämnt *Andrea del Sarto* (*Madonnan* — en *Magdalena*), *Sassoferato* (*Madonnan med barnet*), *Albano* (de fyra årstider-

*) Jemf. 2 Delen, pag. 91.

na), en mängd *Carraccier*, *Guerciner*, *Rubens* o. s. v. Här finnes ingen *Correggio*.

Samlingen *Doria* är äfven så rik — uppfyllande 10 eller 12 salar — men mindre vald. Likväl hyser den konstskatter, som på nästan hvarje annat ställe, än här, skulle vara förvånande, och det omdöme, som fälldes af Engländeren *Russel*, hvilken vid detta tillfälle gjorde oss sällskap, var alldeles för strängt, då han utropade: «*It is an abundant collection of mediocrities* *)! En sådan samling af förträffliga *Poussin* finnes ingenstädes. De äro öfver 50 till antalet och en sal är af honom ensam målad, hvarför den äfven kallas *la gran sala del Pussino*. Vid sidan af dem ser man flere *Claude Lorrain*, öfver hvilka Ciceronen med skäl kan säga *che stupendi paesi!* I fråga om porträtter torde väl äfven få samlingar öfverträffa denna. Sålunda finner man här tvenne *eccellentissimi ritratti* af *Rafaël*, föreställande tvenne berömda lagtolkare, *Bartolo* och *Baldo*; flere ypperliga porträtt af *Titian*, *Leonardo da Vinci*, *Van Dyk*, *Holbein*, *Rubens*, med ett ord, af de största mästare i denna konst. Äfven förvarar denna samling några sköna *Albr. Dürer* och *Teniers*; en *Magdalena* och en «*Abrahams offer*» af *Titian*; en förträfflig *Belisarius* af *Salvator Rosa*; en *Magdalena* af *Murillos*; en präktig familjetafel af *Diego Velasquez*; flere kostliga *Flamändare*; en *ebauche* af *Correggio*, samt en mängd *Garofalo*, *Fra Bartolomeo*, *Guido*, *Guercino*, m. fl. Ett porträtt af

*) Genom en "resa i Tyskland och Illyrien af *J. Russel*," som hos oss i öfversättning utkommit, har läsaren troligen ägt tillfälle göra bekantskap med denna intressanta man, uti politik, administration och praktiska ämnen en förträfflig observatör, men, såsom oftast hans landsmän, i skön konst ensidig och paradox.

Machiavelli, måladt af *Bronzino*, bör icke heller förbises.

Äfven i palatset *Colonna* finnes en hel sal med taf-
lor af *G. Poussin*. Det är först i Rom man lär rätt
känna honom. Deremot har *Pietro da Cortona* (vår
Ehrenstrahls lärare) sökt göra sig odödlig i palatset *Bar-
berini*, der han, fäfanget nog, i en mängd allegorier
sökt afbilda Påfven Urban VIII:s storhet. Hellre vän-
der sig åskådaren till det här befintliga original-porträtt af
la Fornarina, måladt af *Rafaël* sjelf, — till *Titians* baccha-
nal, hans stora familjetafla, föreställande honom och hela
hans släkt, — till de andra 5 af honom här målade porträtt,
samt till det af *Leonardo da Vinci*, m. fl. klassiska arbeten.

Vi måste här göra en anmärkning. Man bör uti
Rom anse en af *Cavaliere Vasi*, *Accademico*, &c., ut-
gifven *Descrizione* tillförlitlig. Han kallar likväl *Guido
Reni's* här befintliga porträtt af «*la Cenci*,» som snart
sagt hela världen känner under dessa himmelska anlets-
drag, för en *Vestal*. Huru förklara detta? Vet *Vasi*
icke hvad han säger, eller vet hela världen, som går till
Palazzo Barberini för att se *Beatrice Cenci*, icke hvad
den gör? — Bilden må för öfrigt vara efter hvem som
helst: den kommer hjertat att klappa, och ögat att fyl-
las af tårar.

Man går gerna till palatset *Rospigliosi* för att se
Guido Reni's berömda *Aurora*, ett af denna konstnärs
yppersta arbeten. Likväl bör man ej glömma, hvad
som händer stundom dem, hvilka följa endast modet,
som satt denna tafla högst bland de närvarande, en äf-
ven här befintlig *Madonna* af *Rafaël*, porträtter af *Ti-
tian*, *Rubens* m. fl.; en skön «*Madonna med den döde
Frelsaren*» af *An. Carracci*; en så kallad *Fruttajola* af

Guercino; *Leonardo da Vinci's* heliga Johannes, och hans *Gioconda al bagno*, m. fl.

Palatset *Corsini* har för oss en särskild märkvärdighet derigenom, att det fordom bebotts af Drottning *Christina*, som äfven här afled. Man har omtalt åtskilliga mindre sedesamma målningar af *Carracci*, som här skulle finnas, men de äro nu försvunna. Nio rum upptagas af taflesamlingen, hvars större del dock i Rom är af mindre väsendtlighet. Likväl förtjena flera stycken särskildt skärskådande, såsom t. ex. en *Ecce homo*, af *Guercino*, måhända den skönaste tafla i detta ämne, vi sett, ehuru ämnet är behandladt af de störste mästare; flere porträtter af *Titian*, hvaribland ett särdeles utmärkt och som föreställer Filip II; trenne sköna *Van Dyk*; en berömd *Herodias* af *Guido*; flera stycken af *Giulio Romano*, *Andrea del Sarto*, *Schidone*, *Sassoferato*, *Dürer*, m. fl.

Man bör besöka palatset *Sciarra*, om ej annat, för att se en skön *Leonardo da Vinci*, kallad: *La vanità*, *e la modestia*. Der finnes äfven ett okänt porträtt af *Rafaël*, en stor familjetafla af *Titian*, tvenne mycket berömda «*Magdalena*» af *Guido*, hvilka täfla om företrädet, som af flere tilldömes den, hvilken bär tillnamnet *delle Radici*; vidare en liten *Giotto*, samt flere *Guercino*, *Schidone*, *Giorgione*, *Garofalo*, *fra Bartolomeo*, o. s. v. — «Gamla taflor, alltid en vällust att se ehvar och af eho,» säger *Ehrensvärd*. — Af den herrliga *Leonardo* finna vi äfven uti palatset *Spada* en tafla, föreställande Christus med de skriftlärde, samt derjemte flere porträtt af *Titian* och *Van Dyk*; tvenne Cherubshufvuden, tillegnade «*le peintre des graces.*» den tju-sande *Correggio*; en korsbärare af den gamle *Mantegna*,

m. m. — Här förvaras äfven Pompeji kolossala staty; densamma vid hvars fot, såsom det säges, Cesar mördades. Den omständighet, att bilden finnes uti ett mindre upplyst, halft underjordiskt rum, bidrager att förhöja intrycket af dess första anblick. Den har något stort och vördnadsbjudande, ehuru den ej är af den bästa skulptur. Men är det bilden af Pompejus, eller icke snarare den af någon Imperator? Eller huru vågade republikanen låta afbilda sig med globen, det absoluta väldets sinnebild, i sin hand? —

Den, hvars öga vill fågnas af en materiell prakt, må besöka palatset *Braschi*, men dervid glömma, att det är uppbyggt af rudera utaf *Circus Maximus*, och att penningarne dertill utpressades af de fattiga genom ett ockrande spannmåls-monopolium. Dess trappa, af idel dyrbara marmor-arter, är troligen den rikaste i världen, den i *Caserta* inberäknad. Galleriet är klen. Man borde bo i trappan. Palatset hyres nu af Österrikiska Ambassadören Furst *Kaunitz*.

Hellre begifva vi oss till det lilla palatset *Farnesina*, hvars rikedom bildats af *Rafaëls* pensel, och der hans snille tecknat *Psyche's* tjusande dikt, uti 26 tafflor. Hans stora lärjungar *Giulio Romano*, *Giovanni da Udine* och *Rafaëllino del Colle*, hafva härvid biträdt. — Hvem känner ej *Rafaëls Galatea*? — Hon sitter i rummet bredvid. — *Michel Angelo*, egen och djerf, har tecknat ett *Alexanders-hufvud* med kol.

För att se den samling, som tillhör Kardinal *Fesch*, måste man begära särskildt tillstånd af kardinalen, — något ovanligt i Rom, der de enskilda samlingarne kunna sägas tillhöra lika mycket allmänheten, som ägaren, ty de äro ständigt tillgängliga, mot en obetydlig dricks-

penning åt Rustoden. Napoleons morbror tyckes haft det mesta konstsinne i släkten. Hans galleri utgöres af icke mindre än *sexton-hundrade* taflor, och deribland ingen enda, som ej är af värde. Bland annat finnes här en mängd ypperliga Flamändare. En *Teniers* i religiöst ämne — något sällsynt — föreställer «Christus, begabbad af krigsknektarne.» Med små anakronismer har artisten ej varit så noga, och ger de Judiska soldaterna lerpipor i hattarna (på äkta Holländskt vis), sämskhandskar, o. s. v. Mästerstycken af *Wouvermann*, *Van Dyk*, *Gerard Dow* och *Rembrandt* pryda väggarne. Bland taflor af Italienska skolorna är *Titians*: «*i quattri Dottori*» högt värderad; äfvensom *Leonardo da Vincis* «*Gioconda*» (hans älskarinna); för att icke tala om trenne *Rafaël*, hvaribland *la giardiniera*.» En «*Semiramis*» af *Mengs* är den bästa målning vi sett af denna mästare. Om *Giorgione's* porträtt af *Masaniello* är likt, ser han bra fadd ut, för att i några dagar ha varit sjelfherrskare öfver det eldigaste folk i verlden.

Dock — vi befara att vi redan för länge uppehållit den kanske icke konstälskande läsaren uti Roms palats, och likväl hafva vi knappt fört honom inom ett dussin af de sextiosex enskilda slott, som här af mången vandrare besökas, — ty samtliga palatsens antal räknas till öfver 150. Det viktigaste hafva vi dock antydt. Huru? det viktigaste? Och vi hafva ännu ej omnämnt de offentliga gallerierna — ej samlingarne uti Vatikanen, i Pio-Clementinska Museum, — i det Capitolinska, i Museum *Chiaramonti*? — Något af detta åliggande och så vidt vi förmått, det hufvudsakligaste, hafva vi likväl i den föregående delen af dessa anteckningar afbördat oss, i karakteristiken af *Rafaël*, som tillika innefattade hans *Loggie* och *Stanze* i Vatikanen,

samt en jmförelse mellan honom och *Michel Angelo*, jemte flere af de berömdaste målare. På samma sätt hafva vi på förhand, vid vandringen genom *Canova's* atelier, och under försöket, att framställa grunddragen af den antika och moderna skulpturen, haft tillfälle omnämna några af de namnkunnigaste, här befintlige antiker. Härvid bjuder oss tid och utrymme, att för närvarande låta bero, och vi taga vår tillflykt till *Björnståhls* ursäkt, då han skulle skriva *Sergels* beröm, att han icke hade nog papper.»

Hvad skulle väl äfven en dilettant hafva att säga om t. e. *Laokoon*, sedan *Lessing* skrivit sin? Hvad om *il Torso*, som ägt *Michel Angelo* till lärjunge och *Winckelmann* till historiograf? Hvad om den verldsbeckanta *Apollo*-bilden, uti hvilken all mensklig skönhet och kraft sammansmälta, som morgonrodnaden med en *Paradisisk* dag? — Eller om *Antinous*, hvars fägring, under konst-kärlekens gyllne ålder, tillbads i templen? — Eller om denna den himmelska och jordiska kärlekens förening, som genomstrålar gruppen *Amor och Psyche*? — Någon konst-kritik kan här icke komma i fråga. En beskrifning åter är för den, som sjelf sett dessa salar af *Gudabilder*, öfverflödig och för den, som icke sett dem, otillräcklig. Tusende hafva förut lemnadt misslyckade försök, att med bläck söka återgifva intrycket af marmorns glans, eller af färgornas förtrollning, samt att beskrifva hvad som icke låter beskrifva sig, och vi vilja icke öka deras antal. Den som, utan allt effekt-sökande, med pennan bäst förmår återgifva idén af antikernas skönhet, är *Winckelmann*. Han har bäst känt dem. Till honom hänvisa vi läsaren. *Lessing* är mera antiquarie, *Fernow* något abstrakt, *Ehrensward* är för lakonisk. De öfriga vi ägt tillfälle

jemföra, hafva sett öfver, under, omkring föremålen, något ditåt, snarare genom prisma, eller dimma, aldrig i full dag.

Rom är den enda stad i verlden, der man icke frågar: «hvad nytt?» — men: «hvad gammalt?» — Allt gammalt äger här företräde framför det nya; till och med gamla böcker; blott icke gamla fruntimmer.

Sålunda hafva vi, ehuru, tyvärr! icke bibliognoster, äfven genomströfvat några biblioteker. De äro, à force af att innehålla gamla, för oss obekanta saker, verkligen nya. Hvad skörd skulle icke en verkligt boksynt man kunna göra bland dessa manuskript-samlingar! Brist på kunskaper och tid tilläto oss blott den flyktigaste kännedom af föremålen, så till sägande i massa. I början tycker man sig slagen för hufvudet med endast Breviarier, Messalier, Bullor, Ryrkomötens beslut, Legender, Reliquie-beskrifningar, Helgona-längder, Rättare-register, Confutationer, Bannlysnings-bref, o. s. v. Men hvad skulle icke en historisk blick, ett kritiskt förstånd, en pragmatisk sammanbindningsförmåga kunna hemta ur dessa graflagda dokumenter? Om en gång en Svensk bibliotekarie *ex professo* skulle komma hit, och visa, huru Svenskarne kunna gagna likaväl Romerska kyrkohistorien, som de fordom befrämjat, Samfundets *de propaganda fide* föremål? — Läsaren torde betvifla det sednare, och vi skynda oss derföre tillägga, att det endast var genom skickliga båtsmän, om vi eljest få tro vår nyssnämnde hederliga landsman, *Björnståhl*, den der påstår, att de Jesuitiska missionärerua helst gått på Svenska skepp, emedan folket är så «dygdigt och beskedligt, gode seglare och kölmän, hvilket på en gång hedrar Svenska flag-

gan, Svenska talangerna, Svenska sederna och dygden, samt i allmänhet Svenska namnet.»

Vi började med Vatikanska biblioteket, der den första förundran, som intager hvarje fremling, är den, att se ett bibliotek, som det tyckes, utan böcker. Vanligen pråla de stumme talarne, i långa rader, ifrån hyllorna; här äro de inlästa i skåp, så att ingen bok-rygg möter ögat. Deremot ser man en mängd målningar, föreställande kyrkomöten. Der får en Lutheran läsa sin dom, tecknad under taflan: «*Lutherani & alii heretici damnantur.*» Alla den gamla verldens boksamlingar äro jämväl afkonterfejade, och Moses med sin lagbok gör början af skriftvårdarne. Derpå följa porträtter af alla språk-uppfinnare, och det är billigt, att *Adam* dervid har första rummet. Man får här af bland annat lära, att *Abraham* uppfunnit Syriskan, *Johannes* (Chrysostomus) Illyriskan, o. s. v. Mera oväntadt är, att skåda *Christus* nämnd sist bland språkuppfinnarne, men han lärer dervid skola föreställa *A & Ω*. Drottning *Christinas* boksamling förvaras här, utgörande 1,900 band. Af Svenska böcker finnas deribland, såsom **B.** anmärkt, endast två, nemligen: *Gottlands åhrliga Räkta, eller Jordbok, pro anno 1654* samt en samling af *Sveriges grundlagar*. I öfrigt upptäcker man, beträffande våra häfder, endast *Brahe*-ättens genealogi (troligen med anledning af *S. Brigitta*) samt «Drottning *Christinas* afsägelseakt,» med 400 underskrifter och sigill. Drottningen plögade ofta göra anmärkningar, i bredden af sina böcker. *Sålunda* har hon uti en skrift, rörande hennes religionsförändring, tecknat *in margine*:

«*Chi l'ha scritta, non lo sa,
Chi lo sa, non l'ha mai scritta.*»

Hennes rättelser voro vanligen i samma språk, på hvilket boken var skrifven, mest Italienska.

I Vatikanska bibliotheket är manuskript-samlingen, bestående af 40,000 band, på långt när den vigtigaste. Det skulle dock fordras årtal, att med fullständighet genomgå den. Mycket, som man ej förmodar, har händelsevis anträffats der, t. e. den bekanta Danske Grefve *Ulfeld's* justifikations-skrifter; Henrik den VIII:s bref-*vxling* med *Anna Boleyn*, o. s. v. I afseende på klassiska verk kunna naturligtvis dyrbara exemplar ej felas, t. e. en herrlig *Virgilius* från 5:te seklet, med stora kapital-bokstäfver, en *Plinius* med miniaturn-målningar; en *Terentius* med afbildning af de gamles masker (äfvn från 5:te seklet); *Tasso* och *Dante* praktfullt sirade med bilder; en mängd upplagor från typografiska seklet, o. s. v. — Förbudna (kätterska) böcker finnas i mängd, hvilka endast Bibliothekarierna kunna läsa, utan att «syn-da.» För andra fordras dertill dispens.

Bland handskrifterna i Roms bibliotek finnes mycket rörande Gustaf II Adolf. Han utgjorde, såsom i vår tid Napoleon, föremålet för uppmärksamheten i alla länder; men hvad man knappt skulle vänta är, att han, Protestantismens segerrike beskyddare och, näst Luther, Papsmens kraftfullaste motståndare, med så mycket lof-ord omtalas af Katholska skriftställare. Åtskillige bland dem gifva honom redan då tillnamnet «den store.» En författare säger: «Det är icke Religionen, det är Österrikiska öfvermakten, han bekämpar.» Sedan anställes betraktelser, huruvida det är troligt, att det Nordiska lejonet skulle sträcka sitt tåg till Italien, eller icke; om han eftersträfvade Romerska Rejsarekronan, o. s. v. —

Att en mängd manuskripten rörande Drottning *Christina* här finnes, är lätt förklarligt. Lofsångerna öfver hennes omvändelse, togo ingen ända, och icke mindre än 36 olika minnes-penningar, lära öfver hennes snille, fromhet och dygd, härstädes vara preglade. Likväl omtalas, efter *Monaldeschi*, *Pimentelli* o. s. v. en annan favorit, *Azolini*, hvilken väl ej blef RiksKansler, men Kardinal, till följd af hennes förord, och slutligen hennes arfving. Genom ett bref, befintligt i Corsinska biblioteket och författadt af Pater *Guemes*, Dominikaner-Ordens general och Drottningens biktfar, ådagaläggdes, att hon afsvor sina fäders tro tvenne år tidigare, än det i vår historia uppgifves. Det sednare datum är, som bekant d. 3 Nov. 1655, och stället Inspruck; hvaremot hon redan i Brüssel, i Sept. 1653, såsom ifrågavarande dokument omförmäler, gjort sin nya trosbekännelse, i närvaro af ErkeHertig *Leopold*, Grefve *Montecuculi*, *Pimentelli*, m. fl. — I stället för den långa inskrift, som nu finnes i S. Peter, hade hon på sin minnesvård endast önskat orden: «*Vixit Christina annos LXIII.*» — Såsom stiftare af Akademien *degli Arcadi*, kunde hon ej undgå blifva föremål för en oräknelig mängd sonetter af de vittra «herdarne.» Arkadierna samlas i en trögård*), hvarje ledamot antager ett grekiskt herde-namn, får ett eget poetiskt fält att odla, o. s. v. Det heter väl i statuterna, att endast skalden tillhöra detta samfund, men sednast blef, bland andra, jemväl Kejsar *Frans* vald till ledamot, utan att man hört, att högstdensamme egnat något af sin tid åt skaldekonsten. Hans Arkadiska namn är *Admet*.

Då

*) Ursprungligen. Nu hafva äfven de fått tak öfver hufvudet.

Då vi nu förflyttat oss från boksalarne och muséerna uti fria luften, till «Arkadien», gå vi från det dikta- de till det verkliga, det vill säga till de sommarpalats och lustgårdar, hvilka, inom staden och i dess granskap, utveckla söderns prakt och skönhet.

En Italiensk *Villa* är något, hvarom man i Norden ej kan göra sig ett fullständigt begrepp. Att likna den endast vid ett palats, omgifvit af en trädgård, är icke motsvarande förhållandet. Att jemföra dess anläggningar med en Engelsk park, eller konstgjord natur, visar ännu mindre dess beskaffenhet. För att således kunna föreställa sig dess egna och karakteriserande behag, då den Italienska Villan är hvad den bör vara, måste man tänka sig en yppig och harmonierande natur, vid hvilken konsten tillagt några drag, liksom i naturens egen mening, hvilken den ej hunnit utföra. Uti densamma äro, liksom blommor på ett friskt, vegeterande träd, inblandade några artistiska alster; vattfall, kaskader och grottor omvexla, liksom af naturen sjelf framkallade tempel och gudabilder tyckas tillhöra nejden. I Norden söker man att skapa en konstanläggning ofta i oländig mark, och kallar det trädgård *). I England skapar man en vildmark och kallar det park. Fransmännen ställer opp träd, häckar, buskar, såsom parad-klädda, väl disciplinerade soldater. Italienarn har gjort intetdera. Han har tagit sin yppiga natur, sådan den är, och sökt att försköna den, men endast såsom *natur* betraktad, ungefär som en älskare af vackra träd icke klipper det i runda eller fyrkantiga former (såsom

*) Hvad vi benämna trädgård kunde oftare kallas krydd-täppa.

i Frankrike, efter gamla stilen), icke låter det vara alldeles vildt, som i England, utan endast här och der aftager en vanprydande eller torr gren, befriar stammen från utvexter och, med ett ord, återställer naturens organiska skönhet. Det är denna *à-propos de l'art* (såsom Fransosen kallar det), som egentligen tillhör Italienarn. Hufvudföremålet för Italienarns lyx är en *Villa*. Han känner ej de depenser vi göra oss, genom hvad man kallar hålla stort hus, se dagligen folk, samla allt hvad som kan reta gomen från alla verldsändar, lysa med praktfulla ekipager, livrées, garderober o. s. v.; men han (i fordna tider likväl vida mer, än nu) har sökt att på ett ställe samla konstens alster och naturens rikedom, för att på en gång lefva med det närvarande och det förlutna. Om kärleken för det sköna behöfde något yttre motif, skulle man kunna säga, att intet för bildningen mera allmänt nyttigt sätt, att använda sina penningar, gifves. Dessa blifva, genom det tillfälle de gifva åt hvem som helst, att njuta af naturen och konsten, likasom allas egendom, och de blifva tillika ett arf, som mindre lätt förskingras, än hopade skatter. Detta användande af egodelar bidrar äfven, att fästa Italienarne mera vid deras egen jord och gör, att de högst sällan resa.

Villa Pamfili, Aldobrandini, Borghese, Albano, m. fl. lemna härpå bevis. Men vill man hafva en föreställning af den största, och så till sägande vidunderligaste anläggning i denna väg, som någonsin gifvits, må man besöka *Villa Adriana*. Den består väl endast af ruiner, och äfven af dessa lära, inom få år, knappt spåren återfinnas; men sådana lemningar nu visa sig, vittna de tydligen, att anläggarens afsigt varit att bilda snarare ett

åttonde underverk, än ett sommarpalats. Sallustius, Horatius och andra klagade öfver sin tids lyx i dylika anläggningar; men hvad man då sett, var blott en småsak, i jmförelse till den rikedom och prakt, Adrianus nedlade på sin *Tiburtina*. Hans afsigt var, att inom dess område förena afbilder af alla de byggnadskonstens och naturens skönheter, som han skådat under sina resor i Egypten och Grekland, eller i allmänhet allt, som väckt beundran af den dåvarande kända världens märkvärdiga anläggningar. Således skulle *Pæcile* i Athen (en portik, prydd med målningar), Egyptens *Canope* (Alexandrias åt Serapis byggda tempel), *Tempe* (Thessaliens skönaste dal), Athens *Prytaneum* och *Lyceum*, samt Platos *Academia*, sammanflyttas på ett ställe. Ja, sjelfva Elyseiska fälten och Avernens hålor skulle der finna sina motbilder. Ruinerna af denna *Villa*, skuggade af cypresser, olive-träd och myrten, likna lemningarne af en stad, och den mängd af marmor, statyer, mosaiker, basreliefs, m. m. som blifvit flyttade till muséerna i Rom, intyga dess fordna prakt. Nästan hvarje gräfning här har blifvit belönad med upptäckten af något antikt mästerverk. Att detaljera allt hvad den äger intressant för arkitekter och målare, skulle fordra ett särskildt verk, men de som vilja taga närmare kännedom deraf, hänvisa vi till *Ligorios* beskrifningar och *Piranesis* samt *Gondoins* gravyrer. Ehuru mycket ofullständiga, lemna de dock det bästa vittnesbörd derom, man äger. Om det är sant, att Adrianus härvid varit sin egen arkitekt, kan han ej frikallas från denna svaghet, Apollodorus tillägger honom, ehuru denne sednare alltför strängt bestraffades för sina anmärkningar af den kejsrerlige medtäflaren. Man

kan verkligen med en god konstnare säga, att slum-
pen tycks ha bestämt det helas anordnande, och att pla-
nen ser ut som en arkitekts ritningar, hvilka ett vind-
kast fört ifrån hans skrifbord omkring på golvet. Så-
som ett bevis på de gamles öfverträffliga mosaik, cite-
rar Ligorio ett mosaik-golf, föreställande en grön äng,
och ett annat öfverströdt med blomster, hvilka funnits i
Villa Adriana. Dess rika basreliefer och alfresco-mål-
ningar tros ha gifvit Rafaël första idén till hans förträff-
liga arabesker. Det samma säges om freskerne i Titi
ruiner. Den vackraste mosaik, vi någonsin sett, är äfven
från denna villa. Den föreställer en vas, ur hvilken fy-
ra dufvor dricka. Den är på mångfaldigt sätt kopierad
i målning, alabaster och mosaik. *Caracalla* beröfvade
denna tjugande och rika villa de fleste af dess prydnader,
och *Totila* fullbordade förstöringen. Hvad som dock ic-
ke kan härjas, är naturen, evigt ungdomlig och ny bland
ruinerna. En mängd vandrares namn äro tecknade här,
bland hvilka vi anmärkte *Suchet* och *Fr. Burdett*,
samt af Svenskar *Sundwall* och *F. Ridderstolpe*.

Då vi nämnt konstarten Mosaik, begagna vi denna
anledning, att tillägga, det de föreställningar, man i
allmänhet gör sig om densamma, äro föga enliga med
verkliga förhållandet.

Man har ansett mosaiken såsom en afart af målare-
konsten, hvilken föga förtjenade att uppmuntras. Då
vi här i början funno hela bodar fulla af dylika konst-
arbeten, ansågo vi dem på sin höjd vara anmärkningsvärda
såsom kuriositeter, användbara såsom vackra fruntimmers-
smycken, eller påminnande, liksom silhouetten, i en ofull-
komlig kopia, om intressantare föremål; med ett ord, af
samma värde i den bildade konsten, som charader, logo-

grifer, och dylikt, i litteraturen. Men en enda blick på den gigantiska mosaiken i S:t Peters kyrka, föreställande Rafaëls transfiguration, gaf oss ej allenast ett högre begrepp om sjelfva konsten, men äfven idén om dess företräde framför många andra, och om en dess egenskap, som den ensam äger. Den utgör neml. det enda sätt, sedan alfresco-målningarne nu mera öfvergifvits, att bevara stora konstnärers snilleverk från den förgängelse och förstöring, de ej kunnat undgå, sedan de endast anförtro dem åt väfven, i stället att, som en del äldre, måla på koppar eller hårdt träd. Michel Angelo föraktade oljefärgsmålningar på väf, och ansåg deremot fresco-målningen lika varaktig med det tempel, hvars murar den skulle pryda. När man besinnar, för hvilka förstöringsvådor den dyrbaraste oljefärgstaffla är utsatt, såsom genom flyttningar, stök och dam i bebodda rum, der de äfven oftare blottställas för elden och för tusende olägenheter, hvilka en fresco-målning ej har att befara, är man nästan färdig att sörja den nyare uppfinningen af olje-målning. Den har äfven ökat antalet af dåliga målare, likasom boktryckeri-konsten ökat mängden af usla författare. En tafel, som hunnit två till trehundra års ålder, är nu stundom oigenkännelig, under det fresco-målningarne i Pompeji och Herculaneum, efter 2000 års förlopp, äga hela deras första friskhet. Det är från en sådan total förgängelse af det moderna måleriets mästerverk, som mosaiken i sednaste tider kan bevara. Om den ej förmår återge originalets hela skönhet, bevarar den dock tanken, kompositionens beskaffenhet, målnings-sättet och det mesta, som karakteriserar artisten. Om de gamle användt denna konst, att kopiera *Apelles'* och *Xeuxis'* mästerstycken, hade vi

kanske ägt något begrepp om dessa konstnärers rätta värde, af hvilka nu föga mer än namnen återstå.

Men vi återvända till den lefvande naturen, och föra läsaren till en början under Pinierna vid *Villa Pamfili*, de skönaste i Rom och kanske någonstädes på jorden. Läsaren känner måhända icke detta trädslag. Dess egen prakt och fågring är väl icke jämförlig med t. ex. lagrarne i *Villa Borghese*, eller ens med ekens hos oss. Det är egentligen dess *skugga*, som utmärker den framför alla andra. Då vi här begagna ordet «skugga», sker det i brist af något bättre. *Denna* kastar nemligen intet dunkel öfver fältet; den ligger endast såsom ett flor mellan oss och himlen, hvilken alldrig är skynd för oss midt uti en skog af pinier. Man ser den öfverallt genom träden, och tycker sig vandra såsom bland en skyhög kolonnad, öfvertäckt med ett lätt gas. En solgång skådad från någon af Roms kullar under skygd af en pinie-skog, är något af det mest poetiska man kan tänka sig. De vördnadsbjudande fornlemningarne, trädgårdarnas dunkla massor, vattusprängens susning och den brokiga taflan af tusendets palats, allt detta öfvergjutet af en purpur-ström, som i ett ögonblick lemnar rum för natten (ty uti Italien är skymningen mycket kort), bildar en af de herrligaste taflor, som *Claude* eller *Fahlerantz* knappt kunna uppnå.

Den idylliska natur-målaren *Matthisson* kallar trädgården vid *Villa Borghese* "ein Zauberhain," och med rätta. Han förälskade sig der uti en staty af *Agrippina* (Germanici gemål) och förtrodde, såsom han säger, denna oskyldiga kärleks-roman åt sin vän, målaren *Erdmann Hummel*, hvilken aftecknade och förärade den blygsam-

ma älskaren en bild af föremålet för hans låga. — Lockande skimrar der borta *Villa Albano*, den praktfullaste näst *Borghese*, och hvars slott säges varit förebild till det nya vid *Haga*, sådant det af *Gustaf III* och *Desprès* tillämnades. Ifrån taket har man en gudaskön utsigt öfver den kringliggande nejden, med *Tivoli*, *Frascati* och *Albano*, samt i förgrunden, eller mot aftonsidan, Rom. Samlingarne äro rika och ordnade af *Winckelmann*. Trädgården i *le Notre's* stil. — Ifrån *Villa Aldobrandini* har man en nästan lika herrlig utsigt. Ett löjligt skådespel företer sig uti ett af rummen, der man ser uppförd en Parnass, på hvilken befinna sig Apollo med alla Muserna, hvilka utföra en koncert, verkställd genom ett bakom befintligt positif. Och detta i konsternas fosterland! — Denna *Villa* är synnerligen berömd för sina vattusprång. Man ser midt emot slottet ett högt fall, i flera silfver-kaskader, under skuggan af murgrön och myrten. Vid ett gifvet tecken uppbrusar vattnet äfven nedifrån med ett dån, likt det af *la Girandola*; Tritonen blåser i sitt horn; lejonen på gården frusta vattenströmmar, och mot palatset skjuta tusental strålar ut ur marken. — Vid *Villa Conti* är äfven ett skönt vattenfall, dock mindre rikt och förvånande, än *Aldobrandinis*. Såsom en egen idé kan här anmärkas den stjerna, hvilken är anbragt till prydnad på Atlas glob, och som skjuter sina silfverstrålar åt alla sidor, midt bland de andra strömmarne. — Uti den blygsamma *Villa Nella* bodde *Rafaël* med sin *Fornarina*, och har förevigat murarne i ett litet kabinett med trenne målningar. — Cicero nen ropar, att ännu femtio viller för oss återstå att skåda; men stunden för vår afresa nalkas, och vi hafva ännu ej besökt *Horatii Tibur*, *Neptuni-gröttan*, *Tassos* graf,

ej haft tid att kasta på papperet några drag af det stora folk-lifvet, midt bland lemningarne af det gamla Rom.

En vacker vårmorgon begåfvo vi oss till *Tivoli*, hvilken stad, som bekant, ursprungligen är fyra eller fem sekler äldre, än sjelfva Rom, och i Republikens första tider var ömsom dess bundsförvant, ömsom dess fiende, tilldess den omsider kufvades. Man följer *Via Tiburtina*, hvilken väg vår vän *Horatius* säkerligen ofta gått, då han begaf sig ut till *Mæcenus*. Flera sköna fornminnen fästa läsarens uppmärksamhet. Här var *Reguli* villa belägen. Naturforskaren besöker med intresse *il Lago di Tartari*, som försténar de vexter, hvilka vattnas af dess bölja. — Nu reser man öfver *Pontedella Solfatara*, hvarunder en svafvelblandad, blå och varm flod forssar ned från *Lago Solfureo* (fordom under namn af *Aquæ Albule* särdeles beryktade). På ytan af det svafvelblandade vattnet uti sistnämnde insjö simma små sjelfdanade öar: *isole natante*. Det har trots, att det bekanta templet åt Faun, som gaf Orakel-svar och ofta rådfrågades af Sabinerna, varit här beläget, ty man vandrar nu in i det Sabinska landet.

Sedan man besett den tidstrotsande minnesvärd, som är upprest vid vägen åt den för medborgerliga förtjenster aktade ätten *Plauzia*, anländer man till *Adriani* af oss redan omnämnda Villa. Afståndet från dess ruiner till *Tivoli* är obetydligt, ett par små Italienska mil, eller omkring en tredjedels svensk. Vägen går backe oppför, genom en liten olive-skog. Sallustius hade sin villa strax utanför stadsporten. Ankommen till *Tibur*, som vår gode *Horatius* kallar ömsom *supinum*, ömsom *udum* (af Anio-flodens bölja), skyndar man genast till Neptuni-grottan. General *Miulli* har låtit anlägga en väg ned till djupet. Ofvanför branten sväfvar Vesta's tem-

pel — i vårt tycke det skönaste vi sett — och genom grottan framstörtar *Anio*-floden, ur flere öppningar, med ett våld, att hela hvalfvet fylles af skum, stoft och dån. Man ser regnbågen under sina fötter och midtemot skimrar ett klart vattenfall. Med skäl kan äfven Vestas tempelbyggnad kallas *domus albunæ resonantis*. Strax bredvid till höger ligger Siren-grottan, så benämnd af den osäkra väg som leder dit. Om en natur-scen skall väcka en poetisk sinnesstämning, är det visst anblicken af Neptuni-grottan.

Vi funno de beställda *sommarü* *) vid uppgången från hålan och fortsatte, sålunda beridna, vägen utmed *Anio*-floden, till *Cascatellerna*. Nu visar Ciceronen belägenheten af *Catulli*, *Mæcenas'* och *Horatii* villa. Rummet af den sistnämndes hus är nu upptaget af klostret *S. Antonio*. Vi veta, att skaldens egentliga landtgård låg på *Sabinska* landet, vid berget *Lucretile*, der han sade sig

Satis beatus unicus Sabinis,

och der den *Blandusiska* källans mer än kristall-klara våg, «*splendidior vitro*», språksam hoppade öfver stenarne:

satis unde loquaces

Lymphæ desiliunt —

Läsaren må ursäkta de onödiga citationerna, men om han varit vid *Tivoli*, eller kommer dit, skall han finna en rad af *Horatius*, återkallad i minnet, göra samma verkan, som några takter af en älsklings-melodi, hvilka på en gång i minnet återväcka hela hans ungdom. Vi sade då, att ehuru ynglinga-skaldens rätt landtliga hem varit i *Sabinum*, hindrade detta honom ej, att äga

*) *Mul-åsnor*.

en boning i granskapet med sin vän och gynnare *Mæce-*
nas, och vi antaga på god tro detta, helst vi gerna unna
honom ett litet lustställe här vid *Tivoli*.

Dalen vid *Anio*, med berg och vattfall, bilda en
Schweitzisk utsigt i Italien. — Cascatellerna utgöras af
de fall, som *Anio*-floden, eller *Teveronen* gör utför höj-
den af *Mæce*nas villa. Den högsta af dessa kaskader är
den, som framtränger under sjelfva arkaderna af *Mæce-*
nas praktfulla boning. Af densamma återstå ännu bety-
dande ruiner. Vi funno anblicken af Cascatellerna min-
dre hänförande, än den af *Neptuni*-grottan. Andra tyc-
ka tvertom. Deras poetiska bölja drifver nu ett jernverk,
tillhörigt *Lucien Bonaparte*, hvilken jemväl är ägare af
*Mæce*nas villa. — Man kan verkställa besöket vid *Tivoli*
på en dag, men man gör bättre, att dertill använda tven-
ne, samt ligga öfver uti *l'Albergo della Sibilla*, hvari-
från man har en herrlig utsigt. Till fots kan man taga
hemvägen öfver *Frascati* och *Albano*. — Icke långt från
Tivoli ligger, på en höjd, *Villa d'Este*, der *Ariosto*
diktat många af sina herrliga sånger. Denna anläggning
har varit ytterst praktfull, men finnes nu i stort för-
fall och är blottad på alla märkvärdigheter.

På återresan togo vi vägen öfver *Capitolinska* ber-
get. Öfver gruset af *Cesarernas* palats ligger nu *Orti*
Farnesiani, egenteligen några kryddland. De så kalla-
de *Bagni di Livia* förete tvenne *Camerette*, uti hvilka
målningen och i synnerhet förgyllningen är till och med
bättre bibehållen, än i *Titi* thermer. Den utgöres af ara-
besker, särdeles fint utförda. Vi gingo derifrån ned i de
bekanta *Mamertinska* fängelserna, der *Jugurtha* led hun-
ger-döden, der *Cicero* lät aflifva *Catilinas* sammansvurna
och der, enligt legenden, äfven *S. Peter* varit inspär-

rad. Vidskepelsen, som blandar sig i allt, har äfven upptäckt det hål, som finnes i muren efter Apostelns hufvud, då han fick örfiln af fångvaktaren. Någon har i anledning deraf frågat, hvad man i sådant fall mest skulle beundra, styrkan af den arm, som gaf örfiln, eller hufvudet, som höll. Den här befintliga källa, utsprungen från roten af Tarpejiska klippan, berättas hafva framkallats af Aposteln, då han skulle döpa fångvaktaren och ännu 40 personer, men ej hade vatten till hands. Hos *Propertius* läser man eljest långt förut, att en källa vattnade rötterna af de träd, som beskuggade Tarpejiska klippan.

Då man vill besöka *Frascati*, begifver man sig ut genom *Porta S. Giovanni*, densamma, genom hvilken *Totila* ryckte in i Rom. Efter ungefär en half mils färd delar sig vägen åt tvenne olika håll. Den till höger för till *Albano* och vidare till Neapel. På *Frascati*-vägen omgifves man af moderna viller, samt af fornlemningar. Bland de sednare göra *gli Aquedotte' dell' Aqua Claudia*, klädda i murgrön, en herrlig effekt. Sjelfva *Frascati*, en liten stad med några tusen innevånare, ligger till en del på gruset af det fordna *Tusculum*, flere sekler äldre i häfderna, än Rom, med en befästning, som länge ansågs ointaglig och utgjorde en tillflykt för *Tarquinius Superbus*, efter hans fördrifvande. Här hade *Lucullus*, *Cato*, *Brutus* och *Cicero* sina landtställen. Den sednare har, som bekant, förevigat namnet af sitt *Tusculanum*, genom de här författade skrifter, hvilka derefter uppkallats. Utsigterna från de närbelägna *Villa Conti* och *Rufnella*, som framlägga taflan af hela *Campagna Romana* och hafvet på afstånd, äro obeskrifligt sköna. *Ciceros Tusculanum*, hvaraf några lemningar finnas, ligger på områ-

det af *Villa Rufinella*, nu tillhörigt Prins *Lucien Bonaparte*. Det var härifrån Morlucchis röfvare-band ville bortföra Prinsen, då den arma Franska målaren togs af misstag, hvilken händelse icke längesedan gjort en stående artikel i alla Franska och Tyska tidningar. Uti den hithörande kyrkan har *Lucien* låtit uppföra minnesvårdar öfver sin första maka, samt öfver sin fader, *Carlo Buonaparte*, hvilken dog endast 56 år gammal. Det sistnämnda monumentet är ganska vackert.

Hvem skulle kunna lemna Rom, utan att helsa *Tassos* enkla, af mängden obesökta graf? — Det befriade Jerusalems sångare hvilar uti den lilla klosterkyrkan *S. Onofrio*. Öfvanföre trädgården, på en kulle, står en ek, under hvilken han plögade hvila, och der han äfven lærer sutit några ögonblick dagen före sin tillämnade kröning på *Capitolium*, hvilken, som bekant, var hans dödsdag. En rad af cypresser pryda terrassen, från hvilken man har en tjusande utsigt öfver Rom. På en liten sten i golfvet uti klosterkyrkan läses:

Torquati Tassi
ossa hic jacent.

Hoc ne nescius esset hospes

Fratres hujus ecclesie posuerunt.

Denna inskrift, samt den som General *Mioli* låtit uppsätta öfver en kammare uti S:t Annas hospital i *Ferrara*, af följande lydelse:

«*Rispettate, O Posterì, la celebrità di questa stanza, dove Torquato Tasso infermo più di tristezza che delirio, ritenuto durò anni VII mesi II, scrisse verse e prose, e fu rimesso in libertà ad istanza della città di Bergamo.*»

äro de enda offentliga minnen vi känne af denna lika ryktbara, som olyckliga skald. Det drag af hans lefnad, som vårt århundrades sångar-kung förevigat, och som allmänneligen antages såsom grunder för alla hans missöden — hans kärlek till Prinsessan *Leonora af Este*, — är efter all sannolikhet sjelf en dikt. Hennes ålder (ungefär tie år äldre än Tasso) och ställning i samhället gjorde henne endast till föremål för skaldens vördnad. Deremot var *Leonora*, om vi få tro hans historieskrifvare *Serati*, sjelf förtrogen af hans låga för den sköna *Lucretia Bendidio*, hvilken äfven räknade författaren af den intagande idyllen *Pastor Fido* bland sina tillbedjare, och hon torde likaledes hafva framkallat Tasso's *Amin-ta*. I händelse ett ömmare förhållande emellan Tasso och hans beskyddarinna ägt rum, hade väl åtminstone hennes död framkallat några toner af hans Iyra.

Då man läser hans lefverne, finner man en märklig likhet emellan hans lynne och Rousseau's, äfven oupphörligt olycklig och sjelf i allmänhet sina lidandens upphof. En djup melankoli, en sjuklig retlighet i lynnet, fruktan för fiender, som till större delen icke funnos, samt misstanke emot egna vänner, förbittrade bådass lefnad och påskyndade beklagligen deras död. Ett eget drag hos Tasso är den farhåga, han så ofta röjde, att förlora manuskriptet till sin episka dikt, och besynnerligt förekommer, att Alfons ej ville lemna honom det, då han skulle resa, om sådant ej skedde för att quahålla honom. Alfons hade lofvat lemna manuskriptet till Cardinal Albini, men ej till Tasso sjelf. Denna obehagliga känsla hos skalden, att hans snille skulle tyckas en annans slaf, vållade troligen hans hemliga flykt till Rom, der han blef ännu oroligare öfver sitt arbetes öde och

återvände till Ferrara, men blef ej vidare emottagen af Alfons och af Prinscessorna, hvilket djupt bedröfvade honom. En uti Venedig, efter en felaktig afskrift och utan författarens tillstånd utgifven upplaga af hans befriade Jerusalem, hvilken sedan på flere ställen uti Italien aftrycktes, samt *Salviatis* och *Rossis* sönderslitande kritiker, bragte ännu mer nedslagenhet och förvirring i hans sinnen, ty en hög grad af sjelfkänsla tyckes tillhört hans karakter och *Serasi* berättar derom bland annat följande anekdot: «Monsignor *da Nore* frågade honom, hvilken författare vore störst. Bland våra skalder, svarade poëten, har *Ariosto* andra rummet. «Och hvem har det första», fortfor N. — Då smålog Tasso och vände honom ryggen, liksom ville han låta förstå, att han behöll det för sig sjelf.»

Anmärkningsvärdt må synas, att samtida historieskrifvare icke äro ense, hvarken om beskaffenheten af hans fängelse eller om anledningen dertill. *Manzo*, hans vän och biograf, utreder ej frågan, och bland en mängd Ferraresiska häfdatecknare nämner blott en, att Tasso varit fängslad, och denna uppger ett så löjligt skäl, att det svårligen lärers kunna antagas *). *Tiraboschi* — hvars litterär-historia, i förbigående sagdt, torde sakna sin like i hvad land, som helst — tror, att skaldens inneslutande i hospitalet ägt sin grund i omsorgen för hans helsa och anseende, hvilket ej borde äfventyras under hans sinnessjukdom, men att detta förfarande snarare förvärrat, än gagnat Tassos tillstånd, emedan han nu trodde sig inspärrad i ett fängelse. Hundrade år sedan har man, såsom orsak till hans fångenskap, diktat

*) *Faustini*, som säger: «*Il Duca Alfonso II il fece rinchiudere per curarlo di una fistola che lo travagliava.*»

anekdoten om en kyss, som han skulle gifvit prinsessan *Leonora*; men *Serasi* säger, att han ej förstår, huru man gjort sig mödan uppspinna så mycket fabler härom, då det är bekant, att *Tasso* fängslades icke för det han en gång dragit svärdet, men emedan han under anfall af missnöje yttrat de förgripligaste saker om prinsarne *Este*, med all deras omgifning, samt i stället att straffas som högförrädare, inspärrades såsom vanvetting i *S:t Annas hospital*.

En resande, som tagit noga kännedom af Bibliotheket i *Ferrara*, har der funnit, — jemte de dyrbara autograferna af *Ariosto's Orlando* samt *Guarinis Pastor Fido* — äfven *Tasso's* egen handskrift af hans odödliga Epos, källan till hans glädje, hans sorg och hans ära. En annan handskrifven bok af *Tasso* innehåller hans poëmer, tillagnade «Prinsessorna af Ferrara.» Der finnas äfven flere bref af honom, samt hans testamente, egenhändigt uppsatt, då han skulle resa till Frankrike. Uti detsamma anmodar han *Ercole Rondinelli*, att taga vara på hans qvarlåtenskap, samt först och främst «samla hans *Sonetti Amorosi, e Madrigali*, och utgifva dem. Andra tillfällighets-dikter, «*o Amorosi, o in altra materia*,» skulle deremot begravas med honom, undantagande endast den, som begynner «*Hor che l'aura mia dolee alterne spira*.» Dernäst skulle äfven de sex sista sångerna af hans «*Jerusalem*» (eller *Gottifredo*, som han här benämner det), jemte de stanzer af de två första, som ansågos «minst dåliga», tryckas. Redaktionen öfverlemnar han åt tre bland sina vänner, hvaribland den ofvannämnde skalden *Guarini*, med den föreskrift, att «de må utesluta och afkorta utan barmhertighet allt hvad de anse mindre godt eller öfverflödigt, men vara

försigtigare med tillägg eller förändringar.» Här-
af vill synas, att han sjelf bedömde sig (hvilket äfven
är förhållandet) framför allt utmärkt versifikatör, då han
hellre medgaf uteslutandet af hela episoder, än rättelser
i en vers. Hvad han ägde af penningar och annan quar-
lätenskap, som dertill kunde förvandlas, skulle använ-
das till ett monument öfver hans fader (hvars namn han
skrifver *Bernardo taxo*), och om några hinder för min-
nesvårdens uppresande mötte, skulle man vända sig till
«*l'Eccellentissima Madama Leonora*» (förmodligen Prin-
sessan), » *la qual confido che p'amor mio gliene sarà
liberale.*» Underskriften är: *Io torq*

tasso scrissi.

Vi gingo nu, att taga afsked af de ställen, som va-
rit de käraste föremålen för våra vandringar i denna
stad; ty i Rom lär man sig att älska ruiner mer än
menniskor, och i antikens grafvar samla sig de skaror
af fremlingar, som i andra hufvudstäder fylla sällskaps-
salarna. Läsaren småler, om vi skulle säga, att «det
käns i Rom ungefär som i Upsala.» Stillheten, den åt de
Gamles studium vända hågen, fornminnena sammansmäl-
tande med ungdomens minnen, och nöjet, att efter en
slutad dag, med några bekanta, samtala om de ämnen
för forskning och begrundning, man under dagen före-
haft — allt detta påminte oss, under vårt vistande i
Rom, mera vår Upsala-tid, än något annat. Under de
fyra månader vi tillbragt här, hafva vi varit ungefär li-
ka många gånger i större sällskap, och detta mest för
att kunna säga, att vi varit der, samt äga någon före-
ställning om utseendet af Roms salonger. De af frem-

lin-

lingar mest besökta samlingsställen för *le beau monde* äro Hertiginnans af *Devonshire* soirées och Prins Borg-hese's, samt Banquieren Hertigen af B***s baler. Hertiginnan af D. är en utmärkt beskyddarinna af konst- och vetenskaper. Man har, bland annat, en genom hennes försorg utgifven praktfull *Virgilius*, samt en dyrbar upplaga af Horatii resa till Brundisium, der alla af skalden omnämnda ställen äro aftecknade sådane de ansetts vara i hans tid, och sådane de nu äro. Hos den ofvannämnde Banquier-Hertigen ser man Canovas kolossala grupp «Herkules och Lykas.» Den är vid dessa fester ypperligt belyst med ljus-massor, fördelade efter konstnärrens egen föreskrift. Omgifvande speglar lemna åskådaren tillfälle att se gruppen från olika synpunkter, på samma gång*). — De skönaste fruntimmer i det närvarande Rom, Fruarne *Dodwell*, *Martinetti* och *Bonacorsi*, utgöra de lefvande prydnaderna af dessa fester, der man äfven ofta träffar utmärkta personer från alla land, som dragit sig tillbaka från den politiska världen och i Rom sökt en lugn fristad för sina återstående dagar. Vi sågo en aften en man, som ägde ett ganska tarfligt, men ännu mer olyckligt utseende. Han hade varit Konung och kallades då *Ludvig Napoleon*. I Rom är an-

*) Såsom ett drag af fortfarande vidskepelse äfven hos den högsta klassen af nuvarande Romare, kan nämnas, att besagde Hertig, till följe af en syn, byggt en kyrka. I sitt nya palats vågar han ej sjelf ligga, ty man har spått honom, att han skulle dö första natten han låg der. Han plägar säga: "Min ena son är ett nöt, som älskar taflor och statyer. Jag skall gifva honom två Hertigdömen och tre millioner. Den andra brås på mig. Jag skall gifva honom min firma, han skall bli den rikaste man uti Italien, och om han är klok, gör han sin son till Påfve."

blicken af en sådan, som det heter, fallen storhet, intet ovanligt, och vi sågo en afton på spektaklet icke mindre än fyra f. d. konungar. Äfven den beryktade «Fredsfursten» tyckes här vilja sluta sina dagar.

Den Romerska Adeln lefver i allmänhet indraget och stilla. De stora familjerna hafva slott — intet bord — mycket betjening och lysande Viller. De åka opp och ned på *Corso*, och låta sina herrliga trädgårdar stå tomma. För fremlingar, som vistas längre här och kunna deltaga i sällskaps-lifvet, lemna *Converzationi* — supéer utan mat — tillfälle till ett bildande sällskaps-nöje. Vårt behof af mat, för att hafva roligt och vara artiga, utgör föremål för deras skämt; men de hålla sjelfva till godo, om man bjuder dem. En lumpen plägsed i Nordiska samquäm, det af kortpengar, ha vi här icke sett. Deremot infinner sig hos en resande, som gjort besök i något hus, följande morgonen en betjentskara, som önskar honom vara välkommen, d. v. s. önskar dricks-pengar. Sjelfva Påfvens hus gör härifrån intet undantag och dagen efter, sedan vi varit Hans Helighet föreställde, kom en hel rad betjenter, som kallade sig hans *Famiglia*. Vi trodde oss först hafva orätt fattat uttrycket, och frågade om; hvarpå anföraren svarade: *Si Signor, tutta la famiglia della Sua Santità, tutta la famiglia Sua.* Vi hade således det oväntade nöjet, att få gifva drickspengar åt «Påfvens familj.»

Det sämre folket håller vanligen på gatan sina måltider, af hvad det sjelf tillagar der. De enda, som man ej ser äta på gatan, äro tiggarne. De hafva dertill för mycket beräkning, och om de spisa ute, sker det helst på tider, då bättre folk, d. v. s. allmosegifvarne, ej äro ute. Tiggarne utgöra en stat i staten, med arf — af ett

gathörn eller en trappsten vid en kyrka, der inkomsten af de förbigående kan vara mer eller mindre god — samt med ordning, stadgar och noga iakttagna föreskrifter sins emellan. Man skulle kunna kalla tiggeriet uti Italien konstitutionellt, ty det är fritt, sjelfständigt och endast begränsadt af sjelfvalda lagar. Också behöfver man blott se på en Romare af lägsta klassen, så tager han genast af sig hatten och begär en almosa. En af våra bekanta hade med en sådan man ett karakteristiskt uppträde. Vår landsman hade satt sig ned i en *Osteria*, för att spisa. Genast inträder en man, som, utan att vara torftigt klädd, räcker fram handen och tigger några bajochi. Vår landsman skakade på hufvudet, till nekande svar; hvarpå Romaren, som om intet händt, sätter sig ned bredvid honom, requirerar sin måltid, samt en flaska vin, och bjuder deraf helt vänligen bords-kamraten, under det de samtala, som gamla bekanta, i hvarjehanda ämnen och slutligen taga hvarann i hand till afsked. Man skulle kunna anse det som en ironi, att blifva trakterad af en betlare, hvilken man vägrat en almosa, men hos Italienaren var det utan *arrière-pensée*. Att tigga var för honom både rättighet och vana, och sedan han fullgjort detta åliggande, inträdde han som medborgare i vanliga sällskaps-förhållanden.

La Carità Romana — ej mer så poëtisk, som fordom — ger utan urskillning och underhåller på detta sätt ej blott tiggarna, men ännu mer tiggeriet. Inrättningen af tiggars-ordnar bevisar äfven, huru djupt denna vansed ligger i folkets och i samhälls-ordningens lynne. Den lättja, hvartill folket dömmes under oräkneliga helgedagar, befordrar äfven det gränslösa betlandet. Un-

der Romerska väldets mest lysande dagar föddes ju själva det Romerska folket i lättja. Hvad under då, om äfven nu, såsom *Montaigne* säger: *Chacun prend sa part de l'oisiveté ecclésiastique?*

Näst Religionen och konsterna gifves det intet, hvar öfver man uti Italien har så ofta anledning att anställa betraktelser, som öfver lättjan och tiggeriet —, laster hvilka såsom vi tillförene sökt antyda, äro omöjliga att utrota under denna sol *). En tredje kan tilläggas: «Sjelfhämnden.» Till hvad vi redan nämnt i dessa ämnen, lägga vi blott följande. Då man här ser den allmänna sysslolösheten, bör man ej glömma, att de gamle Romare öfverlemnade arbetet åt slafvar. Ännu blir ingen Romare gerna handverkare. Det är endast jordbruket han, lika med sina fäder, anser tillständigt en fri man. Mindre arbetades väl äfven i Norden, om ej nöden tvang oss dertill, och sysselsättningen, ifrån att hafva varit behof, blir en vana och ett nöje. Italienarn anser arbetet för ett ondt; vi för ett godt. Då han verkar, kommer han ur ett bättre (hvilan) i ett sämre (mödan); vi ur ett sämre (nöden) i ett bättre (tillvarons möjlighet). Nordbon tänker och arbetar; Söderlänningen hvilar och njuter. Fattigdomen är för oss förfärlig: den åtföljes af hunger, sjukdomar, förtviflan. I södern äger den intet förskräckande. Den fattigaste Lazarone, som, i skuggan af ett träd eller en portik, äter sin orange, eller dricker sitt glas vatten med is (och dessa njutningar felas honom sällan), har lika mycket glädje af den natur, som omger honom, den luft han andas, de konstens mästerverk, hvilkas beskådande alltid är för honom tillgängligt, och

*) Jfr. 2 Delen, pag. 289.

den musik som möter honom snart sagdt hvar han går, som vore han den rikaste man i sitt land. Folkfesterna omvexla dagligen: der får han deltaga med alla andra i dans, sång och lekar. På gatan deklamerar en föreläsare för honom Tassos och Ariostos sånger, eller Polichinell slår opp sin theater och roar honom med sina upptåg, eller lindansare, konstmakare och charlataner af alla slag anställa konstöfningar för hans räkning, så väl som för alla andras, hvilka befinna sig på gatan. Äger han händelsevis en fyrk öfver dagens behof, så offrar han den på den vandrande konstnärens altare; hvarom ej, är han lika välkommen gratis bland åskådarne. Sålunda lefver han, utan hus och hem, pengar eller kläder, glad och sorglös sin dag, obekymrad för morgondagen, och skulle, emot vanligheten, någon tid af större eller allmännare nöd inträffa, så vet han på förhand, att Regeringen och presterne skola afhjelpa detta, så kärt dem är, att icke hafva 40,000 Lazaroner i uppror. Vi hafva här, såsom symbol af det Italienska tiggarlifvet, valt en Lazarone, emedan han anses såsom prototyp af alla världens betlare, och vi fråga, om en sådan medlem af den lägsta och rääaste folk-klassen uti Italien, då han med en timmas arbete, genom bärande af en liten börda eller dylikt, samt derjemte medelst almosor kan förtjena nog för dagens behof, och föra ett så gladt och sorgglöst lif, — om han, säga vi, kan äga särdeles anledningar, att önska någon förändring i sin lott? — Förhållandet med hans gelikar i det öfriga Italien är mer eller mindre detsamma. De bedja, klaga och jemra sig för hvarje förbigående med en mimik, som skulle hedra de största skådespelare; de drapera de utsöktaste trasor med artistisk beräkning och pådikta sig sjukdomar och olyckor,

som den mest poetiska fantasi knappt kan uppfinna; men allt detta bör man i allmänhet antaga såsom ett bevis, att äfven *de* tillhöra konsternas hemland. Vägra dem blott en gåfva, så skratta de föremålet för deras böner i ansigtet, säga ett infälle, göra en gambad och visa sig, hvad de oftast äro, det bekymmerslösaste, sjelfsvåldigaste och lustigaste följe. Sällan anropa de på offentliga ställen (tiggeri i husen är uti Italien okänt) sina egna landsmäns medlidande. Om dessa, till följd af religiös känsla eller efter något gjordt löfte att öfva barmhertighet, för dagen vilja gifva, göra de sådant oombedde. Det är enkannerligen fremlingar som ansätas af tigger-hoparne, och dessa sednare äga icke allenast en säker blick, att genast upptäcka utländningen, men de se jemväl huru pass nykomling han kan vara, i hvad skala de böra för honom uppstämman tonen och klagovisorerna, samt huru länge han bör förföljas. Äger en resande den erfarenhet, att ej med en blick eller med något uttryck låta märka det han hört eller sett den stormande skaran, så blir han snart fri för den fara, som hotar hans örhinnor, hans tålmod och hans kassa; men betraktar han denna brokiga, bedjande och gråtande omgifning, eller öppnar munnen för att svara, vore det blott, att han intet vill gifva, så kan han vara viss att föra detta sällskap med sig halfva dagen, hvarthän han också må vända sina steg.

Vi nämnde, näst lättjan och tiggeriet (ty vidskepsen tillhör alla land), sjelf bämnden såsom ett karaktäristiskt drag hos detta folk, liksom allmänneligen uti Södern. Hur kan det annat vara? — Det låter besynnerligt, men är dock sant, att ett mord härstädes står under fyrdubbelt skygd, af Folkkrätten (*Asylum*), Ryrkans

rätt, lagarnes glömska, och det allmänna deltagandet för mördaren. En stor herre som kan förtrycka, och en fattig medborgare som kan hämnas sig, spela — tycker man — endast lika spel. Lägg hertill det Söderländska blodet, och man skall förundra sig, att dolkstyngen ej falla oftare. En Italienare, som i vissa fall ej hämnar sig, genom ett mord, skulle för sina landsmän synas lika föraktlig, som en Fransman, hvilken ohämnadt tål en örfil. Italienaren känner djupt, äfven för andras räkning, och då han hört begången en nedrighet, säger han: *l'ho legato al dito* («jag har bundit det vid mitt finger») d. v. s. jag skall komma ihåg det, för att i sinom tid kräfvat hämnd. I Frankrike (säger en Fransman sjelf) *dès qu'on a expliqué avec esprit le pourquoi d'une bassesse, elle est oubliée!* — Emedlertid har stiletterns bruk mer och mer aftagit och under de fyra månader, vi nu vistats här, hafva vi blott hört omtalas ett *) sådant drag af sjelfhämnd, då en handverkare-lärling stötte ned en förnäm herre, som förfört hans fästmö. *Era giusto* — sade folket och mördaren undkom **). Förgiftningar — för hvilket Italien fordom varit så beryktadt — hör man ännu mindre omtalas, och det tycks, såsom vore denna konst på vägen att dö ut ***).

*) Den i allmänhet tillförlitliga Resebeskrifvaren Meyer berättar i sina *„Darstellungen,“* att efter en folkfest hemfördes 180 personer, sårade af dolkstygn, utom alla på stället döda. Detta var för 30 år sedan. Antingen är uppgiften öfverdrifven, eller hafva sederna mycket förändrat sig.

***) Quinfolkens yttrande, då han blef upptäckt, är karakteristiskt: *„Poverino, ha amazzato un uomo“* (stackars liten, han har slagit ihjel en karl).

****) Se här, såsom kuriositet och till tjänst för någon modern dram-författare, förteckning på några giftarter, hvilkas tillverknings-sätt dock nu är förloradt. Prins *Savelli* hade en

Questa gente e l'unica del mondo per il maneggio dell'uomo, sade en gång en snillrik Italianare om sina Romerska landsmän. Deras fintlighet, öfvade omdömesförmåga och stora människokänedom, tillkomne under ett, man kan säga, verkligan «offentligt lif» för alla, ifrån vaggan till grafven, befordras till icke ringa del af det styrelse-sätt, som gör folket i hvarje ögonblick beroende af de maktägande. För att skydda sitt, under hvad vändning de allmänna angelägenheterna må taga, behöfver Romaren «protektion», och det gifves föga någon, som ej känner, huru han, i en välfärds-fråga, skall taga sin öfverhet, sina prester, domare, o. s. v. Hvad som sålunda förlamar Nationen i massa, ger en särskild spänning åt den enskilde, att bevaka, förkofra, försvara sitt. Enväldet och de detsamma åtföljande åtgärder, yttra sig ej på samma sätt i alla stater. I de flesta gör Adeln, eller penninge-aristokratien,

liten nyckel, genom hvilken han kunde göra sig af med den af sitt folk, som ej behagade honom. Han sände honom blott, att taga ett papper i en byrå (för hvilken han sjelf hade en annan nyckel) och inom 24 timmar var mannen död. (På nyckeln befanns en omärkelig, förgiftad udd, låset var trögt, den som kringvred nyckeln erhöll en högst obetydlig rispa i handen och tog afsked af lifvet). På 1700-talet kunde man med en förgylld desertknif, hvars ena sida var förgiftad, skära en persika sålunda i tu, att den som förtärde ena halfvan dog, under det den som spisade den andra, intet hade att befara. Den så kallade "dödsringen," var af samma beskaffenhet med Prins *Savellis* nyckel. Om man bar den, behöfde man blott trycka den persons hand, som man ville befordra till ett bättre lif, så var han följande dagen bland de odödligas antal. *Aqua tofana* är för simpelt att nämnas. Emellertid påstå nutidens Italianare, att det är med ofvannämnde underbara gifter, såsom med

*L'Araba Felice ;
Che vi sia ognun lo dice
Dove sia nessun lo sa!*

en motvigt eller ett undantag; men sådant är ej förhål- landet i Rom. Här finnes ingen Aristokrati, endast Hier- arki, och en *ad libitum* utfärdad ordonnans gäller lika för en Romersk prins, som för den lägsta handverkare; båda sättas ögonblickligt i behof att söka eludera det möjligen tryckande deri, hvarigenom förordningen blir till bokstafven quar, men hvar och en, på sitt sätt, lot- sar sin lilla farkost öfver de för tillfället sänkta kedjor- na. Då sättas biktfäder, advokater, magistrats-personer i rörelse, och hvad ingen af dessa förmår uträtta, lyc- kas kanske slutligen en vacker *niece* i släkten.

Tvenne motsatta egenskaper, som likväl båda i hög grad utmärka detta folks karakter (och vi tro Södern i allmänhet), är föreningen af den naturligaste öppenher- tighet med förmågan af den djupaste förställning. På ena sidan röjer Italienarn föga förbehållsamhet, vare sig i kärlek, vänskap, enskilda företag, eller hvad annat personligen kan röra honom. Han bär hvarken glädje eller sorg inom sig; han gör deraf genast sitt talämne, och glömmet det derför också lättare. Äfven sina dol- daste tankar, sin själs innersta, sin förtröstan på All- makten, eller sin ånger öfver begångna förseelser, ned- lägger han i en andelig väns sköte. På andra sidan åter gör den samhällighet, uti hvilken han ständigt lefver — ty hemma är han minst — det nödigt, att öfva en för- ställningsgåfva, hvaruti få torde öfverträffa honom. Van- ligen tecknar menniskan sig bäst hemma, uti sin husli- ga krets; det är der hon visar sitt naturliga lynne. Den girige, återhållen af ingen falsk blygsel, räknar sina penningar, den hehagsjuke speglar sig, den trätgirige grälar, o. s. v. Omgifven af andra visar sig menniskan mindre sådan hon *är*, än sådan hon *bör* vara. Ita-

lienarn, beständigt följd af andras blickar, vänjer sig också till den grad vid förställning, att den blir natur, och om det ej är berömvärdt, är det åtminstone i umgängs-lifvet älskvärdt, att emot andra alltid visa goda egenskaper, äfven om man i botten ej skulle äga så mycket deraf. Man finner honom därför i allmänhet artig, förekommande, inställsam, vänlig och tjenstaktig. Han behöfver ej vara många ögonblick tillsammans med någon, för att ha genomskådat dennes karakter, känna hans svagheter, samt ställa sig derefter. Han äger därför äfven, hvad som gerna åtföljer mennisko-kännedom, människoförakt och ett ironiskt sätt att se och dömma. Hos intet annat folk skulle troligen en sådan skämtsam korrespondans på gatan, som den emellan *Pasquino* och *Marforio* *), underhållits i sekler. Denna, jemte sonet-

*) En och annan af våra läsare, som ofta hört dessa namn, torde möjligen likväl ej känna deras betydelse. Allt är här af antikt ursprung; så äfven dessa båda infalls-sägare. Vid ett hörn af Palatset *Braschi* befinnes ett fragment af en antik marmor-staty (såsom man tror, fordom tillhörande *Mene-laus*). Derinvid bodde en skräddare, vid namn *Pasquino*, som hade bitande infällen öfver dagens händelser, och efter hans död pläga qvick-hufvuden fästa vid besagde marmorbild lappar med epigrammer och sarkasmer, hvilka derefter antagit namnet *Pasquinate* (paskiller.) *Marforio* åter (en annan marmorbild) har sitt namn efter stället, der den funnits, *Foro di Marte*, och residerar nu på Capitolium. *Marforio* frågar och *Pasquino* svarar. När t. e. Svinherden *Sixtus* den V blef Påfve, och hans syster, som var tvätterska, upphöjdes till Prinsessa, frågade M. "Hvarför är du så smutsig, *Pasquino*?" Hvar på denne svarade: "Hur kan jag annat vara, då min tvätterska blifvit Prinsessa?" — När *Innocentius XII* tog till valspråk: *Alliis, non sibi* (för andra, ej för sig sjelf), anmärkte *Pasquino* genast, att kommateringen var oriktig och att komma borde stå efter *non* (hvarigenom meningen blir: "för sig sjelf, ej för andra"). När *Pius VI*, under en hungersnöd, uppreste ett par obelisker, frågade *Marforio*, hvad inskription de skulle hafva. *Pasquino* svarade: "Herre, säg att desse stenar varda bröd" — Dylika infällen äro oräkneliga.

ter och målningar, företräder här tryckfrihetens rum. Af ålder hafva Italiens största målare med penseln hämnats de oförrätter, man gjort den. Så t. e. tecknade *Michel Angelo*, uti sin «yttersta Dom», sin fruktansvärde motståndare bland afgrunds-andarne — en säkerligen varaktigare hämnd, än om han angripit honom med några dagblads-artiklar — och *Leonardo da Vinci* lemnade på sin odödliga tafla, *la Cena*, Judas utan hufvud, tilldess en kardinal, som var hans ovän, hotade, att förklara honom för kättare, om han ej utförde förrädarens porträtt, hvar till målaren svarade, att han då nödgades taga Hans Eminens till modell, emedan det vore det enda Judas-ideal han funnit.

En allmän anmärkning af fremlingar plägar vara den, om frånvaron af blygsambhet, eller, om man så vill, synbar ärbarhet hos det vackra könet. Vanligen fällas de strängaste omdömen om Italiens sedeslöshet af dem, som sjelfva äro sedeslösa. De hafva sökt de omgifvelser, som mest intresserat dem, och det är ej underligt, att de här, som annorstädes, funnit, hvad de sökt. (Vi tala nu om folket i allmänhet, ej om de högre kretsarne, der sedeförderfvet vanligen hos alla nationer stiger några procent.) Sant är, att en Romerska hvarken koketterar, eller förställer sig. Hon ser den hon älskar öppet i ögonen och säger om honom, åt hvem som helst: «*Mi piace.*» Detta är åtminstone intet hyckleri. Hon söker ej, som Fransyskan, någon utmärkelse genom mängden af tillbedjare. Att Cicisbeatet är ett ondt, kan ej nekas. Men i Cicisbéns förhållande till sin Donna ligger vanligen något chevalereskt; han är ej blott älskare, men en oföränderlig vän, och detta förbund emellan tvenne hjertan upplöses ofta ej förrän af döden. Hvad åter den stundom synbara

bristen af blygsamhet hos de lägre klasserna vidkommer, så kan en fremling härvid ofta misstaga sig i sitt omdöme, hvarpå vi blott vilja anföra följande exempel. En Tysk bland våra bekanta såg en flicka flere gånger om dagen, under hela timmar, språka och skämta, från fenstret, med en ung man, som stod nedanföre, och detta under grannarnes och alla förbigåendes ögon. Stött öfver denna fräckhet, som han tyckte, frågade han någon, hvarför flickan ej så gerna kunde hålla sina samtal med älskaren inom huset, som offentligen, hvarpå den tillsporde svarade: «Hon är fader- och moderlös, och det är ej bruket hos oss, att förlofvade råkas ensamma, föregiftermålet.» — Denna händelse, i stället att vara ett bevis på folkets förderfvade seder, som Tysken trodde, var således i sjelfva verket motsatsen.

Näst klimatets olikhet, skiljer sig Södern synbarligast från Norden genom deras invånares böjelse för sällskaplighet, i motsatts med vår starkare böjelse för ensamheten. Italiendarne arbeta helst på öppen gata; vi instängde. Den Nordiske skalden mediterar sina vers i ensligheten; Söderlänningen improviserar gerna för en folksamling, ju större, dess bättre. Den Nordiske lärde är besvärad då han skall yttra sig offentligt, ofta nog då han skall tala i ett sällskap; mängden af Italiens lärde äro talare, och de känna sig just i sitt element då de få utveckla sina idéer för en massa åhörare. Hvad vi kalla en «bokmal», fins här ej; ty läskarlarne tillhöra lika mycket det allmänna lifvet, som sina böcker. Därför äro äfven en del sällskaps-cirklar så intressanta i Södern, att man der träffar en samling af hvad landet äger utmärkt bland litteratörer och konstnärer; men när man förebrår våra högre kretsar, att ej bland sig uppta-

ga dessa bildningens organer, så, ehuru tillvitelsen är förtjent, faller dock en del af anmärkningen på de lärde sjelfva, till hvilkas lynne det hörer, att oftast blott vilja vara tillgänglige för några få närmare vänner.

När Nordbon äger en glädjefest, är det vanligen i sin husliga krets. Söderlänningen tar sin busliga krets med sig och fägnar sig bland flere tusende. Folkfester tillhöra ensamt Södern. När hos oss en så kallad folkhögtid skall firas, delas den sällan af de arbetande klasserna. Dagen börjas med uppvaktningar, gratulationer, paraderingar, o. s. v., samt slutas med en middag eller en bal, der de höga auktoriteterna församla sig, och inom slutna dörrar dricka några skålar. Uti Italien sker, vid dylika tillfällen, allt för och allt genom folket. Detta är en stor lindring i Söderlänningens politiska betryck, ty ingen vecka förgår, att han icke äger åtminstone någon folkfest, der han är hufvud-personagen, och friheten att roa sig — på hvilken han sätter mest värde — är honom ingalunda beröfvad.

Näst denna, gifves här en annan frihet af väsendtligt inflytande på sammanlefnadens behag, nemligen frånvaron af en mängd etiketts-fördomar, af modets despotism, samt af de tvångslagar i allmänna lefvernet, som antagen plägsed eller gammal häfd ålägga. När Peter den förste klippte rockar och skägg af sina Ryssar, var detta högst despotiskt; men när i det fria London en fremling ej kan visa sig på gatan med en kaskett på hufvudet, utan att förföljas af gatpojkar, är tvånget, om än af annat ursprung, föga behagligare. Detta tyranni, att man ovillkorligen på vissa klockslag skall företaga detsamma som andra, samt lämpa hår, skägg och kläder efter befällning för dagen, så vidt man vill vara «folk»

och få umgås med andra, — hvilket moderna barbari är längst drifvet hos det friaste och mest civiliserade folk, Engelmännerna — denna dagliga och husliga despotism, säga vi, trycker åtminstone icke Roms invånare, eller Italiens i allmänhet. Om man här ginge ut i nattrock, nattmössa och tofflor, att beskåda märkvärdigheterna, skulle ingen fästa sig dervid. Friheten, enkelheten och sparsamheten i lefnadssätt, bidraga ej obetydligt till den trefnad man här röner.

Går man ut på gatan, ser man vanligen genast en artist, som sitter helt ostörd bland de förbigående folkhoparne och aftecknar en ruin, en fontän, eller något dylikt. Stannar man vid ett gathörn, för att bese en vacker byggnad, eller en berömd staty, händer lätt, att den första förbigående säger: «*Favorisca* — här bör ni ställa er, om ni vill hafva en rätt *point de vue*. Se nu huru det partiet springer fram, huru det grupperar sig o. s. v.» — Längre bort hör man ljuden af en folkvisa, eller af en modern kuplett, och genast intonerar en arbetare i sin verkstad, en flicka som sitter och syr i sitt fönster, och detta icke blott i melodien, men genom fyllandet af harmonien, hvarom deras öra underrättar dem, utan theoretiska kunskaper. Dessa ackorder kunna vara på en gång så ljufva och rena, att sjelfva *Pergolese* påstår sig sålunda hafva funnit mången originell tanke.

Att Italien är rikt på folk-sånger, torde ej behöfva sägas. Invånarnes poetiska sinne och språk, deras musikaliska öra, bilda sådane vid hvarje tillfälle. Helgon-legender, dagens händelser, beryktade stråtröfvare och romantiska kärlekshändelser, gifva ömsom dertill ämne. En del af dem sprides äfven genom tryck, och *Marescandoli* i Lucca är ungefär hvad *Per Olof Axmar* i Fahlun

varit för vår vis-sjungande allmänhet. Den vanligaste formen är *Ritornellen*, der af 5 rader 2 rimma eller aliterera och den tredje assonerer såsom:

Mi vuo trasformar grillo, per cantare

Mi voglio con dolcezza far sentir

la notte, quando tu stai a dormire.

Men Italienarns egentliga folkpoët är, såsom vi nämnt, Tasso. Ifrån hans födelse-ort *Sorrento*, till Lombardiets nordligaste gräns, på *Molo* i Neapel, som på *Brentan* i Venedig, sjunges han med samma kärlek. Huruvida hans popularitet i detta fall, framför *Ariosto*, härleder sig från den omständighet, som en lärd Tysk uppgifvit, att *Tasso* alldeles öfverlemnadt sig åt sitt ämne och ej gäckats dermed, som *Ariosto*, och att Italienska folket gernar tror hvad de sjunga, lemnas derhän. Visst är åtminstone, att kanske ingen nation är rikare på satiriska quäden, än den Italienska. Då vi nöja oss med *Ulspegel*, hafva Italienarne ej mindre än fyra dylika karakterer, såsom *Bertoldo* (som *Görres* i sina *Deutsche Volksbücher* anser slägt med *Marcolfo*), *Buffalmacco* o. s. v. — *Metastasio* anses nu för det så kallade halfbättre folkets poët.

En egenhet i den Italienska litteraturen, som retar vår nyfikenhet och väcker vår förundran, är *improvisationen*. Vi hafva alldrig ägt mer än en improvisator, nemligen *Bellman*, och det förefaller oss derfor så mycket underbarare, att ett annat land skall vara så rikt af dylika snillen.

Improvisatorer äro i Italien mindre sällsynta, än sångare hos oss. Improvisationen är en egen fri konst, som utöfvas både artistiskt, af dem som endast lefva i och för denna konst, och såsom dilettantism, af amatörer. Den tillhör lika båda könen. Af de improvisatorer

eller improvisatricer, som ofta på begäran låta höra sig i ett slutet sällskap, har man vanligen mindre fordringar, och de dömmas såsom amatörer i allmänhet, med öfverseende, ehuru en och annan gerna skulle kunna utärda kritikens strängaste granskning. Man uppgifver för den improviserande efter behag ett ämne, antingen historiskt, mythologiskt, eller ur sällskapslifvet, och föreskrifver derjemte versformen, som kan vara i stanzer, i sonett-form, i *versi sciolti* o. s. v. Den sednaste formen är den svåraste. I förra fallen kan den, som uppgifver ämnet, äfven bestämma rimmen, hvarigenom uppstår ett slags *bout-rimés*. Mera öfvade improvisatorer, improvisera hela tragedier, hvartill ämne, och föreskrift af akternas antal, samt om den skall vara med eller utan Chor, lemnas dem. De lyriska improvisationerna kunna äfven utföras i sång och med ackompagnement, hvilket gör konstnjudningen verkligen förtjusande. Uti de i Italien befintlige Akademier och lärda sällskap utsättes ofta täflan mellan flera berömda improvisatorer, och segervinnaren belönas offentligen med en heders-medalj af gull, samt komplimenteras af ordföranden. Men icke blott för slutna sällskap, eller dem som äro ledamöter af lärda samfund, är detta litterära nöje tillgängligt. Publikerna kan äfven blifva deraf delaktig vid beneficer, som för utmärkta improvisatorer äga rum på den allmänna skådeplatsen. En skön symfoni börjar skådespelet. Derefter tager den improviserande ur en urna, hvori under tiden en mängd uppgifter på passande ämnen för improvisationen blifvit lagda, gemenligen 6 eller 8 sedlar, och väljer deribland efter eget tycke. Sådana sedlar kunna t. e. innehålla *Socrates död*, tragedi; *Sabinskornas bortröfvande*, i *versi sciolti*;

Be-

